

..... XVIII. évfolyam, 1. szám

TÁRSADALOM ÉS HONVÉDELEM

A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
HADTUDOMÁNYI ÉS HONVÉDTISZTKÉPZŐ KAR
FOLYÓIRATA

A szerkesztőbizottság:

Dr. BENKŐ Tibor, c. egyetemi tanár (szerkesztőbizottság elnöke)
Dr. SZENES Zoltán, egyetemi tanár (szerkesztőbizottság elnökhelyettese)
Dr. BAYER József, egyetemi tanár
Dr. BOLDIZSÁR Gábor, egyetemi docens
Dr. Giuseppe CAFORIO, egyetemi tanár (Olaszország)
Dr. CSIKÁNY Tamás, egyetemi tanár
DOMJÁN László, c. egyetemi docens
Dr. EGEDY Gergely, egyetemi tanár
ERDÉLYI Lajos
Dr. ISASZEGI János, c. egyetemi tanár
Dr. Ljubica JELUSIC, egyetemi tanár (Szlovénia)
Dr. KOVÁCS László, egyetemi tanár
Dr. habil KOZÁRY Andrea, főiskolai tanár
Dr. LENGYEL György, egyetemi tanár
Dr. Rene MOELKER, egyetemi tanár (Hollandia)
Dr. SZAKÁLY Sándor, egyetemi tanár
Dr. Rudolf URBAN, egyetemi tanár (Csehország)

Szerkesztőség:

Dr. KISS Zoltán László, egyetemi tanár
Dr. NÉMETH József Lajos, egyetemi adjunktus (jelen szám megbízott főszerkesztője)
KMECZKÓ Katalin (szerkesztőségi titkár)
A megjelent cikkeket lektorálták:
Dr. HARAI Dénes, egyetemi tanár
Dr. habil. KRIZBAI János, egyetemi docens

Kiadja: NKE Szolgáltató Kft.

Felelős kiadó: Hegyesi József ügyvezető igazgató

Tördelés: Tordas és Társa Kft.

Nyomdai munkák: NKE Szolgáltató Kft.

ISSN 1417-7293

TARTALOM

KANYÓ Mária, KARDOS Sándor István LATENCIA ÉS KUTATHATÓSÁG	5
<i>Csökkenthető-e parancsnoki eszközökkel a rendőri korrupció latenciája?</i>	
UJHÁZI Lóránd ÚJABB ETIKAI KIHÍVÁSOK A HADTUDOMÁNYBAN A KATOLIKUS EGYHÁZ MEGÍTÉLÉSE SZERINT	25
<i>Reflexió a távirányítású repülőgépek alkalmazására</i>	
VARGA Zsolt A SEINER MAJESTÄT SCHIFF SZENT ISTVÁN CSATAHAJÓ TÖRTÉNETE	45
ISASZEGI János IRAK, 2014: ISMÉT HÁBORÚBA SÜLLYEDVE	69
BARANYI László A HONVÉDELMI TÁRCA RÉSZÉRE BIZTOSÍTOTT KÖLTSÉGVETÉS HATÁSA A MISSZIÓKRA	83
PETRUSKA István A HATÁSALAPÚ MŰVELETEK (EBO) ÉS A MŰVELETEK HATÁSALAPÚ MEGKÖZELÍTÉSÉNEK (EBAO) ELMÉLETÉNEK ÉS GYAKORLATÁNAK KIALAKULÁSA, TÖRTÉNETE ÉS JELENLEGI HELYZETE	97
MOLNÁR Mihály AZ AFGANISZTÁNI HÁBORÚK LÉLEKTANI MŰVELETI TAPASZTALATAI	115

KANYÓ Mária,
KARDOS Sándor
István

LATENCIA ÉS KUTATHATÓSÁG

*Csökkenthető-e parancsnoki eszközökkel
a rendőri korrupció latenciája?*

LATENCY AND RESEARCH AUTHORITY

*Can the latency of corruption be cut
down by commanders' methods?*

A tanulmány a korrupció általános jellemzőit, valamint a rendőri korrupcióra jellemző speciális elkövetési magatartásokat mutatja be, valamint e cselekmények latenciáját értékeli. A szerzők megállapítják, hogy a korrupció latenciájának mértéke objektív módon nem meghatározható. A megállapítás fokozottan igaz a rendőri korrupcióra, mivel a szolgálati tevékenység sokszínűsége eltérő lehetőségeket teremt a korrupció megvalósulására.

Az értékelés alapján a szerzők arra tesznek javaslatot, hogy milyen – elsősorban a gyakorlati tapasztalatok alapján meghatározható – parancsnoki módszerekkel csökkenthető a rendőri korrupció latenciájának mértéke. Megállapítják, hogy a latenciája csökkentésének legfőbb eszköze a következetes, szakszerű és célirányos parancsnoki ellenőrzés, valamint a normaszegés felfedését követő eljárási szankciók mielőbbi alkalmazása, továbbá az állomány korrupciós lehetőségeinek csökkentése.

This study presents the general characteristics of corruption as well as the special committal manners of corruption, together with evaluating the latency of these acts. The authors state that the rate of the latency of corruption cannot be determined objectively. This statement is true in particular for corruption committed by police officers, since the variety of activities on duty provides many possibilities for the execution of corruption.

According to the valuation, the authors make suggestions about the methods – mainly determined by technical experiences – commanders can do to decrease the rate of latency. They state that the main way is the self-consistent, professional and expedient supervision of commander, together with the earliest possible application of sanctions following the reveal of offence of norms, furthermore the reduction of the possibilities of committing corruption.

Bevezető

A bűn nem minden esetben kerül napvilágra, ez igaz a legkisebb súlyú hétköznapi bűneinktől egészen a büntető törvénykönyvben (Btk., 2012) megfogalmazottak megszegéséig. Arra vonatkozóan csupán becslésekre hagyatkozhatunk, hogy a fel nem derített, ki nem derült szabály- és normaszegések mértéke, vagyis a latens – lappangó, vélt (Markó, 1994) – esetszáma mekkora lehet, mivel a latencia mértékére vonatkozóan objektív mérési, meghatározási módszerek nem ismertek.

A normaszegése(in)k kapcsán a latencia tényét mindnyájan elfogadjuk, nem kell tudományos kutatónak lennünk ahhoz, hogy tapasztalati úton bizonyosságot szerezzünk arról, hogy nem minden tilalmazott magatartás derül ki. A bűnüldözéssel foglalkozó tudományos szakirodalomban a latencia rég és mélységében kutatott terület, viszont kutatottsága ellenére a rejtve maradt bűncselekmények számára, arányára vonatkozóan a mai napig kizárólag becslésen alapuló módszerek ismertek. Abban viszont valamennyi kutató egyetért, hogy a latencia mint jelenség létezik, annak becslésében vannak csupán véleménykülönbségek.

A normasértő cselekedetek között a korrupciós jelenségek kutatása tűnik legnehezebbnek. Nemcsak amiatt, hogy nincsen egy egységesen megalkotott definíció, hanem jellege miatt is. Mivel e cselekedet „negatív előjellel bír, ezért kutatása esetén távolságtartás jellemzi a megkérdezetteket, illetve ebből ered a harmadik probléma is, hogy a korrupcióval kapcsolatos megnyilatkozásokat rejtőzködés és félelem jellemzi.” (Balogh, 2013) Ebből eredően jelentős lehet a válaszadók torzítása is, mivel saját környezetükben alacsony korrupciós fertőzöttségről számolnak be. Ugyanakkor más oldalról is előfordulhat torzítás, a korrupció „démonizálása”, például ha a média olyan ügyeket is korrupciónak állít be, amelyek eredetileg nem tartoznak ebbe a fogalmi körbe.

A korrupció fogalmának jogi megközelítése a közélet mint védendő önálló jogi értékhez kapcsolódik, a szociológiai értelmezés – leginkább Hankiss Elemér megfogalmazásában ismert „közrosszként” – a javak társadalmi elosztásának torzulásaként értelmezi, amikor is „a javak társadalmilag rögzített elosztás-rendjét egy, az elosztásért felelős személy valaki javára megsérti, s ezért a kedvezményezettől valamilyen ellenszolgáltatást kap vagy legalábbis vár cserébe.” (Hankiss, 1983: 91) A közgazdaságtani fogalomértelmezés az üzleti-piaci viszonyokhoz kapcsolódik, ahol a haszon a kereslet-kínálat mellett a felek saját ügyességétől is függ.

A korrupciós cselekmények vonatkozásában a latencia mértéke – a témakör kutatóinak véleménye alapján – nagyobb az átlagnál. Némely vélekedé-

sek szerint olyan arányú is lehet, hogy ezért a korrupció nem is kutatható. (Mert, 2001) A tanulmányban a korrupciós cselekmények kapcsán a latencia kérdéskörét először általánosságban értékeljük, s ennek keretében nem a korrupciós cselekmények latenciájának mértékét vizsgáljuk, hanem a létezését tényként fogadjuk el. A konkrét vizsgálat – a korrupciós latencia jellemzőinek bemutatása után – arra terjed ki, hogy a rendőri korrupciós jellegű jogsértések esetében milyen eszközök, módszerek és elsősorban parancsnoki, vezetői intézkedések alkalmazásával csökkenthetjük az ilyen jellegű fel nem derített normaszegések arányát.

A korrupciós jellegű cselekmények latenciája

A korrupciós cselekményeket a Btk. XXVII. fejezete sorolja fel a „Korrupciós bűncselekmények” címszó alatt, amelyek közül a vesztegetést; a vesztegetés elfogadását; a hivatali vesztegetést; a hivatali vesztegetés elfogadását; a vesztegetést bírósági vagy hatósági eljárásban; a vesztegetés elfogadását bírósági vagy hatósági eljárásban; a vesztegetésfeljelentésnek elfogadását gyűjtőnévként *vesztegetésként*, a befolyással üzérkedést; a befolyás vásárlását gyűjtőnévként *befolyással üzérkedésként* használja a szakirodalom. Tágabb értelmezésben – és jelen tanulmány kereti között is – a Btk. XVIII. fejezetében a „Hivatali bűncselekmények” között nevesített *hivatali visszaélést* is a korrupciós jellegű bűncselekmények közé soroljuk.

A korrupciós jellegű cselekmények között a jelen tanulmányban vizsgált magatartások vonatkozásában alapvetően a hivatali visszaélés, vesztegetés, valamint a befolyással üzérkedés kifejezéseket használjuk, amelyeket a leírtak alapján minden esetben kiterjesztően kell értelmezni. Az ezen cselekmények latenciájának vizsgálatához, értékeléséhez vezető úton először azt kell tisztáznunk, hogy maguk a korrupciós jellegű magatartások milyen módszerekkel és eszközökkel mérhetőek. Erre vonatkozóan alapvetően kétféle módszer elfogadott:

- közvélemény-kutatáson alapuló, kérdőívek vagy interjúk, mélyinterjúk különböző formáinak alkalmazásával lefolytatott kikérdezések, felmérések;
- a korrupciós jellegű bűncselekmények kapcsán indult büntetőeljárások statisztikai adatainak értékelése.

Mindkét említett módszernek vannak előnyei és hátrányai. Egyes vélemények szerint (Németh, 2001) félrevezetőek lehetnek a közvélemény-kutatáson alapuló felmérések, mivel az erre a célra kiválasztott célcsoport vagy társadalmi réteg, csoport meghatározása, összeállítása már eleve befolyásolhatja a felmérés végeredményét, ezáltal megkérdőjelezi annak objektivitását. További

kritika, hogy még a legjobban összeállított kérdőív alapján sem mérhető objektíven a korrupciós jellegű normaszegő magatartások latenciája.

A kérdőívek, interjúk alkalmazásával összeállított módszerek között a legismertebb és nemzetközileg alkalmazott valamint elfogadott módszer – az abban értékelt országok általános korrupciós szintjének mérésére szolgáló –, összevont (aggregált) korrupciós index, a Transparency International (TI) Korrupciós Érzékelési Indexe, az ún. TI CPI (Corruption Perception Index). (TI, d. n.) Az index támpontot, eligazítást nyújt egy-egy ország általános korrupciós fertőzöttségi szintjéről, a vele szemben megfogalmazott egyik legalapvetőbb kritika viszont az, hogy tények, adatok, tanulmányok adatainak gyakran szubjektív értékelésén alapul, ezért nem nyújt minden szempontból objektív képet. A CPI elsősorban az egyének érzékelésére alapozza a korrupció mérését, mégis a legszélesebb körben elfogadott módszer, hiszen szakértői és üzleti felmérések adataira támaszkodik, vagyis azoknak a tapasztalatait értékeli, akik legközvetlenebbül szembesülnek a korrupciós veszély létezésével. (ÁSZ, 2012) Valamennyi előnye és szakmai értéke mellett a módszer a latencia mértékének, jelenlétének mérésére nem terjed ki.

A statisztikai alapú mérésekkel szemben általában legmarkánsabb kritikaként az fogalmazódik meg, hogy a korrupció terén meglévő – és csak becsülhető mértékű – latencia következtében a statisztikák egyáltalán nem adnak, nem adhatnak reális képet. Az adatok kizárólag az ismertté vált korrupciós bűncselekményeket tartalmazzák, vagyis csupán a mérhető korrupciós helyzetet tárják elénk. A témakör bizonyos szempontok szerinti kutatásához e statisztikai adatok is elegendőek, viszont a latencia mértékére, arányára még csak érintőleges, illetve arra utaló adatokat sem tartalmaznak.

Kijelenthető tehát, hogy a két ismert és hivatkozott módszer közül egyik sem alkalmas a korrupcióval kapcsolatos latencia mértékének viszonylag pontos megbecsülésére. Erre tekintettel csupán annyit fogalmazhatunk meg, hogy latencia mértékének ismeretlensége miatt a korrupció valós mértékére vonatkozó becslések éppúgy alábecsülhetik, mint ahogy eltúlozhatják a korrupció tényleges szintjét, ezáltal a latencia nagyságát is.

Leggyakrabban azt halljuk – és általában a közember is ezen a véleményen van –, hogy a valós korrupciós cselekményeknek csupán kis mértéke válik ismertté, s ennek alapján az ilyen jellegű jogsértő magatartások valós elkövetési számát hajlamosak vagyunk magasra becsülni, ezáltal természetesen a fel nem derített eseteket is legtöbbször magasra becsüljük, vagyis ezáltal jelentősnek becsüljük magát a latenciát is. Kérdésként vetődik fel viszont az, hogy ha a korrupció valós mértékéről nincs objektív információnk, akkor a rejtve maradt esetek számát mi alapján becsülhetjük nagynak. Álláspontunk szerint csak azt lehet kijelenteni, hogy feltételezhetően létezik a kor-

rupciós cselekmények latenciája, de annak mértéke felelősséggel nem becsülhető meg.

A leírtak alapján tehát az esetek nagy többségében a rejtve maradt korrupciós cselekmények nagysága „túlméretezett”. Véleményünk szerint ezt az is előidézheti, hogy a korrupciós jellegű cselekmények kapcsán a latencia mértékének megítélése az általános bűnelkövetéshez kapcsolódó latencia méréséhez képest is összetettebb feladat. Ennek egyik alapvető oka az ilyen jellegű bűncselekményeknél a bűnelkövetők között meglévő – más bűncselekmények esetében szinte nem létező – érdekazonosság.

A korrupciós jellegű cselekmény megvalósulása során ugyanis „bármelyik oldal” résztvevői tisztában vannak azzal, hogy jogszerűtlen tevékenységet folytatnak, és annak napvilágra kerülése esetén magatartásuknak jogkövetkezményei lesznek. Ezáltal a cselekmény kapcsán a felek között nagyon erős érdekazonosság lép fel, és ez mindaddig megmarad, amíg egy kis esélye is van annak, hogy a korrupciós cselekmény rejtve maradhat. Az érdekazonosság alapja az, hogy a jogsértés során az abban közreműködő felek egyaránt olyan előnyhöz vagy kedvezményekhez jutnak, amelyek legális keretek között nem jöhetnének létre. Más bűncselekmények esetében az érintettek között ilyen erős érdekközösség nem tapasztalható.

A korrupciót kezdeményező személy – aktív vesztegető – általában valamilyen vagyoni/anyagi értékkel (kézpénz, ajándék, kedvezményes vásárlási lehetőségek stb.) vesz részt a cselekményben. Ennek nagysága, értéke a magatartás során bizonyos „befektetésként” szerepel, amely mindig arányban van a korrupció révén kért vagy kapott lehetőséggel. Nagyobb horderejű korrupció esetén a „befektetés” is nagyobb értékű.

Ezen túlmenően ennek a bizonyos korrupcióba bevitt értéknek a nagysága minden esetben a két fél között – kimondva-kimondatlanul – létrejött megállapodás, egyezés eredménye is, de annak tényleges nagyságát alapvetően a korrupciót kezdeményező személy érdeke és igénye, valamint aktuális anyagi lehetősége határozza meg.

A korrupciós cselekmény „beárazását” az is befolyásolja továbbá, hogy magának a jogkövető magatartásnak is „ára” van, annak is lehetnek legális, a törvényben a szankciók révén meghatározott „költségei”. Ez a körülmény, vagyis a korrupciómentes tevékenységhez kapcsolódó legális bírság vagy szankció összege is befolyásolja azt, hogy az aktív vesztegető mekkora összeget áldoz a megvesztegetésre. Álláspontunk szerint a leírtakra figyelemmel nem jelenthető ki határozottan, hogy a legális szankciókhoz rendelt pénz-büntetések, pénzbírságok összegének emelése minden szempontból csökkentené a korrupciót. A büntetési tételek emelése révén ugyanis sokaknak „nem érné” meg a korrupció, nem tudnának akkora összegeket erre áldozni, amekkorát egy magasabb legális büntetéstől való eltekintés eredményezne.

Ez a korrupciós esetek számának csökkenéséhez vezethet, viszont éppen a nagyobb összegű legális büntetési tételek „megemelnék” egy-egy korrupciós magatartás árát. Azáltal tehát, hogy ilyen módon sokakat visszatartathatnánk a korrupciótól, az esetszám csökkenne, viszont az egy eset során a korrupciós pénzként megjelenő összegek növekedése révén a jelenség tárgyi súlya, nagysága az elkövetési tételek növekedése révén emelkedne.

A korrupciós cselekmény másik résztvevője, a passzív vesztegető a munkája, a tevékenysége, hivatali vagy egyéb helyzete révén a legálisan meglévő lehetőségeinek „áruba bocsátásával” vesz részt a cselekményben. A számára biztosított lehetőségeknek az elvtelen, anyagi javak ellenében történő átadásával valósítja meg a korrupciós cselekményt.

A leírtak alapján a korrupciós cselekmények kapcsán mindkét fél végez egy bizonyos beárazást, vagyis felméri, hogy mekkora az a kockázat, ami még megéri a cselekmény véghezvitelét. Ez a beárazás anyagi és erkölcsi téren is megtörténik, vagyis a résztvevők tudják, hogy mit visznek be a „buliba”, és meddig érdemes elmenni a lebukás veszélye nélkül. Amennyiben a cselekmény bármely – anyagi vagy erkölcsi – hozadéka eléri a már nem vállalható vagy hasznot nem hozó mértéket, akkor a korrupciós cselekménytől való elállás következik be. Az elálláshoz vezető okok mértékére, szintjére vonatkozóan sem az egyénekre bontva, sem bűncselekmény-típusonként nem alakítható ki semmilyen szabályossági vagy megismerési módszer, és ez önmagában is jelentősen csökkenti a latencia mértékének megismerhetőségét.

A vállalt kockázati mérték vizsgálhatóságának hiányán túlmenően további tényezők is megbecsülhetetlenné teszik a korrupciós cselekmények latenciáját. Ilyen például az a körülmény, miszerint arra vonatkozóan sincs semmiféle objektív mérhetőségi módszer, hogy mely korrupciós jellegű magatartások azok, amelyek eseti jellegűek, és melyek azok, amelyek korszaktól, történelmi kortól függetlenül „divatosak”. Ezekre a jogerősen lezárt ügyek statisztikájából lehet következtetni, de az objektív latencia mértékét ezen adatok alapján sem tudjuk lemérni.

Tovább nehezíti a korrupciós jellegű cselekmények teljes körű felderítését, ezáltal a latencia mértékének reális megismerését az a tény is, hogy az ilyen jellegű cselekményeknek alaphelyzetben nincs sértettje.

A jogsértő cselekményben részt vevő mindkét fél ugyanis azt kapja a magatartás keretében, amit kér, mindketten jól járnak, nincs olyan „harmadik” személy – vagy kiléte közvetlenül nem meghatározható –, aki a tilalmazott viselkedés révén sértetti minőségben szerepelhetne. Amíg a korrupciót megalapozó egyezséget az abban közreműködő aktív és passzív vesztegető betartja, addig a cselekmény természetesen rejtve is marad.

A korrupció sajátossága továbbá az, hogy mivel a megállapodás két érdekelt fél között történik, külső szemlélő vagy észlelő tanú sincs, továbbá az

egyezségnek az esetek nagy többségében csak szóbeli formája létezik, a korrupcióról írásos dokumentáció szinte soha nem készül. Ezek a jelzett tények jelentős mértékben fokozzák a korrupciós cselekmények rejtve maradását, s ezáltal még inkább megbecsülhetetlené teszik a latencia nagyságát, mértékét, arányát.

Az ilyen jellegű magatartások esetében tovább fokozza a rejtve maradást az, hogy az elkövetésnek legtöbbször nincs tárgyi bizonyítási eszköze sem. A bizonyítás kizárólag a tettenéréssel oldható meg (leleplezés a pénz vagy egyéb korrupciós érték átadásakor), de e cselekmények az esetek jelentős részében szintén rejtve maradnak.

A tettenérés végrehajtása eljárás-metodikailag bonyolult szervezőtevékenységet igényel, amelynek minden mozzanatát pontosan meg kell tervezni. Lebonyolítása során arra is figyelemmel kell lenni, hogy az előkészületek rejtve maradjanak, az abban érintett, tetten érni kívánt személy ne foghasson gyanút. Ha az előkészületek terén minden rendben van, akkor is meghiúsulhat a tettenérés, a nyomozó szervek legjobb munkája ellenére is (például az érintett személy nem jön el a megbeszélt találkozóra, meggondolja magát stb.). A tettenérésnek viszont elengedhetetlen alapfeltétele az is, hogy a korrupcióban részt vevő valamely fél aktívan együttműködjön a hatósággal.

Egy-egy tettenérés „megszervezésével” a hatóságok jelentős lépést tesznek a bizonyítás érdekében, de a fel nem derített, a le nem leplezett pénzáadásokat a felfedett esetek alapján nem lehet megbecsülni.

A korrupciós összegek átadásának bizonyítása terén további nehézséget jelent az is, hogy maga a korrupciós jellegű megállapodás mint magatartás, illetve a pénz vagy egyéb korrumpáló érték átadása két eltérő „szolgáltatás”. Ezáltal nem feltétlenül esnek egy elkövetési helyre, valamint egy elkövetési időre, továbbá azoknak az alanyai is különbözőek lehetnek.

Az említett körülmények és tényezők akár mind jelen lehetnek egy korrupciós cselekmény esetében, s ez alapján érthető, hogy miért olyan nehéz a korrupció latenciáját még csak megtippelni is. Álláspontunk szerint amennyiben létezne megbízható és a témát kutatók valamint a korrupció ellen „harcolók” által egységesen elfogadott, hitelesnek minősített becslési módszer a latenciára, akkor nem is beszélhetnénk érdemben a latenciáról vagy az annak mértékére vonatkozó kutatásról.

A korrupciós jellegű magatartások elkövetési sajátosságaiból adódó latencián túlmenően az már tudományos megközelítés és tudományos vérmérséklet kérdése, hogy a latencia körébe soroljuk-e azon eseteket, amikor a korrupciós jellegű büntetőeljárást kezdeményező személy az eljárás során a korábban tett vallomásait visszavonja, módosítja? Ezáltal – figyelemmel a büntetőeljárás megszüntetésének okára – nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a korrupció valóban megtörtént-e, vagy esetleg már maga a feljelen-

tés is csupán valótlan tényállításokon alapult?! Egyéni szakmai megközelítés kérdése, hogy ezen ügyeket a latencia keretében értékeljük-e, vagy sem? Álláspontunk szerint a nem bizonyított, vagyis latenciában maradó korrupciós magatartások sem adhatnak semmilyen támpontot az ilyen jellegű cselekmények valódi latenciaszintjének értékeléséhez.

A leírtak alapján érthető, hogy a korrupció latenciájának mértékére vonatkozóan nagyon eltérő arányú és mértékű becslések készülhetnek.

Egyes kutatói vélemények szerint a korrupció mértéke és a róla való vélekedés között szoros összefüggés van, s e szerint a korrupció mértékét a kutatók és a közemberek által tapasztaltak alapján lehet megbecsülni. (Sík, 2001) Ezt a vélekedést megkérdőjelezi az a – korábban is jelzett – tény, hogy a tárgykörben esetlegesen megkérdezettek nem minden esetben hajlandóak őszintén beszélni az általuk tapasztalt korrupcióról. Álláspontunk szerint ez a megközelítés sem segít a korrupció latenciájának pontos meghatározásában.

Más vélemények szerint a felderítések mennyisége alapján a korrupció mértéke „tragikomikusan” csekély, (Kránitz, 2000) vagyis a latencia az ismertté vált esetszámoknál nagyságrendekkel nagyobb lehet.

A korrupció, vagyis a korrupciós jellegű bűnözés – a leírtakra figyelemmel – sajátos elkövetési magatartással megvalósuló cselekmény. Ily módon a jelenség latenciájának mértéke sem a felméréseken alapuló szubjektív érzékelés, sem pedig a statisztika alapján nem ismerhető meg objektíven, (IM, 2006) és így erre vonatkozóan nem alakítható ki hiteles álláspont.

A leírtakon túlmenően a korrupciós jellegű magatartások statisztikai adatainak csökkenése vagy emelkedése nem lehet egyértelmű „utalás” a latencia mértékének változására. Kutatói vélemények szerint ugyanis a korrupciós cselekmények vonatkozásában a napvilágra került ügyekből nem a fertőzőtség mértékére lehet következtetni, sokkal inkább arra, hogy azon az adott területen kisebb vagy nagyobb a lebukás veszélye. (Finszter, 2000)

Összegezve a leírtakat, kijelenthető, hogy a korrupciós cselekmények esetében – elsősorban az elkövetés speciális körülményeinek vonatkozásában – létezik a latencia, annak mérhetőségére, arányára, nagyságára vonatkozóan viszont objektív módszer nem ismert, és a becslésen alapuló módszerek sem nyújtanak reális képet a rejtve maradt esetekről.

A rendőri korrupció latenciája és csökkentése kapcsán foganatosítható parancsnoki intézkedések

A korrupciós jellegű cselekmények kapcsán általánosságban bemutatott, a latenciát elősegítő valamint fenntartó tényezők és körülmények a rendőrök által megvalósított korrupciós magatartásoknál is jelen vannak. Viszont a szolgálati tevékenység speciális jellegéből adóan a rendőri állomány általi korrupciónál – a korábban értékelteken túlmenően – sajátos körülmények és elkövetési magatartások is megfigyelhetők.

A rendőri jogsértések témakörében készült tanulmányok, publikációk eltérő elképzeléseket fogalmaznak meg a rendőri normaszegések latenciájának mértékére vonatkozóan is, két dologban viszont szinte valamennyi szerző egyetért. Konszenzus mutatkozik azon a téren, hogy a latencia mértéke a rendőrök által elkövetett normaszegések esetében sem megbecsülhető, továbbá abban is egyetértés van, hogy az egyes rendőri jogsértések statisztikai esetszámcsökkenése vagy -növekedése nincs bizonyítható összefüggésben a latencia mértékének esetleges változásaival. Jelen tanulmány ezen általánosan elfogadott tények alapján abból indul ki, hogy a rendőri normaszegők esetében valóban létezik a latencia, és ez mindaddig elfogadott tételként kezelendő, míg az ellenkezőjét tudományos módszerekkel nem tudjuk bizonyítani.

A tanulmány a rendőri korrupciót abból az aspektusból értelmezi és vizsgálja, amikor a rendőr a passzív vesztegető szerepét tölti be. Véleményünk szerint a korrumpált hivatalos személy – a vizsgálat esetében a korrumpált rendőr – nagyobb veszélyt jelent a társadalomra, mint a korrumpáló polgári személy. Ez a kijelentés különösen igaz a korrumpált rendőrről azáltal, hogy ő a bűn, a jogsértések elleni harc „felszentelt harcosa”. Erre tekintettel, a témával foglalkozó valamennyi személynek, kutatónak kiemelt tevékenységet kell folytatnia a rendőri korrupcióval szemben.

A korábban leírtakra figyelemmel, a rendőri korrupció vonatkozásában is tényként fogadhatjuk el – mértékének vizsgálata nélkül – a latencia meglétét. A rendőri tevékenység speciális területeinek, a szolgálati ágainak különbözősége alapján a korrupció más és más keretek között valósul meg, más „színtereken” jelentkezik a rendőrségen belül. A rendőri korrupció latenciájának mértéke sem önmagában, sem a szolgálati ágakhoz kötötten nem ismert, ennek ellenére indokolt szolgálati áganként külön-külön értékelni a latencia mértékét.

A különbözőségek bemutatása előtt a szolgálati tevékenységgel összefüggő korrupciós rendőri magatartások egyik alapvető közös jellemvonását emelnénk ki. A megvesztegetett rendőr célja az anyagi haszonszerzés, a „ci-

vil” polgári személy esetében pedig a legfőbb motiváló tényező az, hogy részben vagy teljesen kivonja magát a rendőri intézkedés alól, illetve csökkentse az őt érintő legálisan alkalmazott szankció mértékét. Valamennyi, a szolgálattal összefüggésben megvalósított korrupciós jellegű cselekmény azonos „közegben”, a szolgálatot szabályozó normák közepette valósul meg, ezért a latencia csökkentésének érdekében e szabályszerűsége építve alakíthatóak ki a teendők.

Ezen alapvető azonossági jellemvonás mellett valósulhat meg a rendőri korrupció számtalan formában, amelynek egyik – esetünkben kiemelt – vizsgálati szempontja lehet a rendőrség szolgálati ágankénti tagozódása. Megkehrülhetetlen ugyanis az a tény, hogy a szolgálati tevékenységétől függően más lehet a rendőr számára a korrupció lehetősége, valamint annak motivációs célja. Más ösztönözhet például egy bűnügyi nyomozót, és más – a köznyelvi kifejezést használva – egy „utcai” rendőrt abban, hogy korrupt legyen.

A tanulmány következő részében az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott rendőri szerv szolgálati ágaiban (BM, 2011. 3.§ 2. bek.) szolgálatot teljesítő rendőrök korrupciós magatartásainak a latenciacsökkentési lehetőségeit keressük. A rendőrség 2011. január 1-jétől ugyanis – a korábbi, szervezetenként egységes rendőrséggel szemben – három pillérből áll: az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervből, a belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szervből, valamint a terrorizmust elhárító szervből.

A jelenséggel kapcsolatban, a rendőri berkekben általánosan elfogadott az a szakmai vélemény, hogy a rendőri korrupciót kiváltó okok – az általános jellemzőkön túlmenően – szolgálati áganként külön vizsgálhatóak. (Krószel, 2003) A témakörben készült szinte valamennyi tanulmány úgy foglal állást, hogy a rendőri korrupció szempontjából a közrendvédelmi és közlekedésrendészeti szolgálati ág beosztottjai a leginkább veszélyeztetettek. Ennek elsődleges oka az, hogy ők kerülnek legnagyobb esetszámban olyan hivatalos kapcsolatba az állampolgárokkal, ahol legális tevékenységükből adódó, szabad mérlegelési jogkörükben eljárva visszaélésre alkalmas helyzetek állhatnak elő, vagy ők maguk ilyen generálhatnak.

A szolgálati tevékenységhez kapcsolódó korrupciós rendőri intézkedések szolgálati ágankénti elemzését megelőzően a latenciát befolyásoló általános tényezőket vesszük számba, majd a rendőrök által a szolgálaton kívül megvalósított, a szolgálati tevékenységhez közvetlenül nem kapcsolódó ilyen jellegű magatartásokat is értékeljük.

A rendőrök korrupciós jellegű magatartásainak – történetesen azok a szolgálattal összefüggésben vagy a szolgálaton kívül – vannak egyező elkövetési elemei, mivel az ilyen jellegű cselekmények minden esetben hasonló „keretek” között valósulnak meg, vagyis az állampolgár (aktív vesztegető) és a

rendőr (passzív vesztegető) viszonylatában. A rendőri korrupciós cselekmények közös vonása továbbá – annak központi eleme – a jogtalan előny jelenléte, amely legtöbbször a civil elkövetők által felkínál, átadott, illetve a rendőr által elfogadott, átvett anyagi jellegű ellenszolgáltatás. Ez leggyakrabban készpénz, de a rendőri korrupció más anyagi jellegű előnyök adásában-elfogadásában is megvalósulhat (különféle kedvezményes lehetőségek elfogadása, az aktív vesztegető által biztosított kedvezményes vásárlások, szolgáltatások igénybevétele).

A szolgálattal összefüggésben megvalósított korrupciós jellegű jogsértések elkövetésének mértéke, elkövetési gyakorisága jelentős mértékben függ a szolgálati hely általános erkölcsi-fegyelmi helyzetétől, állapotától. A kép viszont ennél tovább árnyalható, mivel a szolgálati tevékenységhez kapcsolódó korrupciós magatartásoknak két elkövetési forrása lehet. Egyfelől az egyén, vagyis a rendőr általános erkölcsi értékrendszere határozza meg, hogy mennyire hajlandó a közösségben normaszegést elkövetni, azaz milyen mértékben lépi túl a szabályokat. A másik összetevő, amely jelentősen befolyásolja a közösség tagjainak bünelkövetési hajlandóságát, a közösség, vagyis a szolgálati hely normakövető magatartásának mértéke, általános erkölcsi szintje. A két elkövetési forrás együttesen lép fel, hatnak egymásra.

A két elkövetési forrás közül álláspontunk szerint a közösség, vagyis a rendőrt körülvevő szolgálati közeg szerepe a meghatározó. Ezen azt értjük, hogy normaszegés elkövetésére hajlamos rendőr normakövető közegbe kerülve, ott szolgálati feladatot ellátva a közösség szabályainak követőjévé válik, ezáltal a saját „hajlamainál” kisebb mértékben valósít meg fegyelemsértést. Abban az esetben viszont, ha normakövető rendőr olyan szolgálati közösségbe kerül, ahol a normaszegések elkövetése elfogadott, akkor idővel a közösség hatására „integrálódik a normaszegésekbe”, vagy ha ez nem történik meg, akkor esetleg kilép a közezből, például más szolgálati helyre kéri magát.

A szolgálati közösség által vallott „magasabb” erkölcsi normarendszer befolyásolja tehát az állomány által megvalósított valamennyi normaszegést, így a korrupciós jellegű magatartások latenciáját is. Ennek hatását erősíti az azonos szolgálati helyen dolgozók közötti összetartás, az ún. „betyárbeccsület”, amely a rendőri berkeken belül az egyéb munkahelyi közösségekhez képest is erősebb és nagyobb mértékű. A normakövető közösség tagjaként „élni”, dolgozni kívánó rendőr tehát tartózkodik a normaszegéstől, nincs bünelkövetés, vagy legalábbis kismértékű, alacsony szintű.

A leírtak alapján kijelenthető, hogy a korrupció latenciájának csökkentése elsősorban parancsnoki, vezetői intézkedésekkel érhető el. Amennyiben egy parancsnok létre tudja hozni azt a szolgálati közeget, amelyben alapvetésként van jelen a szándékos normaszegések elkerülése, ezzel máris jelentős

lépést tettünk a rendőri korrupciós jellegű magatartások, illetve az azok között megbúvó latencia csökkentéséhez vezető úton.

Ezen szolgálati közeg elérésének alapvetően két útja lehet: példamutatással és az állomány nevelőtevékenysége révén emelni az állomány általános erkölcsi-fegyelmi szintjét; vagy a hatékony és célirányos parancsnoki ellenőrzések rendszerével „kikényszeríteni” a beosztotti állomány elvárt erkölcsi normaszintjét.

Álláspontunk szerint a parancsnoki példamutatás – akár a szakmai, akár az általános emberi – „alapelvárásként” fogalmazódik meg valamennyi rendőri vezetővel szemben. Megjegyezni kívánjuk, hogy kizárólag az a parancsnok tud követelményeket támasztani és megfelelő szintű elvárás rendszert kiépíteni, aki maga is jogkövető, etikus magatartást tanúsít. Véleményünk szerint a parancsnoki példamutatás esetenként nagyobb jelentőséggel befolyásolja pozitív irányba az állomány erkölcsi-fegyelmi helyzetét, mint a jogszabályi szankciók. A jogkövető magatartásra ösztönző ilyen irányú rábírás önmagában is jelentős mértékben csökkenti a normaszegéseket.

A következőkben részletesebben értékeljük a parancsnoki ellenőrzések jelentőségét a rendőri jogsértések latenciájának csökkentésében.

A rendőri vezetőket belső norma által szabályozott módon ellenőrzési és számonkérési kötelezettség terheli, (BM, 2011) továbbá az ellenőrzések szabályainak, végrehajtási formáinak is szabályozottaknak kell (ORFK, 2012) lenniük. A végrehajtással kapcsolatos számos formai és tartalmi kötelezettségek közül kiemelendő, hogy az ellenőrzésnek minden esetben konkrétan, célirányosnak, elfogulatlanak kell lennie, továbbá az ellenőrzés végrehajtása nem lehet öncélú vagy elfogult. Fontos elvárás továbbá, hogy a vezetői ellenőrzéseket minden esetben dokumentált módon kell végrehajtani, és rögzítésüknek is konkrét szabályai vannak.

Az ellenőrzésekkel kapcsolatos parancsnoki kötelezettségek rendszere – többek között – azt vonja maga után, hogy amennyiben a vezető egyáltalán nem teljesíti, vagy nem megfelelő számban, rendszerességgel és módon hajtja végre ellenőrzési kötelezettségét, akkor azzal maga is fegyelemsértést, súlyosabb esetben – amennyiben az ellenőrzés elmaradása jelentős hátránnyal jár – bűncselekményt valósít meg. Akkor is elmarasztható egy vezető, ha az általa feltárt normaszegés kapcsán nem tesz intézkedéseket, mivel a normaháttér nem biztosít számára ezen a téren mérlegelési lehetőséget. A szabályozás kiterjed arra is, hogy amennyiben a vezetői ellenőrzés elmaradásának következtében anyagi kár keletkezett, azért a mulasztó vezetőt – bizonyos esetekben – kártérítési felelősség is terhelheti.

A leírtak alapján a rendőri vezetők a számukra meghatározott ellenőrzési kötelezettségtől nem tekinthetnek el. Ez természetesen hasznos, hiszen ga-

rantálja az állomány feletti kontrollt, esetenként mégsem éri el a tőle elvárható hatásfokot.

Ugyanis egyes vezetők úgy értelmezik a kötelezettségeiket, hogy az ellenőrzésekhez rendelt teendőiket számszakilag kell csupán teljesíteniük, a végrehajtás szakszerűségére már nem fordítanak minden esetben kellő figyelmet. Ennek következtében gyakori, hogy az ellenőrzések egyoldalúak, névlegesek, nem hatékonyak, vagyis a mennyiségi megfelelési kényszer a minőség rovására megy vagy mehet. Ezen esetekben a belső kontrollok gyakran névlegesek, a vezetők számára olyan feladatot jelentenek, amelyet kötelező, néha haszontalan „nyűgnek” éreznek. Az ellenőrzési kötelezettségen – sokszor a jelentős munkateher miatt – csak túl akarnak lenni, ezáltal az ellenőrzések felületessé, céltalanná és leginkább kiszámíthatóvá válnak. További probléma az is, hogy a leterheltségből adódóan a vezetőktől nem minden esetben várható el a váratlan és „kreatív” ellenőrzések megtartása. (ÁSZ, 2011)

A rendőri vezetők aktív és hatékony ellenőrzési tevékenysége – a normaszegések felfedéséhez rendelt intézkedési kötelezettség miatt – az állomány esetében fegyelmi vagy büntetőeljárások megindítását eredményezi. Ezen eseteknek a számszaki változása (emelkedése vagy csökkenése) alapján ítéli meg a későbbiekben a vezetőt: amennyiben magas az állománnyal szembeni eljárások száma, azon állomány erkölcsi-fegyelmi helyzete nem megfelelőnek, amennyiben alacsony az eljárások száma, azon állomány erkölcsi-fegyelmi helyzete jónak mondható. Ez az egyik legsarkalatosabb pont arra vonatkozóan, hogy a parancsnokok ellenőrzési attitűdjét befolyásolják.

Álláspontunk szerint viszont a hatékony ellenőrzési tevékenység által feltárt normaszegések száma nem egyértelműen utal az állomány fegyelmi helyzetére. A feltárt jogsértések számának emelkedése éppúgy jelentheti a vezető szakszerű, következetes ellenőrzési tevékenységének meglétét, mint az állománynak az esetleges romló erkölcsi-fegyelmi helyzetét. A normaszegések felfedése révén ugyanis a parancsnok jogsértő magatartást, magatartásokat fedhet fel, ami jelentős mértékben hozzájárul a latencia csökkenéséhez. Ez a kitétel igaz a korrupciós jellegű rendőri magatartásokra is.

A korrupciós jellegű rendőri magatartások bemutatását kizárólag abból a szempontból végezzük el, hogy a jogellenes cselekmények latenciájának szinterei feltárhatóak legyenek. A szolgálati ágaknak a korrupciós cselekményekre vonatkozó latenciáját illetően a közterületen szolgálatot teljesítő állomány a legvesélyeztetettebb.

A közlekedésrendészeti és a közrendvédelmi szolgálati ág: az összes szolgálati ág közül a szolgálati ágak állományának a legszélesebbek a helyszíni mérlegelési lehetőségei, mégpedig a közterületi tevékenységük – közlekedési ellenőrzéseik, járőrszolgálati feladataik ellátása – során. Az esetek jelentős

részeiben az intézkedő rendőrnek van legális, törvényileg szabályozott, a fogantatandó intézkedéshez kapcsolt mérlegelési lehetősége. Ez a helyzet az arra alkattilag, lelkileg „fogékony” rendőr esetében generálója lehet a korrupciós jellegű magatartásnak. Fokozhatja az ilyen jellegű rendőri jogsértések megvalósulásának lehetőségét az állampolgárok – akár a rendőr által is előidézett, felfokozott – intézkedésbeli kiszolgáltatottsága (például külföldi, a magyar nyelvet nem ismerő állampolgárokkal szembeni intézkedések). Tapasztalati úton kijelenthető, hogy e jogellenes cselekmények döntő mértékben az esti vagy a hétvégi időszakokra esnek, illetve kis forgalmú közutak, eldugott területek a kedvelt elkövetési helyek.

A közrendvédelmi, a közlekedésrendészeti szolgálati ág esetében a rendőr részére juttatott korrupciós ellenszolgáltatás leggyakrabban a készpénz, kisebb arányban jelennek meg egyéb anyagi javak, például kedvezményes vásárlási és egyéb lehetőségek felkínálása.

A *határrendészeti szolgálati ág* beosztottjai által elkövetett korrupciós jellegű rendőri magatartások elsősorban a schengeni külső határookra „koncentrálódnak”. A szolgálatban lévő állomány tagjai különböző alkalmi ellenszolgáltatásokért a határon jogellenes áruforgalomban, illetve jogellenes határátlépéseknél működhetnek közre. A cselekmények elkövetése legtöbbször az éjszakai órákra vagy olyan határszakaszra korlátozódik, ahol csekély az átmenő forgalom, így általában nincs nagy mozgás.

A határrendészeti szolgálati ág esetében a korrupciós magatartásoknál a készpénz dominál, de alkalmi korrupció esetében az ellenszolgáltatásoknak nagyon széles lehet a „tárháza” (ital, dohányárudohányáru, ruhanemű, illetve minden olyan árucikk, amelyet átszállítanak a határon).

A *bűnügyi szolgálati ág*ba tartozó rendőröknek a nyomozásokban, a büntetőeljárásokban ügyintézőként eljárva – a jogszabályok adta lehetőségek alapján – mérlegelési jogkörük van. Ezen lehetőség talaján teremődnek meg a korrupciós jellegű magatartások alapjai. A rendőr – elvtelenül, az eljárásban érintett bármely félnek kedvezve – visszaélhet lehetőségeivel, jogosulatlan előnyöket vagy hátrányokat biztosíthat, eljárási adatokat szolgáltatathat ki vagy változtathat meg, anyagi vagy egyéb ellenszolgáltatásokért bizonyítékokat kreálhat vagy tüntethet el illetve.

A bűnügyi szolgálati ág esetében fő megvesztegetési eszköz a készpénz. Tekintettel viszont arra, hogy a rendőr a vele korrupciós kapcsolatba kerülő személyekkel – a nyomozások, az eljárások hosszabb időtartamára tekintettel – több alkalommal is találkozik, ezáltal a szorosabb kapcsolat révén hosszabb távú korrupciós ellenszolgáltatás is jelentkezhet (kedvezményes szolgáltatások és vásárlások, lehetőségek igénybevétele).

Az *igazgatásrendészeti szolgálati ág* esetében az utóbbi években bekövetkezett rendőrségi feladatcsökkenés ellenére is sok korrupciós lehetőséget adó

helyzet maradt. A leggyakoribb ilyen jellegű magatartási forma az, amikor a rendőr szabálysértési eljárásokban eljárva biztosít jogosulatlan kedvezményeket. Ezen túlmenően a jogszabályi feltételek hiánya vagy hiányos megléte esetén különböző hatósági, engedélyezési eljárásokat engedélyezhetnek az előadók, különféle juttatásokért.

A szolgálati ág esetében a készpénz mellett korrupciós eszközként jelentős arányban jelennek meg a különböző ajándékok, amelyeknek az értéke alkalmanként egészen csekély lehet (például jogszerűtlen eljárásért az ügyintézőnek átadott dobozos csokoládé).

A *személy- és objektumvédelmi szolgálati ág* esetében a korrupciós jellegű rendőri magatartásoknál a személy- vagy objektumvédelmi tevékenységgel foglalkozó rendőr a munkája révén a védett személlyel, személyekkel meglévő valós vagy esetenként csak feltételezett kapcsolatára vagy ismeretségeire hivatkozva élhet vissza rendőri lehetőségeivel, anyagi vagy egyéb ellenszolgáltatásokért. A szolgálati ág esetében a korrupciós eszköz elsősorban a készpénz.

A szolgálati ágakhoz kapcsolódó korrupciós lehetőségek felvázolása alapján kijelenthető, hogy a korrupció elkövetési lehetőségei a szolgálati tevékenység által determináltak. Valamennyi esetben egyöntetűen ki lehet jelteni azt is, hogy maguk az állampolgárok is ismerik a szolgálati területekhez kötött korrupciós lehetőségeiket.

Ha az állampolgárok – igaz, csak tapasztalati úton – tisztában vannak azal, hogy milyen rendőri tevékenységeknél milyen jogtalan előny szerezhető, vagyis szolgálati ágakhoz rendelve hol nyúlhat meg a korrupció lehetősége, akkor minden rendőri vezetőtől elvárható az, hogy ezen a téren ő is tájékozott legyen. Minden parancsnoknak ismernie kell az általa vezetett szolgálati ágat, tudnia kell, hogy melyek a korrupciós jellegű rendőri magatartások megvalósulásának körülményei, lehetőségei. Erre tekintettel minden szolgálati ág esetében olyan módon, formában és rendszerességgel kell összeállítani, „felépíteni” az ellenőrzési tevékenységet, hogy az – azon túl, hogy eleget tesz az ellenőrzésekkel szemben támasztott általános feltételeknek – megfeleljen a szakterület sajátosságainak is.

Természetesen a vezetői, parancsnoki ellenőrzések nem egyedüli lehetőségei a korrupciós jellegű rendőri magatartások latenciájának csökkentésére, de nélkül ez a küzdelem eleve elképzelhetetlen. Az ellenőrzések akkor járulhatnak hozzá a latencia mérsékléséhez, ha visszatérő jellegűek, viszont eltérő formában, módon, különböző időpontokban és napszakokban hajtják végre azokat. A vezetői ellenőrzéseknek a napi tevékenység felügyeletén túlmenően ki kell terjedniük a rendőri állomány kezelésében lévő nyilvántartási, priorálási rendszerek használati jogosultságának munkafolyamatba épített, valamint utólagos – akár számítástechnikai szakemberrel végrehajtott

– ellenőrzésére, továbbá a lekérdezések indokoltságának és dokumentálásának folyamatos felülvizsgálatára.

Fokozható az ellenőrzések hatékonysága, eredményessége, ha azok belső védelmi, ellenőrzési szervek bevonásával zajlanak.

Amennyiben a vezetői ellenőrzések megfelelő hatékonyságúak és szakmaiságúak, akkor végrehajtásuk csökkentheti a korrupciós jellegű magatartások lehetőségeit, ezáltal hozzájárulhatnak e cselekmények latenciájának mérsékléséhez. Az ellenőrzéseknek a korrupciós magatartást visszafogó erejét jelentős mértékben fokozhatja az, ha a tapasztalt hiányosságok kapcsán megindított fegyelmi és büntetőeljárások során gyorsan születik döntés. A gyors elbíráson túlmenően fontos, hogy a kiszabott szankciók álljanak arányban a megvalósított normaszegés mértékével.

A latencia mértéke csökkentésének fontos eszköze lehet továbbá az is, ha a parancsnokok az állomány rotációjával – a szolgálaton belüli személycserékkel – az esetleg korrupciós bizalmi kapcsolatban lévő rendőrök kapcsolati rendszereit felbontják, bomlasztják. Ezen tevékenység keretében kiemelt vezetői feladat a korrupció gyanújába keveredett rendőrök áthelyezése más beosztásba.

A szolgálathoz kapcsolódó korrupció visszaszorításának érdekében elengedhetetlen az állomány nevelése is. Ennek keretében fontos a személyi állomány rendszeres és visszatérő jellegű oktatása a korrupciós helyzetekről, az azok észlelése kapcsán szükséges teendőkről, továbbá a közterületen szolgálatot ellátó állomány eligazításainak és a szolgálat végi beszámoltatásának kiterjesztése az adott szolgálati feladathoz kötődő, leggyakoribb korrupciós magatartásokra. Álláspontunk

Álláspontunk szerint a felsorolt parancsnoki tevékenységeknek – ellenőrzés, gyors és hatékony eljárások, az állomány rotációja, parancsnoki nevelés – együtt kell járniuk. Az vezethet a korrupciós jellegű rendőri magatartások latenciájának csökkenéséhez, ha mindezek együttesen, egymásra épülve tudják kifejteni a hatásukat,

Korrupciós jellegű magatartást a rendőr nemcsak a szolgálati tevékenység ellátásakor, hanem szolgálaton kívül is megvalósíthat. Ezen korrupciós cselekmények a témával foglalkozó kutatók körében kevésbé elemzettek, ezáltal kevésbé ismert területek, viszont a tárgykör vizsgálatakor kihagyhatatlanok.

A szolgálaton kívüli korrupciós jellegű magatartás során a rendőr a szervezethez tartozását, a rendőrszakmai ismereteit „bocsátja áruba”, vagyis a testülethez tartozás felhasználásával kér és kap előnyöket, amelyekért cserébe a jogtalan magatartást tanúsítja. A cselekmények nem tipizálhatóak szolgálati áganként, bármely szolgálati ágba tartozó rendőr megvalósíthat szolgálaton kívüli normaszegő magatartást. A leggyakrabban előforduló korrup-

ciós elkövetési magatartások: rendőrségi nyilvántartási és egyéb adatok kiadása illetéktelen, civil személyeknek, eljárási és egyéb adatok átadása; „beavatkozás” rendőrségi eljárásokba; közreműködés rendőrségi ügyek során kívüli vagy nem a jogszabályok szerinti elintézésében; biztonsági vagy őrző-védő cégeknél aktív munkavégzés.

A szolgálaton kívüli rendőri korrupciós magatartások előfordulhatnak eseti jelleggel vagy polgári személyekkel fenntartott állandó kapcsolat során is. Erre is tekintettel a rendőr részére biztosított ellenszolgáltatások a legszélesebb skálán mozoghatnak, alapvetően mégis a készpénz a meghatározó tényező.

A parancsnoki állománynak a szolgálati tevékenységhez közvetlenül nem kapcsolódó normaszegő magatartások esetében kell legnagyobb energiát fektetnie a korrupció latenciájának csökkentése érdekében. A latencia elleni közdelem ezen a téren a legösszetettebb feladat, mert nem állhat az összes rendőr mellett minden esetben egy-egy parancsnok.

A szolgálaton kívüli korrupciós lehetőségek redukálása a legnehezebb parancsnoki feladat, mivel alaphelyzetben a vezetőknek szűkösek a lehetőségei beosztottjai magánéleti tevékenységének ellenőrzésére. Jogsértés gyanújának felvetődése esetén a vezetői ellenőrzések kiterjeszthetők a rendőr magánéleti tevékenységére is, de ez nem tartozik az általános ellenőrzések közé. A vezetőknek – általános vezetői kötelmei alapján – ismernie kell beosztottjai általános életviteli körülményeit. Az ezen a téren bekövetkezett változások (például indokolatlan anyagi gyarapodás) kelthetik a rendőr esetében esetleges korrupciós jellegű jogsértés gyanúját.

Véleményünk szerint a szolgálaton kívüli rendőri korrupció latenciájának csökkentéséhez legcélravezetőbb magatartás a szolgálati tevékenységgel kapcsolatban már említett vezetői példamutatás, valamint az általános normakövető attitűd kialakítása. Ezen – a szolgálati tevékenységhez kapcsoltnak megjelenő – erkölcsi elvek ugyanis befolyásolhatják legjelentősebb mértékben a rendőr, mint egyén szolgálaton kívül korrupciós hajlandóságát.

Az adatok összegzése alapján kijelenthető, hogy a rendőri korrupció latenciájának mértéke, szintje következetes, tudatos parancsnoki tevékenységgel csökkenthető.

Ahogy a korrupciós latencia sem mérhető, úgy arra vonatkozóan sem határozható meg módszer, hogy az ilyen irányú parancsnoki tevékenység mennyire hatékony, mennyi esetet előzhet meg, hány korrupciós jogsértést hiúsíthat meg. A leírtak alapján a tanulmány címében felvetett kérdésre álláspontunk szerint mégis egyértelmű igennel felelhetünk.

Ugyanis minden parancsnoknak – a konkrét intézkedései hatásának egyértelmű visszaigazolása nélkül is – látnia és tudnia kell, hogy a rendőri korrupciót elősegítő, előidéző lehetőségek szűkítése következetes vezetői maga-

tartással fontos lépés lehet a rendőri korrupciós cselekmények latenciájának mérséklődéséhez vezető úton.

Ehhez pedig következetes, hosszú távú, kitartó parancsnoki ellenőrző, számon-kérő, szankcionálási és nevelőtevékenységet kell folytatni. Azt viszont tudni kell, hogy sem a korrupciós jellegű rendőri magatartások, sem a cselekmény latenciája nem szüntethető meg teljesen, de a mérséklésére való törekvés és a vele szemben tanúsított határozott, kérlelhetetlen vezetői fellépés elengedhetetlen.

Következtetések, javaslatok

A tanulmányban a korrupciós magatartások latenciáját nem vizsgáltuk, előzményi kutatásokra építve annak létezését tényként fogadtuk el. A latencia mértékét sem a statisztikai adatokkal, sem a különböző kikérdezéseken alapuló módszerekkel nem lehet mérni. A latencia mértékét – tekintettel a korrupciós jellegű magatartások speciális elkövetési körülményeire, a cselekmény rejtettségére és arra, hogy az eseteknél nincs sértett – reálisan nem is lehet pontosan megbecsülni. Tovább nehezítik ezen a téren a reális kép kialakítását a cselekmények bizonyíthatóságának korlátai. Ezen tényezők alapján a tárgykörben kutatást végzők is eltérő mértékűnek becslik a korrupciós magatartások latenciáját.

A rendőri korrupciós jellegű magatartások esetében tovább bonyolítja a képet, hogy a szolgálati tevékenység sokszínűsége eltérő lehetőségeket teremt a korrupció megvalósulására. Ezzel mind a rendőrök, mind a korrupcióban részt vevő állampolgárok tisztában vannak. A szolgálati tevékenységen kívüli rendőri korrupciós magatartás lehetőségei tovább nehezítik a reális becsléseket.

A rendőri korrupció speciális területei a szolgálaton kívüli magatartások, amelyeknek a megvalósulási lehetőségeit minden rendőri vezetőnek, gyakorló parancsnoknak ismernie kell.

Valamennyi rendőri vezetőnek törekednie kell a latencia visszaszorítására, s ehhez elengedhetetlen, hogy a parancsnokok a korrupció általános megvalósulási lehetőségein túl az adott szolgálatra jellemző elkövetési színtereket is ismerjék. Fontos eszköz a latencia mértékének csökkentése érdekében olyan szolgálati közeg kialakítása, ahol alapvetés a normakövető rendőri magatartás. Ennek egyik útja lehet a parancsnoki nevelés és példamutatás, másik útja pedig a vezetői ellenőrzések rendszere.

A rendőri korrupciós cselekmények latenciájának csökkentése érdekében meghatározó a következetes, szakszerű és célravezető parancsnoki ellenőrzés, de ennek minden esetben együtt kell járnia a normaszegés felfedését követő

eljárási szankciók mielőbbi alkalmazásával, valamint az állomány korrupciós lehetőségeinek csökkentésével (például a szolgálat során alkalmazott rotáció) valamint a nevelő továbbá példamutató parancsnoki magatartással.

Az ellenőrzéseknek – az általános szakmai követelményeknek való megfelelésen túlmenően – a szolgálati tevékenység jellegére figyelemmel speciálisnak kell lenniük.

Álláspontunk szerint mindezeknek az együttes alkalmazása a korrupciós szinterek szűkítése révén – a sikeresség mértékének konkrét mérhetősége nélkül is – hozzájárulhat a rendőri korrupció latenciájának mérsékléséhez. A tevékenység viszont következetes, határozott és ellentmondást nem tűrő vezetői, parancsnoki magatartást igényel.

Felhasznált irodalom

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.).

ÁSZ (2011): *Elemzések a közszféra korrupciós kockázatairól*. Budapest: Európai Unió Kiemelt Projekt.

ÁSZ FPO¹ (2012): *Integritás és korrupció. Elméleti és Közvélemény-kutatási tanulmányok*. Budapest: Európai Unió Kiemelt Projekt.

BALOGH A. (2013): *Antikorrupciós stratégiák a közoktatásban. A korrupció jelenségéről szóló ismeretek átadásának hatékonysága*.

http://epa.oszk.hu/02000/02065/00005/pdf/EPA02065_gazdasagetika_2013_05_balogh%20adrienn_%20antikorrupcios%20strategiak.pdf

(a letöltés dátuma: 2014. 03. 04.)

BM (2011): *A Rendőrség Szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet*.

FINSZTER G. (2000): Módszertani szempontok a rendőri korrupció kutatásához. *Belügyi Szemle*, XLVIII 11, 3–32.

HANKISS E. (1983): *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Budapest: Magvető Kiadó.

IM² (2006): *Korrupció elleni küzdelem*. Budapest: IM.

KRÁNITZ M. (2000): Prológus, avagy néhány gondolat a korrupcióról. In: *Korrupció Magyarországon*. Budapest: Transparency International Magyarországi Tagozata Egyesület.

KRŐZSEL K. (2003): Korrupcióellenes közdelem. *Belügyi Szemle*, LI 9, 62–67.

MARKÓ L. (szerk.) (1994): *Officina egyetemes lexikon*. Budapest: Officina Nova.

MERT L. (2001): A korrupció értelme(zése). In: CSEFKÓ F., HORVÁT Cs.: *Korrupció Magyarországon*. (196–202.) Pécs: Friedrich Ebert Alapítvány Pécs, Baranyai Értelmisségi Egyesület.

¹ Állami Számvevőszék Főtitkárság Projektátviteli Osztály

² Igazságügyi Minisztérium

- NÉMET L. (2001): A korrupció, a hatalom és a rendőrség háromszöge. In. CSEFKÓ F., HORVÁT Cs.: *Korrupció Magyarországon*. (346–358.) Pécs: Friedrich Ebert Alapítvány Pécs, Baranyai Értelmiségi Egyesület.
- ORFK (2012): *Az Ellenőrzési Szabályzatról szóló 6/2012. (III. 9.) ORFK utasítás*.
- SÍK E. (2001): A „hasrabecslés” módszere. In. CSEFKÓ F., HORVÁT Cs.: *Korrupció Magyarországon*. (233–252.) Pécs: Friedrich Ebert Alapítvány Pécs, Baranyai Értelmiségi Egyesület.
- TI: *Indexek és jelentések*. www.transparency.hu/INDEXEK
(a letöltés dátuma: 2014. 03. 04.)

UJHÁZI Lóránd

ÚJABB ETIKAI KIHÍVÁSOK A HADTUDOMÁNYBAN A KATOLIKUS EGYHÁZ MEGÍTÉLÉSE SZERINT

*Reflexió a távirányítású repülőgépek
alkalmazására*

LATEST ETHICAL CHALLENGES IN MILITARY SCIENCE ACCORDING TO THE ASSESSMENT OF THE CATHOLIC CHURCH

*Reflections on the use of
remote-controlled aircraft*

A nyugat-európai országokban nagy kultúrája van azoknak az intézményeknek, amelyek a hadtudományban fellépő kérdéseket etikai és teológiai szempontból is vizsgálják. A csapásmérésre is alkalmas eszközök etikai értékelése az egyik legjelentősebb ilyen területnek mutatkozott az elmúlt években. Több vallás tanításában hagyományosan jelen van, hogy a fegyvereket és az eljárásokat értékeli, és a háborúban való alkalmazhatóságuknak határt szab. A katolikus egyházban ennek egészen bonyolult rendszere alakult ki, kezdve az igazságos háború tanától, a középkori büntetőjogi zsinati rendelkezéseken át a 20. századi atom- és tömegpusztító fegyverekről szóló megnyilatkozásokig.

A katolikus egyháznak még nincs ki-
forrott és hivatalos állásfoglalása a csapásmérésre is alkalmas UAV-eszközök tekintetében. Vannak ugyan vélemények és állásfoglalások, de ez még messze van

In western European countries the institutions which examine current problems also from an ethical and theological point of view enjoy a great prestige. The ethical assessment of the appropriate forms of offensive military action have been one of the most significant areas in this respect over the past few years. In the teaching of many religions military weapons and procedures are traditionally evaluated and the limits assessed as to what is appropriate in a war situation. In the Catholic Church quite an elaborate system has been evolved, beginning with the teaching on what constitutes a just war, followed by the mediaeval criminal law procedures as determined by the councils of the Church, and in the 20th century the various declarations on atomic weapons and weapons of mass-destruction.

The Catholic Church still has no established and official position on offensive

¹ Unmanned Aerial Vehicle – pilóta nélküli repülőgép

a végleges tanítástól. A Vatikán és az egyes püspöki konferenciák vagy katonai ordinariátusok kutatóintézetei dolgoznak a probléma átfogó értékelésén.

Az átfogó, korrekt állásfoglaláshoz azonban szükséges a politikai szempontok, a technikai fejlesztés adta előnyök és a biztonsági helyzet értékelése is. Így születhet meg a katolikus egyház hagyományához és tanításához hűséges, de a politikai vezetés számára is elfogadható állásfoglalás.

action in war in the light of the UAV systems. There are opinions and different views are expressed, but it is still far from being a definitive teaching. Research institutes in the Vatican, in the different Episcopal Conferences, and in the Bishops of the Forces are working on an overall assessment of the problem.

A comprehensive and correct position however needs also to take political considerations into account, as well as the advantages brought about by technical advances and an assessment of security factors. In this way a position which is faithful to the Catholic Church's tradition and doctrine can evolve, but which is at the same time acceptable to the political leadership.

Bevezetés

1. *A robotnak nem szabad kárt okoznia emberi lényben, vagy tétlenül tűrnie, hogy emberi lény bármilyen kárt szenvedjen.*
2. *A robot engedelmeskedni tartozik az emberi lények utasításainak, kivéve, ha ezek az utasítások az első törvény előírásaiba ütköznenek.*
3. *A robot tartozik saját védelméről gondoskodni, amennyiben ez nem ütközik az első vagy a második törvény bármelyikének előírásaiba.²*

Isaac Asimov sci-fi író a nyolcvanas években játszott el azzal a gondolattal, hogy létezik egy olyan társadalom, ahol robotok és emberek élnek együtt. Mint minden társadalom, ez is megköveteli, hogy az együttélés szabályait lefektessék. Asimov etikai kérdésfelvetései és fejtegetései akkor még a sci-fi irodalom világához tartoztak. Ma már a „robotok” kapcsán az etika, a jog, a valástudomány és a filozófia is hasonló kérdéseket fogalmaz meg. Az eszközök és különösen azoknak a fegyveres küzdelemben való felhasználási módja régi

² A sci-fi irodalomból ismert „robotika” szabályait Isaac Asimov alkotta meg. A három említett szabályt később egy negyedik, pontosabban nulladik „törvénnyel” egészítette ki. A nulladik törvény szerint a robotnak mindenáron meg kell védenie az emberiséget, akár az első törvény megszegése árán is. A robot az egész emberiség védelméért felelős. Így abban az esetben árthat az embernek, ha ezzel az egész emberiség javát szolgálja.

problémája a vallási rendszereknek. Milyen fegyvereket lehet kifejleszteni? Etikusa azoknak a fegyvereknek az alkalmazása? A háború indításának, a hadviselésnek, illetve a háborúban követendő magatartásoknak ugyanis nemcsak technikai és a jog által szabályozott keretei vannak. Mivel a vallási közösségek a társadalom szerves részei, joguk van, hogy etikai szabályokat dolgozzanak ki a háború indítása és a háborúban alkalmazható eszközök és eljárások kapcsán. Hagyományuk és tanításuk fényében értékelik az új technikai eszközök oldaláról (mint a személyzet nélküli, a távirányítású kém- vagy csapásmérésre is alkalmas repülőgépek), vagy az új biztonsági jelenségek (mint a magán-„hadseregek”, az aszimmetrikus háborúk és a terrorizmus) kapcsán felmerülő etikai dilemmákat. (Resperger, Túri, 2010) A vallások állásfoglalása a vallási közösség számára lelkiismereti, illetve erkölcsi, ritka esetben kánonjogi kötelezettséget támaszt. A vallási közösség reflexiójának értékét nem a világi jogi rendszerekben elfoglalt ereje vagy a politikai vezetés reakciója adja. A technikai eszközök és a kihívások változnak, de a vallási közösség alapigazságai és etikai normái lényegében ugyanazok. Ami kifejezetten a „drón”-kérdést illeti, a katolikus egyháznak még nincs hivatalos tanítása. Vannak vélemények és kezdeményezések, de ezek még messze állnak a kiforrott állásfoglalástól. Ugyanakkor szükség lenne a hivatalos egyházi iránymutatásra, hiszen egyházi intézmények és katolikus fórumok az elmúlt időszakban egymástól jelentősen eltérő álláspontot fogalmaznak meg ezen a területen.³

³ A német katolikus Katonai Ordinariátushoz köthető *Ethik und Militär* folyóirat 2014/1. száma kizárólag a drónkérdéssel foglalkozik. Annak ellenére, hogy az egymást követő tanulmányok jelentősen eltérő állásponton vannak, ritka, hogy egy folyóiratban ilyen sokoldalúan, tudományos igénygel dolgozzák fel ehhez az új fegyverrendszerhez kapcsolódó problémakört. ARKIN, C. R. (2014): Vollautonome letale Waffensysteme und Kollaterallöpfung. *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 3–12.; GOOSE, S. (2014): Die Notwendigkeit eines präventiven Verbots vollautonomer Waffen. *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 13–22.; KOCH, B. (2014): Von Menschen und Maschinen. Was bedeutet die Robotisierung des Militärs in ethischer Hinsicht? *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 23–26.; MÜLLNER, K. (2014): Ferngesteuerte Luftfahrzeuge – maßgeschneiderter und besserer Schutz für unserer Soldaten im Einsatz. *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 27–35.; OETER, S. (2014): Rechtsfragen des Einsatzes bewaffneter Drohnen aus völkerrechtlicher Perspektive. *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 36–41.; RUDOLF, P. (2014): Töten durch Drohnen. Zur problematischen Praxis des amerikanischen Drohnenkrieges. *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 41–45.; STATMAN, D. (2014): Drohnen, Roboter und die Moral des Krieges. *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 46–51.; WELLBRINK, J. (2014): Mein neuer Kamerad – Hauptgefreiter Roboter? *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 52–55.; MATTHEWS, M. (2014): Special: Stress bei Drohnenpiloten posttraumatische Belastungsstörung, Existenzkrise oder moralische Verletzung? *Ethik und Militär, Kontroversen der Militärrethik und Sicherheitskultur*, 1 59–65.

A háborúban használt eszközök és a vallási közösségek állásfoglalása

A történelem folyamán nem a drónok alkalmazása kapcsán merült fel először az az etikai-erkölcsi kérdés, hogy az adott fegyver vagy eljárás mód alkalmazása nem sért-e „emberiességi” alapszabályokat? A vallási közösségek saját etikai rendszerük figyelembevételével mellett több alkalommal kényszerültek állásfoglalásra a haditechnikai eszközök és a katonai eljárások kapcsán. Saját híveik számára igyekeztek megfogalmazni a háborúban betöltött etikus, morális viselkedés paradigmáit. Etikailag egyetlen fegyver sem tekinthető „semlegesnek”. De hatalmas a különbség a különböző fegyverek és eljárások között. Ezt jelzi, hogy bizonyos fegyverek vagy technikák alkalmazását a nemzetközi jog is tiltja. Így soha nem illetéktelen az új fegyverrendszerek kapcsán az etikai vizsgálódás. (Winkelmann, 2013)

A fegyveres küzdelem korlátok között tartására irányuló törekvés több vallás tanításában megjelent. (Somfai, 1992) A hinduizmus elítéli a háborút, de ezt a tanítást össze kellett egyeztetni a szomorú valósággal: az emberi közösségekben van háború és erőszak. A feszültségek feloldására egyrészt megalkották a harcosok „kasztját”, akiknek kifejezetten a harc volt a feladata. Másrészt a háborúban követendő magatartásokra korlátozó rendelkezéseket vezettek be. A lovasság csak lovassággal, a gyalogság csak gyalogsággal harcolhatott. A menekülőket, a sebesülteket nem volt szabad megölni, a hadat nem viselőket tiszteletben kellett tartani. (Somfai, 1992)

Hasonló rendszert dolgozott ki a buddhizmus. Az eredeti buddhista tanítás értelmében az ölés tilalma a legfőbb parancs. Bűnnek számított, ha valaki szándékosan elpusztított egy élőlényt. A Mahayana szekta a 7. században már megengedte az emberölést, ha az buddhista tan tisztaságának megvédését szolgálta, vagy ha azzal több ember halálát lehetett megakadályozni. (Somfai, 1992)

A rabbínisztikus törvényt magyarázat kétféle háborút különböztetett meg. A nem kötelező hadviselés, amelynek a célja a mások általi támadás megelőzése vagy megakadályozása. Illetve a hadviselés kötelező formáját, ami a támadás elleni védekezést jelentette. A rabbínikus hagyomány a kötelező, védekező háborúban használható eszközöket is megpróbálta korlátozni. Nem volt szabad lerombolni a gyümölcsösöket, a termőföldeket és a családi otthonokat. Tiszteletben kellett tartani a nőket, valamint a hadifoglyokat. Az ostromlott várost csak három oldalról lehetett körülvenni, hogy az ostromlottak számára a menekülés útja nyitva maradjon. (Somfai, 1992)

Az egyes iszlám irányzatok a szent háborút, a „dzsihád” nagyon eltérő módon magyarázták, a saját szenvedélyeinkkel szembeni háborútól kezdve

az egész iszlám világra – akár erőszakos eszközökkel – való kiterjesztésig. Mindenesetre az iszlám magyarázatokban is megjelennek a háborúban alkalmazható eszközök és eljárások korlátozásai. A háborúban tilos volt a nem harcoló polgári személyeket megölni. A foglyokkal emberségesen, emberhez méltóan kellett bánni. A zsidó felfogáshoz hasonlóan a gyümölcsfákat, a településeket, a templomokat és az állatokat nem volt szabad elpusztítani.⁴ Ugyanakkor mindezekben érvényesült az az alapelv, hogy mindent lehet, ami az iszlám közösségnek hasznos. Ez eléggé relativizálta az említett korlátozó tényezőket. (Fodor, 2008)

A drónok bevetésének értékelése az igazságos háború klasszikus fogalomtára szerint

A katolikus teológiában a háború értékelésére bonyolult filozófiai rendszer épült ki. A korai keresztény szerzők közül többen a keresztények háborúban való részvételét is aggályosnak tartották.⁵ Ezeknél a szerzőknél logikusan a háborúban használható eszközök korlátozására vonatkozó fejtegetés sem született meg. Amikor a birodalom már a kereszténységet jelentette, és a birodalom fenyegetettsége egyben a kereszténység veszélyeztetettsége is volt, a háború valamint a háborús eszközök bevetettségére az egyház filozófiai rendszerének is reflektálnia kellett. Így legalább teoretikusan kidolgozták azt az eszmerendszert, amely a háború kérdésre és a háborúban betöltött viselkedésre kereste a választ. Az ún. igazságos háború tanának első nagy teoretikusai Szent Ambrus és Szent Ágoston voltak. Szent Ambrus (337–397) mind a háború indítása, mind a háborúban betöltendő magatartás kapcsán kidolgoz bizonyos alapelveket. Megfogalmazza, hogy háborút csak megfelelő bejelentés vagy figyelmeztetés után lehet indítani. Háború indítását csak egy város vagy az ártatlanok védelme, a gonoszság megtorlása teszi jogossá. Győzelem esetén a vesztesékekkel szemben irgalmat kell gyakorolni. A korszak másik nagy teoretikusa, Szent Ágoston (354–430) nem írt összefüggően a háborúról. (Marcus, 1983) Személyekkel és eseményekkel kapcsolatban fogalmazza meg főbb szempontjait. Az Isten városa című munkájában olvasható néhány magatartásforma, amelyet a háborúban be kell tartani. E szerint nem szabad megölni az ártatlanokat, s egyetlen foglyot sem lehet megkínozni vagy kivégezni.

⁴ Dzsihad – szent háború.

<http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/iszlam-alapismeretek/item/54-dzsihad-szent-haboru> (a letöltés dátuma: 2014. 06. 03.)

⁵ Szent Juszтынusz, Athenagoras, Tertullian, Cyprian, Origenes, Minucius és Arnobius.

Az igazságos háború tanát a skolasztikus teológiában dolgozták ki alapsabban. Bár a kor számos jelentős filozófus-teológus szerzője reflektál a kérdésre, de a tan kidolgozását Aquinói Szent Tamáshoz kötik (1225–1274). A skolasztikus felfogás a „háború”, illetve az ún. igazságos háború ágostoni tanát három fő irányba tökéletesítette:

- a háború indításának joga: *jus ad bellum* (igazságos ok, a háború csak utolsó lépés, helyes szándék, a jogosult hatóság, a háború sikeres befejezésének esélye, illetve az arányosság); (Szigeti, 2005)
- a hadviselés szabályai, vagyis mit lehet, és mit nem a háborúban: *jus in bello* (törekedni minél kevesebb áldozatra, arányosság megtartása, a „legitim” katonai és a nem katonai célpontok megkülönböztetése);
- a háború utáni helyzet rendezésének szabályai: *jus post bellum*.

Az eszközhasználat kérdése a *jus in bello* kategóriájához tartozik. Így a klasszikus terminológia értelmében az új haditechnikai eszközök alkalmazásának etikai vetületét is ezen belül kell tárgyalni. (German Bishops, 2006: 6) Az UAV, vagyis a drónok alkalmazhatóságának erkölcsi megítélésére az elmúlt években külön etikai kutatás épült.⁶ Már az UAV-ok eredeti felhasználási területe, a hírszerzés is vetett fel bizonyos etikai kérdéseket, mint ahogy a hírszerzés területén alkalmazott új eszközök vagy technikák mindig is hordoztak erkölcsi vagy akár jogi dilemmákat. (Elég a titkos információgyűjtésre gondolni.) Az igazi etikai kihívást azonban a csapásmérésre is alkalmas UAV-eszközök jelentik. (Dudás, Restás, 2012: 1–2)

A katolikus egyház szempontjából az új technikai eszközök vizsgálatánál a skolasztikus kategóriák csak részben alkalmazhatók. (Gary, 2004) Az UAV-eszközök alkalmazása során kérdés, hogy mennyire lehetséges a régi szempont, a harcban részt vevők és a harcban részt nem vevők közötti különbség figyelembevétele. Napi szinten jelennek meg azokról a civil áldozatokról szóló beszámolók, akik az UAV-fegyverek bevetésekor veszítették életüket. A beszámolókból említett adatok annyira eltérnek egymástól, hogy nem érdemes „számháborúba” bocsátkozni. Az USA illetékes hivatalai igyekeznek a számot kisebbiteni. A „kiszivárogtatásokból” származó adatok pedig nemcsak túlzottnak tűnnek, hanem ellenőrizhetetlenek is. (Romász, 2010) A Fehér Ház régebben éves beszámolót adott ki arról, hogy pontosan hány ember veszítette életét, illetve sérült meg a drónok bevetése során. 2013-ban nemcsak leállították az afganisztáni drónbevetések adatainak közzétételét, hanem a korábban kiadott információk hozzáférhetőségét is visszavonták. A pakisztáni források már valamivel magasabb számban jelölik meg

⁶ Drone Warfare. Drone podcast: An ethics special. Dr. Peter Lee (volt tábori lelkész) és dr. Alex Leveringhaus évek óta tudományos igénygel foglalkozik a drónok alkalmazhatóságának etikai vetületével.

az áldozatok számát. Az emberi jogi szervezetek megpróbálják kideríteni, de leginkább kikövetkeztetni, mennyien vesztették életüket a civilek közül az UAV-bevetések következtében. (Kitekintő, 2013) Pontatlanság vagy mulasztás miatt azonban nemcsak az UAV-eszközök bevetése miatt lehetnek. Itt sokkal inkább az a kérdés, hogy mennyire akarják figyelembe venni a klasszikus megkülönböztetés szempontját, hiszen egyes elemzések szerint az UAV-eszközök sebési precizitással képesek célpont megsemmisítésére. Másrészt számításba kell venni, hogy a bevetések sok esetben olyan területeken történnek, ahol az al-Káida és más szélsőséges csoportok erősek, és a törzsi vezetők, illetve a családok is menedéket adnak a terrorszervezet tagjainak. Ilyen körülmények között nem egyszerű vagy talán nem is lehetséges a célszemélyek pontos megkülönböztetése. Ezért az egyes elemzések inkább azokra a lelki hatásokra hívják fel a figyelmet, amelyek az UAV-bevetések kapcsán érik a civil lakosságot. Így még ha valóban a terroristák is a célpontok, a feltételezett terroristák megfigyelése, illetve a drónok jelenléte az egész családjukat és a gyermekeket, illetve a lakosságot rettegésben tarthatja.

Mindenesetre a zavaros helyzet és a pontatlan adatok a terroristáknak kedveznek, akik az áldozatok számát felnagyítva könnyen tudnak új tagokat toborozni. (USCCB⁷, 2014) Sokan tartanak attól, hogy a dróncsapások alkalmazása az egyes válságterületeken nemhogy a háború előbbi befejezését eredményezné, hanem a propaganda miatt a fiatal korosztály soraiból is jó néhányan lépnek fel azzal a „nyugati” erővel szemben, amely „könnyörtelenül alkalmazza a gyilkoló robotokat.” (ICN⁸, 2014)

Az UAV-eszközök bevetése az arányosság oldaláról is vizsgálható. Az igazságos háború hagyományos felfogása értelmében háborús erőszakot csak olyan mértékben lehet alkalmazni, amennyiben az előmozdítja a háború sikeres befejezését. Egyes megközelítések szerint az UAV-eszközök alkalmazása már csak a gép és a kezelő közötti távolság miatt is aránytalanságot eredményez. A nagyfokú pusztítás, illetve a már említett civil áldozatok pedig szintén nem az arányosság elvét tükrözik vissza. Többen felvetik, hogy ezt a „kockázatmentes” hadviselést lehet-e egyáltalán hadviselésnek nevezni – nem pedig inkább rendfenntartásnak –, ahol az egyik fél aránytalanul kevesebb kockázatot vállal? (Varga, 2013: 47) Az új technikai eszközök értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a katonai vezetők a dolog természetéből adódóan minden olyan eszköz használatát helyeselni fogják, amelyek nagyobb sikereket és részükről kevesebb emberáldozatot tételeznek fel. (Winckelmann, 2013)

⁷ United States Conference of Catholic Bishops

⁸ Independent Catholic News

Új kérdésként merül fel az élő és az élettelen harca. A jelenleg alkalmazott gépek nem függetlenek az embertől. Szívesebben is nevezik őket távirányítású *RPA* (Remotely Piloted Aircraft) repülőgépeknek. (Dudás, Restás, 2012: 2) Illetve hangsúlyozzák, hogy ezek nem robotok a szó szoros értelmében, hanem robotikus elemekkel átszőtt, de végeredményben ember által irányított gépek. (Leveringhaus, 2012) A műveletnek vannak olyan elemei, amelyeket ezek a gépek önállóan hajtanak végre – leszállás, felszállás, bizonyos repülési feladatok –, de a műveletek mögött ott van az ember, akinek a szerepe és felelőssége továbbra is megmarad. (Bastian, 2013: 11) Gondolati síkon el lehet játszani azzal, hogy lesznek majd emberi beavatkozás nélkül működő „harci” robotok, amelyek kioltják mások életét, de jelenleg nem erről van szó. Egyes szerzők azonban még ennek kapcsán is megjegyzik, hogy a végső felelősség ez esetben is a robotokat vezérlő programok készítői és azoké a politikusoké, akiknek az automatizált fegyverek bevetésének keretét adó jogi és etikai szabályokat meg kell alkotniuk. (Arkin, 2014: 3–5) Ezzel szemben más vélemények szerint a teljesen automatizált harci eszközök olyan súlyos etikai normát sértenek, hogy azoknak már a fejlesztését is tiltani kellene. (Goose, 2014: 13–2) Eltekintve a szerzői véleményektől, tény, hogy a döntéshozatali közeg a klasszikus hadviseléshez képest megváltozott. Ennek előnye és hátránya egyaránt van. Amíg a fizikai jelenlét a helyzet jelentőségének és realitásának érzékelését mozdítja elő, addig a távvezérlés nagyobb nyugalmat, higgadtabb döntéshozatalt eredményez. Igaz ugyan a gyakori kritika, hogy a távolság kiválthatja az ún. videoplay-, videojáték-szindrómát, illetve az áldozatok iránti érzéketlenséget, de az áldozatok iránti teljes érzéketlenség nemcsak a távirányítású eszközök alkalmazása kapcsán, hanem az klasszikus feladat-végrehajtás során is kialakulhat. (Harai, 2013: 139–140) Sőt egyes elemzők megjegyzik, hogy az UAV-eszközök alkalmazásakor nem játszik szerepet a pilótát vagy a katonát körülvevő stresszhelyzet, amely elhamarkodott döntéseket eredményezhet. (Fiedersdorf, 2013a)

A klasszikus álláspont szerint a háború utolsó lépésnek tekintendő. Csak abban az esetben szabad háborúba bocsátkozni, ha más szankció már nem vezet eredményre. A drónok alkalmazása megteremtette annak a lehetőségét, hogy a politikai vezetésnek nem kell a saját oldaláról áldozatokkal számolnia. Ezért több kritika szerint könnyen előfordulhat, hogy a politika is előbb fogja az erőszak alkalmazásának a háborús szintjét választani. Egyes katolikus fórumok magyarázata szerint azonban a fedett műveletek vagy a célzott csapások még a megelőző szankciók kategóriájába tartoznak, akár csak a diplomáciai eszközök a nemzetközi és a gazdasági nyomás, a blokád stb. (Catholic Answers, s.d.) Ezek a nagyobb háborús erő alkalmazásának megelőzését szolgálják. Így jogos lenne az a feltételezés is, hogy a csapásmé-

rése alkalmas UAV célzott alkalmazása igazából beleillik a nagyobb háborús erők megakadályozásának sorába.

Továbbá az UAV-csapás alkalmazásakor nincs személyzet, amely életét veszítheti, de a másik oldalon nagyobb lehet a halálos áldozatok vagy a sebesültek száma.⁹ Más vélemény szerint: mivel a parancsnok elsősorban a katonáiért felel, számára nemcsak lehetőség, hanem kötelesség is a katonák nagyobb biztonságát előmozdító eszközök – például a drónok – alkalmazása. A politikai és a katonai vezetőknek ugyanis morális kötelezettségük, hogy a katonákat olyan biztonságos helyzetbe hozzák, amilyenbe csak lehet. A vélemények szerint az UAV ezt a biztonságot teremti meg. (Strawser, 2010: 343–344)

Végezetül az is igaz, hogy a drónokra és különösen felfegyverzett változatokra mára komoly iparág épült, amely jelentős profitot termel. (Fiedersdorf, 2013a) Így ezeknek a fegyvereknek az etikai értékelésénél ezt a szegmenst is figyelembe kell venni. A katolikus egyház katekizmusának 2316. pontja szerint: „A fegyvergyártás és fegyverkereskedelem a nemzetek és a nemzetközi közösség közjavát érinti. Ennélfogva a közhatalomnak joga és kötelessége ezeket szabályozni. A rövid távú egyéni vagy kollektív érdekek hajszolása nem szentesítheti az ilyen vállalkozásokat, melyek szítják a gyűlöletet és a konfliktusokat a népek között és lehetetlenné teszik a nemzetközi jogrendet.” Az egyházi dokumentum általános szempontokat fogalmaz meg a túlzott fegyverfejlesztés és a gazdaság vonatkozásában, de ez az új UAV-fegyverrendszerek kapcsán is igaz. Bár igaz, hogy az UAV a hagyományos repülőgépeknél olcsóbb, de az új fegyverrendszerek mindig magukkal hozzák az ellenük való védekezés technikájának, majd a védekezési technikákat meghaladó eszközök fejlesztésének véget nem érő spirálját. (Ványa, 2013) Ennek természetesen komoly gazdasági vetülete van.

Ugyanakkor éppen az ágazat profitorientáltsága miatt egyes elemzések szerint könnyen lehet, hogy megtörik az amerikai drónmonopólium. Azt sem lehet kizárni, hogy pár év múlva akár állam alatti szervezetek vagy terroristák is szert tesznek komoly csapásmérésre alkalmas UAV-rendszerekre. (HMM¹⁰, 2011) Ezeket a fenyegetettséget nem lehet figyelmen kívül hagyni.¹¹ Ez pedig új korszakot nyit a pusztításra alkalmas fegyverek „proliferciójának” tekintetében.

⁹ Már a délszláv válság idején is kritikát fogalmaztak meg a NATO-val szemben, hogy a nagy magasságból végrehajtott légitámadások alkalmával a célpontok nehezen beazonosíthatók. Illetve a pontatlan felderítés következtében tévesen – Szófia egyik lakónegyede, kínai nagykövetség – kaptak találatot. CSENGERI J. (2013): A délszláv légi háború. A NATO légi háborúja a délszláv válság megoldása érdekében 2. *Repüléstudományi Közlemények*, 25 1, 130.

¹⁰ Háború Művészete Magazin

¹¹ A Libanonban működő Hezbollahnak is vannak drónjai. SINGER, P. W. (2009): *Wired for War*. New York: Penguin Group.

A Katolikus Egyház reflexiója a távolról bevethető fegyverek alkalmazására

A „távolról bevethető” fegyverek alkalmazásának kérdése nem új a katolikus egyház fegyelmi reflexiójában. Az 1139-es II. lateráni zsinat a számszerű, illetve a hajtógépek használatával foglalkozott. A zsinati atyák aggályai abból adódtak, hogy az új fegyverek megváltoztatják a lovagi eszemét, ahol pedig fontos követelménynek számított, hogy a harcoló felek egymással szemben állva küzdjenek. A zsinat ezért úgy határozott, hogy: „A kőhajító gépek kezelői és az íjászok halált hozó és gyűlöletes mesterségének gyakorlását keresztények és katolikusok ellen a jövőben kiközösítés terhe alatt megtiltjuk.”¹² Később még veszedelmesebb fegyver volt a „hosszúíj”, amely egy perc alatt akár tizenkét nyílvesző kilövésére is alkalmas volt, szemben a számszerű három nyílveszőjével. A 11. századtól alkalmazott fegyver nagy pusztítást végzett a csatamezőkön és a várostromoknál, ezért az egyháznak hivatalos fórumon is nyilatkozni kellett a kérdésben. A zsinati rendelkezésnél is érvényes a büntető jogszabályokra vonatkozó alapelv, amely szerint a büntető törvényeket szorosan kell értelmezni. Mivel a szövegben a keresztény vagy katolikus kifejezés szerepelt, az általános magyarázat értelmében azt nem kellett a nem keresztényekre kiterjeszteni. (Tudtad.com, 2014) A zsinati intézkedéstől függetlenül a keresztények a háborúban egymás ellen is bevetették ezeket a fegyvereket. Nem akartak lemondani a hatásos fegyver nyújtotta előnyökről. A rendelkezés eredménytelenségét jelezte, hogy 1234-ben, vagyis majd egy évszázaddal később IX. Gergely pápa megerősített a büntetőszankciót. Ez éppannyira sikertelen volt, mint a zsinati rendelkezés. Azonban a zsinati és a pápai tilalomnak komoly kánoni magyarázata született. (Erdő, 2008) Egyrészt a kánonjogi iskolák vizsgálták, hogy a pápai tilalom csak az „igazságos háború” filozófiai kategóriájára vonatkozik-e, vagy azt minden fegyveres küzdelemre ki kell-e terjeszteni? Vagyis megengedhető-e ezeknek az eszközöknek az alkalmazása annak a félnek a részéről, aki a keresztény tanítás értelmében igazságos háborút folytat? Illetve esetenként ismét felmerült, hogy a tilalom akkor is érvényes-e, amennyiben a szemben álló fél nem keresztény? Bár tartotta magát a zsinati határozat alapértelmezése, hogy az említett fegyverek csak a keresztényekkel szemben tiltott eszközök, de néha az általános felfogással szembeni megfogalmazás is született. Szintén komoly jogmagyarázat keletkezett arra vonatkozóan, hogy a zsinati hatá-

¹² „Artem illam mortiferam et odibilem ballistariorum et sagittariorum adversus Christianos et catholicos exerceri de caetero sub anathemate prohibemus.” II. lateráni zsinat 29. kánon.

rozat által kilátásba helyezett büntetés, a „kiközösítés” „önmagától beálló” – vagyis a joghatás külön egyházi intézkedés nélkül is bekövetkezik –, vagy az egyházi hatóságnak utólag kell deklarálnia, annak egyenes jogkövetkezményével együtt. Mivel a zsinati rendelkezés ezen a téren nem ad egyértelmű eligazítást, a jogmagyarázat játszott jelentősebb szerepet. Az UAV-fegyverekkel való összehasonlításban érdemes néhány korai szerző véleményét idézni, hogy ők miben látták a szigorú szabályozás okát. A „*Quia non pigris*” kezdetű gyóntatói summa, amely külön fejezetet szentel a hajítógép-kezelők témájának, (Erdő, 2008: 40) a szigorú tilalom okát abban látja, hogy „ezek az eszközök módfelett gyorsan ölnek”. Henricus de Segusio (Hostiensis) a fegyverek használatának tilalmát azzal magyarázza, hogy „a kődobáló gépek és az íjászat túlzott keménységük és meglepetésszerűen halált hozó hatásuk miatt tiltottak”. Még azt is megjegyzi: mindez független attól, hogy milyen háborúban használják őket. (Erdő, 2008: 39) A középkori rendelkezések és az azokhoz írt magyarázatok abból a szempontból is jelentősek, hogy a rendelkezéseket és a magyarázatokat később az újabb fegyverek tekintetében is vizsgálták, és egyes szerzők mint „*analogia legis*”-t kiterjesztették az ágyúkra, illetve más tüzérfegyverekre. (Erdő, 2008: 51)

A 20. századi egyházi dokumentumok hangvétele sokat változott. A modern fegyverek erkölcsi-etikai értékelésével foglalkozó megnyilatkozások inkább tanító, mint egyházi, büntetőjogi dimenziójúak. Az UAV-eszközök szempontjából az atom- és a tömegpusztító fegyverek kapcsán született egyházi megnyilatkozások jelentősek. Egyrészt ebben a kérdésben is megfigyelhető egyfajta fokozatosság, amellyel az egyház hivatalos fórumai értékelik az új fegyverrendszerek etikai és erkölcsi dimenzióit. Másrészt az UAV-rendszerek is sok tekintetben hasonló erkölcsi kérdéseket vetnek fel – távvezérlés, civil áldozatok, pusztító erő stb. Így az analógia elve alapján néhány következtetés és alapelv átvihető az UAV-fegyverrendszerek területére is. Másrészt az atom- és a tömegpusztító fegyverek megjelenése arra készítette a katolikus egyházat, hogy az „igazságos háborúval” kapcsolatos okfejtését a megváltozott fegyverrendszerek teremtetten körülményekhez igazítsa. Napjainkban megint ilyen korszakváltás történik, amely indokoltá teszi a régi fogalmak átgondolását.

A nyolcvanas évekre már nyilvánvalóvá vált, hogy az atomfegyverek nem teremtik meg az elrettentésnek azt a fokát, amelyet azoktól reméltek. A fegyverzetcsökkentési programok és a nemzetközi viták a katolikus egyházat is újabb reflexiókra ösztönözték. (Somfai, d. n.) Szent II. János Pál pápa 1982-ben ENSZ-ben az atomfegyver létéről és alkalmazásáról szóló beszédjében meghatározta a helyi püspöki konferenciák állásfoglalását a kérdésben. A pápa véleménye szerint: „A jelenlegi helyzetben az erőegyensúlyra alapozott elrettentést erkölcsileg elfogadhatónak lehet tekinteni; noha ez nem ön-

magában vett cél, mégis egy olyan lépés, amely a fokozatos fegyverzetle-szerelés felé vezet.” A diplomataknak 1982-ben kifejtett véleményében pedig megjegyzi, hogy „a végső cél, amit soha nem szabad szem elől téveszteni, a teljes nukleáris lefegyverzés”. (II. János Pál, 1988) A pápai és a szentszéki megnyilatkozások után az egyes érintettebb püspöki konferenciák is nyilatkoztak. A püspökkari megnyilatkozások sorában kiemelkedő az amerikai püspöki konferencia által 1983-ban kiadott körlevél. (NCCB¹³, 1983) A szélsőségesen pacifista megközelítésekkel szemben a dokumentum reális, valós társadalomszemlélettel rendelkező megnyilatkozás, amely olyan szempontokat fogalmaz meg, amelyeket az UAV-eszközök alkalmazása kapcsán is figyelembe lehet venni. Nemcsak az általános elvek lefektetésére szorítkozik, hanem erkölcsi kiértékelést is végez. (Somfai, d. n.) A dokumentum külön alfejezetben, az új technikai eszközök fényében vizsgálja a „jus in bello” fogalmát. A körlevél szerint a nemzetközileg elítélt fegyvereket nem szabad használni, és ügyelni kell az arányosság elvének tiszteletben tartására, illetve a hadat nem viselők megóvására. A dokumentum elismeri, hogy a modern háborúban a katonai célpontok meghatározása nem egyszerű. A polgári célpontok – gyermekek, iskolák, kórházak vagy a betegek, az öregek, valamint a nem katonai iparban vagy a mezőgazdaságban dolgozók – elpusztítása azonban nem engedhető meg. Hadat nem viselőkkel szemben még akkor sem szabad fellépni, ha ennek megtorló célzata van. Ebben a kérdésben az egyén lelkiismeretének szintjén is megfogalmazza, hogy olyan parancsot, amely ezekbe a legalapvetőbb etikai, erkölcsi normákba ütközik, keresztény nem hajthat végre. Az új fegyverrendszerek tekintetében is jelentős a dokumentum megfogalmazása, mert kimondja, hogy az atomfegyverekkel kapcsolatos kérdések nemcsak politikai és hadászati jellegűek, hanem alapvető erkölcsi jelentőségük is van. Ez az UAV-rendszerek tekintetében is igaz.

Az egyetemes egyház szintjén fontos alapelveket fogalmaz meg az 1994-es Katolikus Egyház Katekizmus (KEK). A dokumentum 2309. pontja foglalkozik a háború indításának kérdésével. Ez lényegében összefoglalja az igazságos háború tanára vonatkozó hagyományos tanítást.¹⁴ A KEK 2312. és a 2313., illetve a 2314. pontja pedig a háborúban való köteles magatartást vizsgálja. A 2312. pont lényegében a II. vatikáni zsinat alapelvét ismétli

¹³ National Conference Of Catholic Bishops

¹⁴ „A haderővel történő törvényes önvédelem szigorú föltételeit nagyon komolyan mérlegelni kell. Az ilyen döntés súlyossága az önvédelmet az erkölcsi törvényesség nagyon szigorú föltételeihez köti. Egyidejűleg kell együtt lennie a következő föltételeknek: a támadó fél által egy nemzetnek vagy a nemzetek közösségének okozott kár tartós, súlyos és kétséget kizáró; a megfélemezésre bevetett minden egyéb eszköz használhatatlan vagy hatástalan; a kedvező kimenetelnek komoly esélyei vannak; a fegyverek alkalmazása nem okoz súlyosabb kárt és zavart, mint maga a megszüntetendő rossz. A modern pusztító eszközök hatékonysága nagyon súlyosan esik latba e föltétel mérlegelésében.” KEK 2309.

meg: az egyház és az emberi értelem hirdeti az erkölcsi törvény változatlan érvényességét fegyveres konfliktusok idején is. „Ha pedig szerencsétlen módon már kitört a háború, ezáltal nem válik minden megengedetté a harcoló felek között.”¹⁵ Nem szabad senkit megkínozni, elrabolni, fizikai kényszernek kitenni. A 2313. pont pedig kifejezetten a nem harcolókat védi. „A nem harcolókat, a sebesült katonákat és a hadifoglyokat tisztelni kell, és ember-ségesen kell velük bánni.” Hasonló a 2314. pont, amely szintén a II. vatikáni zsinat tanítását ismétli meg.¹⁶ Ezek az „általános” egyházi megnyilatkozások az UAV-alkalmazás szempontjából is jelentősek. Igaz ugyan, hogy amikor a dokumentumok születtek, az UAV-eszközök alkalmazásának kérdése még nem vetődött fel, de az analógia alapján mind a zsinati dokumentum, mind a KEK megnyilatkozásai az új fegyverrendszerek kapcsán is helytállóak. Az egyházi dokumentumok „tiltják” és súlyos bűncselekménynek tekintik a városok vagy a nagy területek lakosságának különbségtétel nélküli elpusztítását. Az atom-, a biológiai vagy a vegyi fegyverek kapcsán említik, hogy erre a modern háborúban nagyobb lehetőség van. Így a dokumentumok fegyverzetfelsorolásához ma már az UAV-rendszereket is hozzá lehetne tenni.¹⁷

Egyházi megnyilatkozások az UAV-fegyverek tekintetében

Ami kifejezetten az UAV-fegyvereket illeti, nem született hivatalos szentszéki állásfoglalás, de egyes katolikus morálteológusok, katolikus kutatóintézmények foglalkoztak a kérdéssel.

Silvano M. Tomasi érsek, a Szentszék ENSZ-hez delegált megbízottja levélben foglalta össze álláspontját. E szerint:

1. A fejlett technológia azt eredményezheti, hogy alacsonyabb szintű konfliktusok esetén is háborúba lépnek azok, akik rendelkeznek az UAV-technológiával.
2. Ahol rendszeres az UAV-eszközök alkalmazása, ott a lakosság a légicsapásoktól való állandó félelemben él. Ezek az emberek úgy gondolják, hogy maguk és tulajdonuk akár tévedésből is a csapások áldozatává válhatnak.

¹⁵ II. vatikáni zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció, 79.

¹⁶ II. vatikáni zsinat: *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció, 80.

¹⁷ „Minden olyan háborús cselekmény, mely egész városoknak vagy széles területeknek és lakosságuknak különbségtétel nélkül való elpusztítását célozza, bűncselekmény Isten és ember ellen, amit következetesen és habozás nélkül kárhoznati kell. [...] A modern háború az a kockázattal jár, hogy alkalmat nyújt ilyen büntények elkövetésére azoknak, akik tudományos fegyverek, különösen atom-, biológiai vagy vegyi fegyverek birtokában vannak.” KEK 2314.

3. Nehéz hiteles információt kapni arról, hogy hány civil áldozata van a fegyveres UAV-csapásoknak.
4. Nem lehet összeegyeztetni a nemzetközi és a humanitárius joggal és az etikai normákkal, hogy visszatartják a fegyveres UAV-bevetésekről szóló legfontosabb adatokat.
5. Ma már a drónok proliferációjáról lehet beszélni. Nem mindig van etikai akadálya a drónok alkalmazásának, de ezeket az eseteket pontosan meg kell határozni. Erre a korlátozásra azért is szükség van, mert így valamelyest határt szabhatnak a drónok túlságos elterjedésének – „proliferációjának”. (Fiedersdorf, 2013b)

Tomasi érsek a Vatikáni Rádiónak adott interjújában még kifejtette, hogy a gépek bármennyire is összetettek és fejlettek, soha nem lesznek képesek valós etikai ítéletalkotásra. A rádióbeszélgetésben elmondta, hogy abból a szempontból is aggályos a távirányítású repülőgépek túlságos elterjedése, hogy ez megronthatja az országok közötti nemzetközi kapcsolatokat. Tomasi érsek levele vagy az interjú a leglényegesebb pontokra szorítkozik. Nyilván még hiányzik az a háttérkutatás, amellyel más területeken a Szentszék már rendelkezik.

Egyes nyugat-európai országokban, ahol nagy kultúrája van az etikai, a vallási és a hadtudományi kérdések együttes vizsgálatának, már előrehaladottabb az UAV-eszközök etikai értékelése. Figyelemre méltóak a németországi katolikus egyházi vezetők különböző fórumokon tett megnyilatkozásai. (von Gerhard, 2013: 9–10) A kérdésben legtöbbször Franz-Josef Overbeck püspök, katonai ordinárius szólalt meg. A katonai ordinárius attól kezdve, hogy kiderült a német kormányzati szándék, amely szerint csapásmérésre is alkalmas UAV-repülőgépekkel akarják felszerelni a Bundeswehrt, számos fórumon kifejtette álláspontját. A Német Katonai Ordinariátussal szorosan együttműködő *Institut für Theologie und Frieden* az ordinárius számára számos elemzést és háttéranyagot készített. Az ordinárius már 2012 nyarán utalt arra, hogy sok oldalról és kritikusan kell vizsgálni a problémát. (Heverkamp, 2012) Lényegében azt várja a német politikai vezetéstől, hogy tisztázza a csapásmérésre alkalmas UAV-eszközök bevetésének jogi és etikai kerekeit. Az ordinárius szerint problémás a fegyverrendszer és a kezelő közötti nagy távolság, illetve etikailag megkérdőjelezhetőnek tartja a nem harcolók és a civilek túlzott fenyegetettséget csak azért, hogy a katonák biztonságban legyenek.

Hasonló végkicsengése volt annak a konferenciának, amelyet a Iustitia et Pax (Iupax) elnöke, Stephan Ackermann püspök és a katonai ordinárius rendezett a távirányítású repülőkkel kapcsolatban. A konferencia végén egyrészt ismét megfogalmazták, hogy a politikai vezetéstől szakmailag korrekt válaszokat kérnek, másrészt közös nyilatkozatban összefoglalták a távirányi-

tású csapásmérésre is alkalmas repülőgépekkel kapcsolatos aggályait. Véleményük szerint a politikának a katonák miatt is kötelessége ezeknek a kérdéseknek a tisztázása. Bár a két német, katolikus filozófus, teológus nem mindenben van egy véleményen, de egyetértettek a lényegi kérdésekben, illetve, hogy a vitát szélesebb társadalmi platformra kell terelni, és a politikai és a katonai vezetésnek szakmailag korrekt válaszokat kell adnia. Ennek megfelelően állították össze azokat a kérdéseket, amelyeket véleményük szerint nyilvános vitára kell bocsátani.

Abban is egyetértet mindkét katolikus teológus, hogy a katonák védelmét szolgáló fegyverrendszereket, így a távirányítású felfegyverzett repülőgépeket lehet és kell is fejleszteni. Illetve ezeknek az eszközöknek az értékelésében nem szabad a sztereotípiákra szorítkozni. Van igazság az egyes kritikai állításokban, de azokból sok a harci repülőgépekre, a helikopterekre vagy a mesterlövészekre is igaz.

A püspökök nyilatkozata szerint a legfontosabb etikai kérdés, hogy az új fegyverrendszerek használata hogyan hat arra az etikai alapelvre és célra, miszerint minél kevesebb erőszakot kell alkalmazni. A drónok kínálta lehetőség könnyen teremt „aszimmetriát” a szemben álló felek között, és így az erősebb fél előbb alkalmaz majd erőszakot.

A távirányítású UAV-ok ugyan megteremtik annak a feltételeit, hogy az akcióban részt vevő katonák nagyobb biztonságban legyenek, de a másik fél katonái, illetve a civil lakosság ezen gépek alkalmazásának következtében nagyobb veszélynek vannak kitéve. Különösen akkor, ha nem elég precízek azok a hírszerzési információk, amelyekre a küldetést alapozzák.

Ugyancsak kérdés: milyen kritériumok alapján döntenek el, hogy mikor mérnek halálos csapást az ellenséges erőkre? Nem egy törvénytelen mészárlás ez, vagy a halálbüntetés bírósági tárgyaláson kívüli alkalmazása?

Alkalomszerűen más német püspökök is nyilatkoztak az UAV-eszközök kapcsán. A bambergi Ludwig Schick érsek szerint a felfegyverzett drónok alkalmazása fokozhatja az erőszak alkalmazását. (Buchsteiner, 2013) Robert Zolltisch érsek pedig Königsbronnban a Német Tartalékos Szövetség (Deutschen Reservistenverbandes) előtt 2013 márciusában kifejtette, hogy leginkább azt a világos kritériumrendszert hiányolja, amely egyértelműen meghatározná a drónok bevetésének feltételeit.

A német püspökök tehát nagyjából ugyanazon az állásponton vannak: legyen társadalmi diszkusszió a kérdésben, és a politikai vezetés úgy alakítsa ki a drónok alkalmazására vonatkozó egyértelmű jogi és etikai keretet, hogy vegyék figyelembe a klasszikus alaptételt, amely szerint a háborús erőszak alkalmazása csak utolsó lépés. A Katolikus Katonák Közösségének (Gemeinschaft Katholischer Soldaten) nyilatkozata (Arbeitspapier) valamelyest eltér a püspökök véleményétől. Álláspontjuk szerint a Bundeswehr rendelkezzen

csapásmérésre is alkalmas UAV-rendszerekkel, de egyrészt az USA által alkalmazott „célzott megsemmisítés” nem használható, másrészt a német katonák kapjanak világos és egyértelmű képzést az UAV-bevetések etikai és jogi keretéről. Továbbá a dokumentum is megjegyzi, hogy az erőszak alkalmazása csak utolsó lépés lehet, és minimalizálni kell a civil áldozatok számát. (von Gerhard, 2013: 11)

Az Egyesült Államok nemzetközi katonai szerepvállalása miatt az amerikai katolikus egyházi vezetők és teológusok különösen érintettnek érzik magukat a kérdésben. Ez esetben is egyrészt a katolikus teológusok, másrészt a hivatalos egyházi fórumok reflektálnak a fegyveres UAV-rendszerek alkalmazásának etikai dilemmájára. (Darling, 2013) Kétségeik hasonlóak a már bemutatott kritikai szempontokhoz, vagyis: a civil lakosság fenyegetettsége, (Stafford, 2012) nincs lehetőség a célpontok szelektálására.¹⁸ Sételmezik, hogy a Bush elnöksége alatt elindított drónprogram az Obama-adminisztráció alatt hatalmas mértékben megnövekedett. (USCCB, 2014) Továbbá a drónok bevetése sem rövidítette le a katonai missziós tevékenységet. A terrorista sejtek gyorsan regenerálódnak, képesek új tagokat toborozni, és a vezetők helyébe újakat állítani. (Oddie, 2012)

Az amerikai püspöki konferencia Iupax-bizottsága levélben fordult az Egyesült Államok több parlamenti bizottságához. A levélben a bizottság összefoglalta azokat az aggályokat, amelyek a felfegyverzett UAV-ok kapcsán felmerülnek. Hangsúlyozzák, hogy az önvédelem elve alapján mindenkinek joga van megvédeni magát, de ez az elv nem ad lehetőséget a bevetendő eszközök korlátok nélküli alkalmazására. Ugyanakkor a levél egy fontos megállapítást tesz. Az igazságos háború alapelvei nem érvényesíthetők a terroristák elleni „hadszíntéren” kívüli küzdelemre. Az igazságos háború elemeit a háborúra, és nem a hadszíntereken kívüli terrorelhárítási feladatokra dolgozták ki. Amennyiben ugyanis a terroristákra (mint állam alatti szereplőkre) ugyanazokat a kategóriákat alkalmazzánk, akkor filozófiai síkon az állami szereplők szintjére emelnék őket. A terrorelhárítást ezért filozófiai értelemben nem is lehet háborúnak nevezni. Emellett azonban vannak aggályai bizonyos fegyverrendszerek és így az UAV-rendszerek alkalmazásának. Az amerikai Iupax sértelmezi, hogy az UAV-fegyverek nem tesznek különbséget, hanem a fegyverrel rendelkező összes férfit bizonyos kor között ellenségnek tekintenek. A levél idézi a katolikus egyház szociális kompendiumát. E szerint a „megelőző háborús cselekmény, amely semmilyen kényszerítő érvé-

¹⁸ Az említett tanulmányban Oszama bin Laden likvidálását hozzák fel példának, hogy az is különleges egységekkel, és nem távvezérlésű repülőn keresztül történt. (Darling, 2013). Ez a vélemény azonban csak részben igaz, mert a terroristavezető likvidálásánál fontos volt, hogy személyesen győződjenek meg a feladat sikeres végrehajtásáról.

nyű bizonyítékát sem tudja felmutatni egy készülő támadásnak, szükségszerűen nagy horderejű erkölcsi és jogi kérdéseket vet fel”. A levél ennek analógiájára kimondja: morális dilemmákat vet fel, ha személyekre a valós terrorfenyegetettség egyértelmű bizonyítása nélkül halálos kimenetelű csapást mérnek.

Következtetések

A történelem folyamán a haditechnikai eszközök fejlődése mindig etikai és erkölcsi kérdéseket hozott magával. A vallási közösségek, mint a társadalom szerves elemei hivatottnak érezték magukat, hogy ezekben a kérdésekben nyilatkozzanak. A katolikus egyháznak az egyes fegyverrendszerek értékeléséhez időre volt szüksége. Azonban bizonyíthatóan vannak olyan történelmi időszakok, amikor az egyháznak egyetemes és helyi szinten nyilatkoznia kell bizonyos fegyverek alkalmazhatóságának erkölcsi és etikai szempontjairól. Az értékelésnek egyrészt figyelembe kell vennie az örök erkölcsi igazságokat, másrészt nem lehet tekintet nélkül a katonai és a politikai érvekre sem. Az UAV-eszközök alkalmazása kapcsán sem lehet lesöpörni az új eszköz által nyújtott katonai és politikai előnyöket: kevés üzemanyag-felhasználás, olcsóbb üzemeltetés, stratégiai előnyök, katonák nagyobb biztonsága stb. Ezek mellett kell felvillantani azokat az erkölcsi és etikai aggályokat, amelyeket ezek a technikák eredményezhetnek: pszichikai problémák, félelem, civil lakosság nagyobb fenyegetettsége, aszimmetria, gép-ember harca, a távolság miatt videogame-effektus stb.

A katolikus egyház még nem nyilvánított ki egyetemes állásfoglalást a kérdésben. A drónok alkalmazásáról legmagasabb szinten eddig Tomasi érsek, a Szentszék ENSZ-hez delegált megbízottja nyilatkozott, meglehetősen kritikus hangnemben. Helyi szinten figyelemre méltóak a németországi egyházi megnyilatkozások, hiszen jól illeszkednek abba párbeszédbe, amelyet a II. vatikáni zsinat elvei alapján az egyháznak a társadalom minden szegmensével folytatni kell. Szintén figyelemre méltó az amerikai katolikusok megnyilatkozása, amely a nemzetközi irányzatokat a katolikus egyház hagyományával igyekszik összeegyeztetni. Az amerikai szerepvállalás miatt a legérzékenyebb katolikus közösségről van szó.

Remélhetőleg ahogy az atom- és a biológiai fegyverek kapcsán a katolikus egyháznak komoly hivatalos állásfoglalásai születnek, idővel ezen a területen is kialakul az egyházi hagyománnyal koherens, de a politikai irányzatokat és a haditechnikai fejlesztéseket is figyelembe vevő állásfoglalás.

Felhasznált irodalom

- ARKIN, C. R. (2014): Vollautonome letale Waffensysteme und Kollateralopfer. *Ethik und Militär. Kontroversen der Militärethik und Sicherheitskultur*, 1, 3–12.
- BASTIAN, B. (2013): Roboter am Abzug. Sind Soldaten ersetzbar? *Auftrag – Gemeinschaft Katholischer Soldaten*, 53 292, 11–13.
- BUCHSTEINER, R. (2013): Umstrittene Aufrüstung, Bundeswehr will Kampfdrohnen anschaffen/Kritik von Opposition und Kirchen. *Ruhr Nachrichten*, 26. Januar 2013.
- CATHOLIC ANSWERS (s.d.): *Just War Doctrine*.
www.catholic.com/documents/just-war-doctrine (a letöltés dátuma: 2014. 06. 10.)
- CSENGERI J. (2013): A dél-szláv légi háború. A NATO légi háborúja a dél-szláv válság megoldása érdekében 2. *Repüléstudományi Közlemények*, 25 1, 126–133.
- DARLING, A. (2013): *Catholics see moral complications in drone usage*. 12 March, 2013
<http://www.catholicnewsagency.com/news/catholics-see-moral-complications-in-drone-usage/> (a letöltés dátuma: 2014. 05. 26.)
- DUDÁS Z., RESTÁS Á. (2012): Nemzetközi példák az UAV repülés emberi tényezőit érintő jogi szabályozásra az RPAS 2012 konferencia tapasztalatai alapján. Kockázatkezelési elvek megvalósulása a szabályozásban. *Repüléstudományi Közlemények*, 25 3, 1–2. www.repulestudomany.hu/folyoirat/2012_3/2012-3-01-Dudas_Z-Restas_A.pdf (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- ERDŐ P. (2008): Az íjászkok és hajtógép-kezelők büntetése. Adalékok a kánonjogi esetmegoldás módszeréhez a kései középkorban. *Magyar Sion*, 2 1, 23–58.
- FIEDERSDORF, C. (2013a): Distant Death: The Case for a Moratorium on Drone Strikes. *The Atlantic*, 14 November, 2013
www.theatlantic.com/politics/archive/2013/11/distant-death-the-case-for-a-moratorium-on-drone-strikes/281471/ (a letöltés dátuma: 2014. 05. 15.)
- FIEDERSDORF, C. (2013b): The Holy See: Lethal Drones Pose Urgent Ethical Issues. *The Atlantic*, 25 November, 2013
www.theatlantic.com/international/archive/2013/11/the-holy-see-lethal-drones-pose-urgent-ethical-issues/281794/ (a letöltés dátuma: 2014. 05. 15.).
- FODOR P. (2008): A dzsihád íze. A szent háború az iszlámban és a 14-17. századi Osmán Birodalomban. *História*, 30 4–5, 32–35.
- GOOSE, S. (2014): Die Notwendigkeit eines präventiven Verbots vollautonomer Waffen. *Ethik und Militär. Kontroversen der Militärethik und Sicherheitskultur*, 1, 13–22.
- HARAI D. (2013): *Érték teljesítmény siker. Tanulmányok, esszék a katonapedagógia, a katonai antropológia köréből*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- HAVERKAMP, C. (2012): Militärbischof: Verteidigungsminister sollte Einsatz von Drohnen „hochkritisch prüfen“. *Neue Osnabrücker Zeitung*, 31. August 2012.
- HMM (2011): *Terjednek a drónok – Visszaüthet a megelőző csapás gyakorlata*.
www.haborumuveszete.hu/rovatok/fegyverek/repulok/terjednek_a_dronok_visszauthet_a_megelozo_csapas_gyakorlata/ (a letöltés dátuma: 2014. május 17.).

- ICN (2014): *World churches condemn use of drones*. 13 February, 2014
www.indcatholicnews.com/news.php?viewStory24156
 (a letöltés dátuma: 2014. 06. 10.)
- II. JÁNOS PÁL pápa: *Messagio ai diplomati. L'Osservatore Romano*. 1988. 01. 05.
- KITEKINTŐ: *Hány civil áldozata van a drónoknak?* 2013. 10. 31.
http://kitekinto.hu/europa/2013/10/31/hany_civil_aldozata_van_a_dronoknak/
 (a letöltés dátuma: 2014. június 02.)
- KOCH, B. (2014): Von Menschen und Maschinen. Was bedeutet die Robotisierung des Militärs in ethischer Hinsicht? *Ethik und Militär. Kontroversen der Militäréthik und Sicherheitskultur*, 1, 23–26.
- KREMSEMER M. (2013): *Gutes töten?* 23. 01. 2013
www.katholisch.de/de/katholisch/themen/politik/130122_drohnen_bundeswehr_krieg.php (a letöltés dátuma: 2014. 05. 24.)
- LEVERINGHAUS, A. (2012): *What so bad about the killer robots?* Oxford: University of Oxford.
www.surrey.ac.uk/politics/files/cii/Leveringhaus_Surrey%20presentation.pdf
 (a letöltés dátuma: 2014. 05. 17.)
- MATTHEWS, M. (2014): Special: Stress bei Drohnenpiloten posttraumatische Belastungsstörung, Existenzkrise oder moralische Verletzung? *Ethik und Militär. Kontroversen der Militäréthik und Sicherheitskultur*, 1, 59–65.
- MÜLLNER, K. (2014): Ferngesteuerte Luftfahrzeuge – maßgeschneiderter und besserer Schutz für unserer Soldaten im Einsatz. *Ethik und Militär. Kontroversen der Militäréthik und Sicherheitskultur*, 1, 27–35.
- NCCB (1983): *The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response. A Pastoral Letter on War and Peace*.
www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/war-and-peace/nuclear-weapons/upload/statement-the-challenge-of-peace-1983-05-03.pdf
 (a letöltés dátuma: 2014. 06. 12.)
- ODDIE, W. (2012): *A moral theologian defends the 'surgical' use of drones to assassinate terrorist leaders: but is their use really intended to minimise civilian deaths?* 20 November, 2012
- OETER, S. (2014): Rechtsfragen des Einsatzes bewaffneter Drohnen aus völkerrechtlicher Perspektive. *Ethik und Militär. Kontroversen der Militäréthik und Sicherheitskultur*, 1, 36–41.
- RESPERGER I., TÚRI V. (2010): A terrorizmus és az aszimmetrikus hadviselés pszichológiai aspektusai. *Repüléstudományi Közlemények*, 2 különszám, 1–16.
- ROMÁSZ A. (2010): *WikiLeaks: több mint százezer civil áldozat*. 2010. 10. 26.
<http://kitekinto.hu/archivum.php?kulcsszoRom%C3%A1sz%20Andrea&szerzo1#.U51dLXY7jXQ> (a letöltés dátuma: 2014. 06. 12.)
- RUDOLF, P. (2014): Töten durch Drohnen. Zur problematischen Praxis des amerikanischen Drohnenkrieges. *Ethik und Militär. Kontroversen der Militäréthik und Sicherheitskultur*, 1, 41–45.
- SINGER, P. W. (2009): *Wired for War*. New York: Penguin Group.
- SMITH, C. S. (2012): I Met a 16-Year-Old Kid. 3 Days Later Obama Killed Him. *The Guardian*, 14 June, 2012

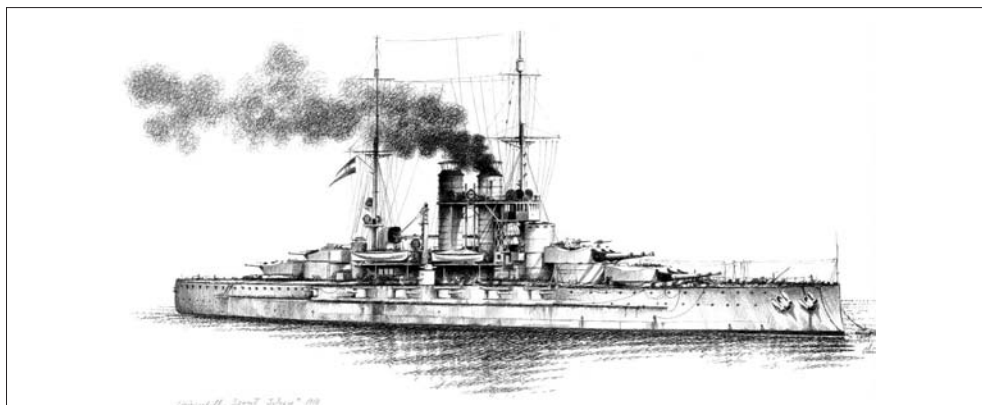
- www.alternet.org/story/155723/i_met_a_16-year-old_kid_3_days_later_obama_kill_ed_him?pageentire (a letöltés dátuma: 2014. 05. 26.)
- SOMFAI B. (1992): *Háború és béke a Katolikus Egyház tanításának fényében.*
<http://web.295.ca/gondolkodo/talalkozo/irasok/Somfai1HU04.html> (a letöltés dátuma: 2014. 05. 30.)
- SOMFAI B. (d. n.): *Az amerikai püspöki kar pásztorlevele a békéről.*
<http://tarsadalomformalas.kife.hu/az-amerikai-puspoki-kar-pasztorlevele-a-bekerol/>
 (a letöltés dátuma: 2014. 06. 12.)
- STATMAN, D. (2014): Drohnen, Roboter und die Moral des Krieges. *Ethik und Militär. Kontroversen der Militäréthik und Sicherheitskultur*, 1, 46–51.
- STRAWSER, B. J. (2010): Moral predators: The Duty to Employ Uninhabited Aerial Vehicles. *Journal of Military Ethics*, 9 2, 342–368.
- SZIGETI P. (2005): *A nemzetközi jog és az igazságos háború eszméjének fejlődése.*
www.ajk.elte.hu/file/SzigetiPeter-NemzetkoziJog.pdf
 (a letöltés dátuma: 2014. 05. 26.)
- THE GERMAN BISHOPS (2006): *Soldiers as Servants of Peace. Statement on the Status and Tasks of Soldiers in the Federal Armed Forces.* Bonn: Secretariat of the German Bishops' Conference.
- TUDTAD.COM (2014): *Ördögi szerszám Isten szolgálatában.*
www.tudtad.com/2014/04/ordogi-szerszam-isten-szolgalataban.html (a letöltés dátuma: 2014. 05. 28.).
- USCCB (2014): *Background on Armed Drones.*
www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/war-and-peace/upload/background-on-armed-drones-2014-01.pdf.
- VÁNYA L. (2013): Hogyan védekezzünk a drónok ellen. *Repüléstudományi Közlemények*, 25 2, 255–261.
- VARGA A. F. (2013): A drónok, mint a kockázatmentes hadviselés eszközei. *Hadtudományi Szemle*, 6 2, 44–58.
- von GERHARD, A. (2013): Streit um Kampfdrohnen. Die Positionen der beiden großen Kirchen. *Auftrag – Gemeinschaft Katholischer Soldaten*, 53 292, 7–10.
- WELLBRINK, J. (2014): Mein neuer Kamerad – Hauptgefreiter Roboter? *Ethik und Militär. Kontroversen der Militäréthik und Sicherheitskultur*, 1, 52–55.
- WIEGOLD, T. (2013): *Katholische Bischöfe fordern ethische Diskussion über bewaffnete Drohnen.* Berlin: Pressehaus #2211.
<http://augengeradeaus.net/2013/02/katholische-bischofe-fordern-ethische-diskussion-uber-bewaffnete-drohnen/> (a letöltés dátuma: 2014. 05. 24.).
- WILLS, G. (2004): *Mi az igazságos háború?*, (Walzer, M.: *Arguing About War* című könyvének kapcsán.) New York: Yale University Press. (fordítás:
<http://beszelo.c3.hu/04/12/06wills.htm>.) (a letöltés dátuma: 2014. 05. 26.)
- WINKELMANN, U. (2013): *Bundeswehr und Kampfdrohnen. Deutschlands volle Drohnung.* www.taz.de/!126091/ (a letöltés dátuma: 2014. 05. 26.)

VARGA Zsolt¹ **A SEINER MAJESTÄT SCHIFF
SZENT ISTVÁN CSATAHAJÓ
TÖRTÉNETE**

**HISTORY OF THE SEINER
MAJESTÄT SCHIFF SZENT
ISTVÁN DREADNOUGHT**

A „nagy háborút” megelőző korszak gazdasági, társadalmi és katonai válsága, a háború előzményei. A csatahajók fejlődése, virágkora, harcászatechnikai jellemzői. Az SMS³ Szent István csatahajó építésének körülményei, a hajó bemutatása, élet a csatahajón. A csatahajó pusztulása, az első világháború hatásai a magyar társadalomra.

Prior to the “Great War” era of economic, social and military crisis, war history. The battleships development, heyday, tactical-technical characteristics. The circumstances of the SMS STEPHEN battleship construction, presentation of the ship, life in a battle ship. The destruction of the battleship, the effects of World War I, the Hungarian society.

1. kép: Az SMS Szent István csatahajó.²

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai vezetői MSc szak

² www.webalice.it/cherini/Pola/Pola.htm (a letöltés dátuma: 2014. 06. 05.)

³ Német nyelvű rövidítés: SMS – hajónévelőjel: Seiner Majestät Schiff – „őfelsége hajója”.

Bevezetés

Idén éppen száz éve tört ki az első világháború, amelynek politikai, társadalmi – és az országhatárokat is átrendező – hatásai a mai napig jelen vannak.

Az 19. század végén felgyorsult a tudományos és technikai fejlődés. A korszerű elméletekkel, a felfedezésekkel és a találmányok megvalósításával az ipar ugrásszerű fejlesztésének lehetősége is megnőtt, s ez természetesen maga után hozta a társadalmi lét minőségi fejlődését is.

Az újabb és újabb eszközök, létesítmények, a gazdasági növekedés fenntartása és a fejlett nagyhatalmak igényei együtt jártak a nyersanyaglelőhelyek illetve a piacok megszerzésével, ez viszont a gyarmatbirodalmak megtartását, valamint az újonnan létrejövő államok (például Német Birodalom) igényeit is jelentette gyarmatok megszerzésére vagy a meglévők növelésére. Ezek váltak a korabeli politika fő céljaivá, a nagyhatalmak ennek érdekében fejlesztették, korszerűsítették haderejüket (amely a politika első számú végrehajtó eszközét jelentette).

Az 1914 és 1918 közt zajló első világháború volt a történelem egyik legjelentősebb és legpusztítóbb háborúja, amely a Föld három kontinensén összesen 15 millió halálos áldozatot követelt. (Harmat, 2011)

A győztes szövetséges hatalmak (Entente Cordiale, a Szívélyes Együttműködés Szervezete, vagyis az antant) a központi hatalom államaira, elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchiára, azon belül is a Magyar Királyságra a vesztes fél szempontjából tragikus és aránytalanul méltánytalan döntéseket hozott és valósított meg.

A dolgozatom az SMS Szent István csatahajó (a továbbiakban: SZI csatahajó) történetén keresztül világítja meg az első világháború idején a Monarchiában bekövetkező társadalmi és katonai változásokat.

Bemutatom azt a korabeli katonai viszonyrendszert, amely – katonaszociológiai szempontból is – nagy hatással volt a Monarchia lakosságára. Részletesen kitérek az SZI csatahajó megépítése, vízre bocsátása, majd a pusztulása által gyakorolt azon hatásokra, amelyek a magyar iparra, az építés környezetére, a korabeli többnemzetiségű Monarchia társadalmára voltak jellemzőek, valamint meghatározták a „nagy háború” következményeiként bekövetkező változások irányát.

Dolgozatomban a korabeli társadalom szociológiai kérdéseit szoros együttműködésben vizsgálom a katonai összefüggésekkel, azokat elsősorban a haditengerészet oldaláról közelítem meg. Nagyobb szerepet szánok a Magyar Királyság a Monarchia hadiiparában betöltött szerepkörének bemutatására a SZI csatahajó megépítésének tükrében.

Nem feledhetjük el, hogy mind a mai napig a magyar (hadi)ipar legnagyobb, legjelentősebb „terméke” született meg az 1910-es években, ami nagy hatást gyakorolt az akkor még meglévő haditengerészetünk fejlődésére.

Az első világháború elején még korszerűnek, de a végére már elavultnak számító hajótípus, a csatahajó (dreadnought) – és azon belül is az SZI csatahajó – története jól tükrözi a Monarchia egyre inkább lemaradó gazdaságát, politikai-társadalmi berendezkedésének hiányosságait és korszerűtlenségét.

A Szent István csatahajó építésének története, körülményei

A 19–20. század fordulóján elsősorban a nagyhatalmak állampolgárai által alkotott társadalmi, politikai (vallási) és gazdasági intézményeken, szervezeteken és csoportokon belül, majd a külpolitikai célokban bekövetkező változások hatására a haditengerészetben is lényeges átalakítások következtek.

Nagy-Britannia politikai célja továbbra is a tengeri nagyhatalom megtartása és gyarmatbirodalmának biztosítása maradt. A vele szemben ellenséges szándékkal fellépő államok megfélemlítésének érdekében új, erősebb hajótípust alakított ki, amelynél előtérbe került a tüzérő.

Az első dreadnought csatahajók és a Tegetthoff-hajóosztály megalakulása

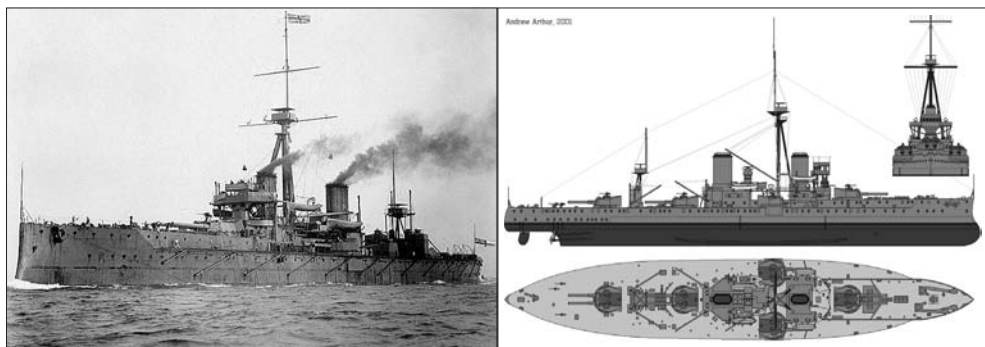
A brit haditengerészet 1906-ban egy új csatahajót fejlesztett ki, amelyet HMS⁴ Dreadnoughtnak neveztek el, és amely elsősorban a nagy tűzereje miatt⁵ számított korszerűbbnek a korábban épült csatahajókkal szemben. Az ágyúk számát a páncélzat és a másodlagos fegyverzetet alkotó kisebb ágyúk rovására növelték meg.

A hajó másik nagy újítása a korszerű meghajtás volt. A dugattyús gőzgépek helyett gőzturbinákat alkalmaztak, így a hajó sebessége messze felülmúlta vetélytársaiét. A gőzturbinák további előnye volt, hogy lehetővé tették a hajótest magasságának csökkentését, így az nehezebb célpontot nyújtott az ellenséges hajóágyúknak.

A hajó tervezése során több évszázados szokást megváltoztattak (például legénységi és tiszti szállások elhelyezése), és az újszerű tervezési és szervezési eljárásoknak köszönhetően (például elektromos hírközlő rendszer felszerelése) a hajó nemcsak erősebb volt, mint vetélytársai, de olcsóbban és gyorsabban épült, és fenntartása is kevesebbe került, mint egy hagyományos csatahajóé. (Wikipedia, 2014a)

⁴ Angol nyelvű rövidítés: HMS – hajónévelőjel: His/Her Majesty's Ship – „őfelsége hajója”.

⁵ A korábbi típusú csatahajókon alkalmazott négy nehézlöveg helyett tízzel szerelték fel.

1. ábra: A HMS Dreadnought csatahajó.⁶

Az angolok a németek elrettentésére hozták létre ezt a hajótípust. Azonban az új tengeri „kihívás” hatására a nagyobb tengeri hatalmak válaszul szintén dreadnoughtok építésébe kezdtek, így megfeszített verseny kezdett kibontakozni a flottaépítésben. Ebbe a versenybe a Földközi-tengeren a nagyobb flottával rendelkező Franciaország és Olaszország mellett a Török Birodalom, Görögország továbbá Spanyolország is beszállt.

Részben e hatalmi kényszer, részben pedig az olasz dreadnought-program hatására az – elsősorban szárazföldi nagyhatalmi státusú – Osztrák–Magyar Monarchia is beszállt a dreadnoughtokat építő-fejlesztő államok sorába (ebben az időben, Európában a Monarchia legkisebb résztvevőként a nyolcadik volt a tengeri hatalmak rangsorában). A Monarchia rendelkezésére álló ipari és technikai háttér megfelelőnek tűnt saját tervezésű és gyártású dreadnoughtok építésének kivitelezésére.

A Monarchia altengernagya, Montecuccoli 1908 februárjában bejelentette egy 19 ezer tonna vízkiszorítású dreadnought megépítését. Külön tervezőosztály alakult meg az új dreadnoughtkoncepció megvalósítására. A hajók méretét befolyásolta – így már a tervezőasztalon meghatározta – a legnagyobb osztrák–magyar úszódokk mérete.

Az elkészített tervek közül az utolsót hagyták jóvá, amelynek alapján kidolgozták a négy csatahajóból álló csatahajóosztály további terveit. A Monarchia pénzügyminisztere 1910-ben azonban nem támogatta a hadihajók felépítését, így a haditengerészet nem a rendes költségvetésből, hanem egy többéves rendkívüli hitelből finanszírozta a hajók megépítését.

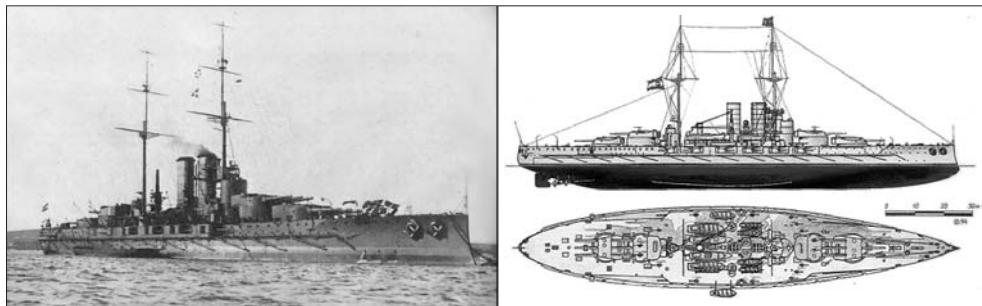
Ferenc József döntése alapján a hajókat az alábbiak szerint nevezték el:

⁶ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/HMS_Dreadnought_1906_H61017.jpg;

[http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/eb/HMS_Dreadnought_\(1911\)_profile_drawing.png](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/eb/HMS_Dreadnought_(1911)_profile_drawing.png) (a letöltés dátuma: 2014. 05. 25.)

- IV. tervszámú hajó: SMS Viribus Unitis;
- V. tervszámú hajó: SMS Tegetthoff;
- VI. tervszámú hajó: SMS Prinz Eugen;
- VII. tervszámú hajó: SMS Szent István.

A Császári és Királyi Haditengerészet – amely a fejlesztések hatására az első világháború idejére a világ hatodik legnagyobb flottájává vált – első gőzturbinával hajtott nehéz hajóosztályának nevét Wilhelm von Tegetthoff⁷ ellentengernagyról, a lissai (ma: Vis, Horvátország) győztesről kapta.

2. ábra: Az SMS Tegetthoff csatahajó.⁸

Az olasz Dante Alighierivel egyidejűleg a világon elsőként ennél a hajónál építettek három ágyút egy páncéltoronyba. A Tegetthoff-osztály egységei nagy tűzerőjű, korszerű dreadnought típusú csatahajók voltak. (Wikipedia, 2014b)

Az SMS Szent István építése

1908-ban a haditengerészet a fő szállítójának számító trieszti Stabilimento Tecnico Triestinót, valamint a fiumei székhellyel is rendelkező magyar Danubiust is felkérte a Tegetthoff-osztályú hajók megépítésére kiírt pályázatban való részvételre.

A Monarchián belül a közös ügyeket (1910-ben) 36,4 százalékban fizette Magyarország, így a magyar politikai vezetés is ilyen arányban szeretett volna részesülni a haditengerészeti megrendelésekből is. Az új csatahajóosztály megépítéséhez szükséges hitelt a magyar kormány csak akkor szavazta meg, ha legalább egy csatahajót a Danubius épít.

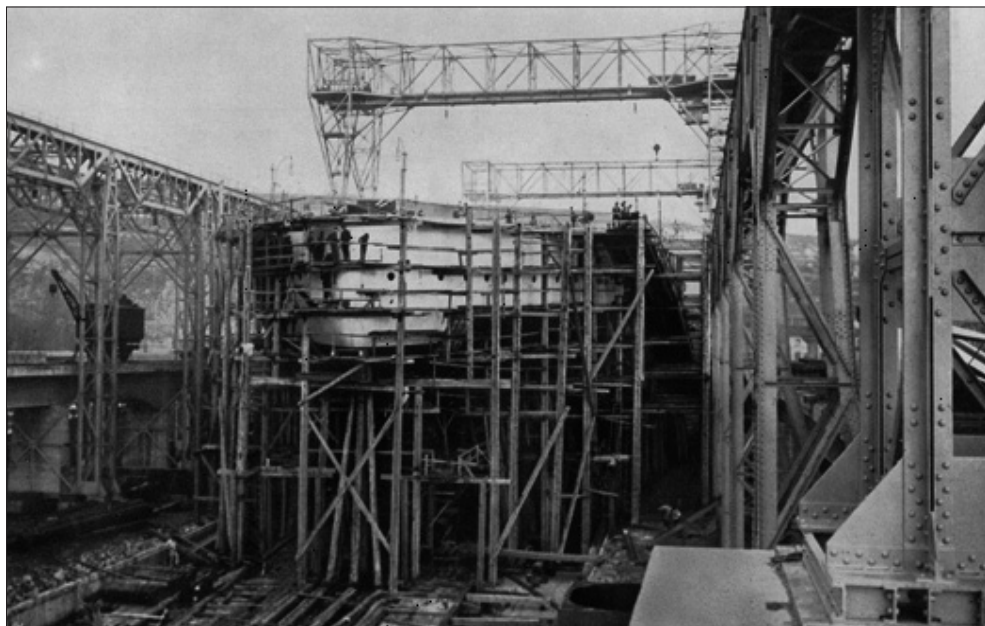
⁷ Wilhelm von Tegetthoff: az 1866. július 20-ai lissai tengeri csatában megverte a jelentős túlerőben lévő, a kor legnagyobb flottájával rendelkező olasz haditengerészeti erőket.

⁸ <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/02/Tegetthoff.jpg>;
www.battleships.spb.ru/0894/viribus-unitis-big.GIF (a letöltés dátuma: 2014. 05. 25.)

A kormány és a haditengerészet megegyezése nyomán biztossá váltak a jövőbeli megrendelések. Montecuccoli admirális állapotodott meg a magyar királyi kereskedelmi miniszterrel a magyar részvétel arányában.

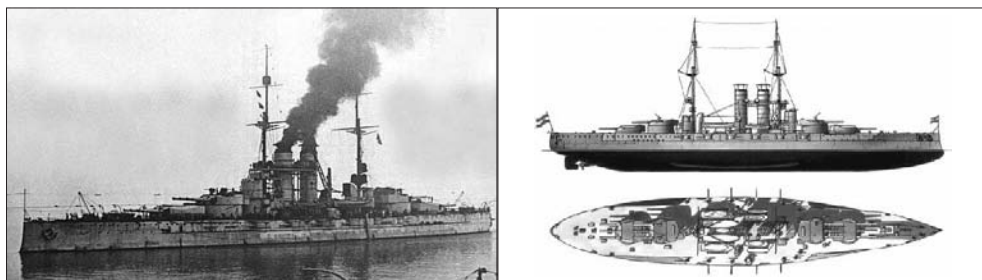
A Danubius azonban nem rendelkezett a csatahajó-gőzturbinák gyártási technológiájával, valamint számos, az építéshez szükséges feltételekkel (hajóépítési, úgynevezett sólyatér; megfelelő üzemcsarnok és berendezések). (Krámlí, 2014) Ahhoz, hogy mindez megvalósítható legyen, a Danubius gyár fő részvényesének, a Magyar Általános Hitelbank Rt.-nek és az Angol–Osztrák Bank Rt.-nek a segítsége vált szükségessé, amelynek révén a Danubius Hajógyár és a Ganz-gépgyár egyesítésével egy önálló géptervezésre is képes nagyvállalat alakult meg. (Balogh, Csepregi, 2002)

Ezzel a fúzióval Magyarország legnagyobb ipari komplexuma jött létre, amely a Ganz és Társa Danubius Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt. nevet vette fel. A Magyar Országgyűlés határozata alapján a magyar Ganz–Danubius a megajánlott – a csatahajók megépítéséhez szükséges – pénzzel a megépítendő hajó méreteit figyelembe véve megkezdte a fiúmei gyár bővítését és korszerűsítését. Az új sólyatér kialakítása után megindult a tényleges hajóépítési feladat végrehajtása.

2. kép: A csatahajó építése a fiúme-bergudi gyárban.⁹

⁹ www.buvarinfo.hu/zartterimerulesek/2011/2011110506_szistvan.html (a letöltés dátuma: 2014. 06. 03.)

3. ábra: Az SMS Szent István csatahajó.¹⁰

Az építés során sok más gond is felmerült. Egyebek közt híján voltak a megfelelő szerelődaruknak, a már korábban is jelentkező szakembergárda-hiány is problémát jelentett, és a gyártási és beszállítási határidők betartása is folyamatosan csorbát szenvedett.

Az SZI csatahajó építését a testvérhajókéhoz hasonlóan kellett volna végrehajtani, azonban a Kaplanek József által vezetett magyar tervezőcsapat – a korábbi nehézségek miatt, és a gazdaságosabb kivitelezés érdekében – számos helyen változtatott az eredeti tervekhez képest. Nagyszerű újításuk egy részét később a még nem teljesen megépített testvérhajókon is alkalmazták.

Az SZI csatahajó építésekor az alábbi változtatásokat hajtották végre: nagyobb hatásfokú, szabályozható Babcock–Wilcox-típusú kazánokat (12 db) alkalmaztak a gőzturbinák meghajtására; eltérő gépészeti megoldásként AEG–Curtiss-gőzturbinákat szereltek a kazánok után, amelyeknek a rendszereit összekapcsolva képesek voltak előre- és hátramenetbe is kapcsolni,¹¹ ezért;

- a korszakban egyedülállóként a négy helyett két hajócsavart alkalmaztak;
- a kémények fölé bombavédő hálót szereltek;
- a kémények közé reflektortartó állványzatot építettek, amelyekre távirányítható reflektorokat telepítettek;
- a hajóra nem szereltek torpedóvédő hálót;
- számos apróbb, nem szembetűnő szerkezeti részletet megváltoztattak. (Wikipédia, 2014c)

¹⁰ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/28/Szent_Istvan.jpg;
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5d/SMS_Saint_Stephen.jpg (a letöltés dátuma: 2014. 05. 26.)

¹¹ A többi csatahajón két külön – egy alacsony és egy magasnyomású – rendszeren keresztül hajtották meg a hajócsavarok tengelyeit, tehát külön turbinák kellettek az előre-, illetve a hátramenetbe.

*Az SMS Szent István avatásának körülményei,
társadalmi megítélése*

A csatahajó avatásakor a Monarchia haditengerészetének lobogója mellett – miután Magyarország területén történt a vízre bocsátás – megjelentek a magyar zászlók is. A hajó keresztanyja sok huzavona után Mária Terézia főhercegnő, a trónörökös Ferenc Ferdinánd mostohaanyja lett.¹² 1914. január 17-én a több tonna szappannal és disznózsírral bekenet sólyapályáról a tengerbe csúszva vízre siklott Ófelsége Szent István névre keresztelt csatahajója. A Magyar Adria Egyesület közlönye, A Tenger így tudósította Mária Terézia királyi hercegasszony szavait a hajó kereszteléséről:

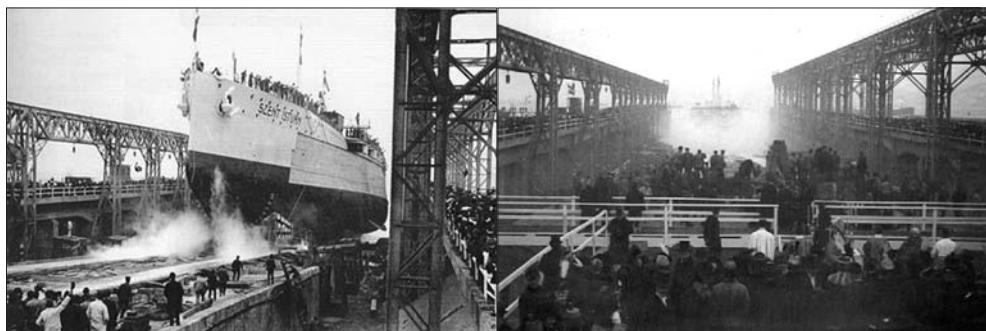
„»Legfelsőbb parancsra elkereszteltek a Szent István névre.« [...] Majd megnyomta a vízrebocsátás feliratú gombot e szavakkal: »Menj elemedre és a Mindenható oltalmazzon minden utadon.« [...] A közönség lélegzetét visszafojtva szemlélte a ritka látványosságot és amikor fölhangzott a katonazenekar himnusa, ezer és ezer torok éljenzett, hurrázott és evvivázott. A hajógyár előtt fölállított hadihajók üdvözlő ágyúlövésekkel tisztelegtek.» (Krámli, 2014: 18–19)

A vízrebocsátási ceremónia alkalmából két hajóraj is megjelent a Viribus Unitis és a Monarchia flottájának zászlóshajója, a Tegetthoff vezetésével, amelynek ágyúlövései jelezték az ünnepség kezdetét.

Volt azonban tragikus mozzanata a ceremóniának: az egyik horgonylánc elszabadult, és súlyosan megsebesítette Ermengildo Picco valamint Giuseppe Pliskovac –, aki korábban fedélzetmesteri beosztásban szolgált – gyári alkalmazottakat. Picconak amputálni kellett az egyik lábát, Pliskovac pedig két nap múlva belehalt sérülésébe.

Az esetről Bécsben a szociáldemokraták *A véres dreadnought* címmel cikket jelentettek meg, amelyben valótlan adatokat közöltek a gyári balesetek számáról, és politikai összefonódással, valamint monopólium megszerzésével gyanúsították meg a vezető magyar hadi beszállítót, Weiss Manfrédot. A cikk nem volt terjedelmes, viszont hatására a haditengerészet vizsgálatot indított, amelyet a Császári és Királyi Haditengerészeti Akadémia folytatott le. Ennek során megállapították: „A balesetek száma csak kevéssel lépte túl a szokásos baleseti százalékot, és ennek is az az oka, hogy a különböző nemzetiségű munkásoknak nem volt idejük rendszeren összeszokni; valójában 38 komolyabb baleset történt a hajó építése közben, és ketten haltak meg; a legsúlyosabb baleset a gyárban egy 100 tonnás daru felborulásakor következett be, amelynek következtében három munkás meghalt, másik három pedig megsebesült.” (KA MS/PK, 1914. In. Krámli, 2014)

¹² 1913 novemberében Ferenc Ferdinánd jelezte, hogy nem vesz részt a vízre bocsátáson (távolmaradásával a trónörökös a magyarok iránti negatív érzéseit fejezte ki).

3. kép: A vízre bocsátás korabeli képei.¹³

A vízre bocsátás időpontjában a Szent István körülbelül kétharmados megépítettség állapotában volt. Ezután a hajót az esetleges hibák megvizsgálásának céljából Polában úszó dokkba vontatták, ahol a továbbépítése és felszerelése csak ezután folytatódhatott.

A csatahajó építésének további lépései és a vizsgálatok tanulságai

A már úszó dokkon lévő csatahajón a vízre bocsátást követő fél esztendőben szinte alig haladtak előre az építési munkák. 1914 júliusában a háború kitörése miatt elrendelték, hogy minden épülő hajó Polába, a haditengerészet bázisára kell vontatni. A további munkákat a Danubius folytatta, de a szerzőket, a munkahelyet a polai Arzenál cégtől kellett bérelnie.

A csatahajóra eredetileg – a testvérhajóhoz hasonlóan – szintén terveztek torpedóvédő hálókat, azonban azokat a háború kitörése miatt a nagy-britanniai gyártó már nem szállíthatta le.

A munkások legtöbbje az Arzenálhoz szerződött, elkerülve ezzel a behívásukat. Amennyire csak tudták, ők is lassították a munkatempót, hogy minél tovább tartson a szerelés. 1915 februárjában az utolsó, Škoda típusú, 30,5 cm-es nehézlövegeket is elhelyezték a lövegtornyokban. A lövegek beépítését felügyelő gyári mérnök a haditengerészetnek tett jelentésében kitért arra a tényre, hogy ugyanazon munkák végrehajtása a Danubiusnál kétszer annyi ideig tart általában, mint a trieszti STT hajógyárnál.

A Szent István a már korábban ismertetett újítások rászerezése és a kétcsavaros elrendezésből adódó nagyméretű tengelytartók (tengelynadrágok) alkalmazása során fellépő áramlatok keletkezése miatt instabilabbnak bizonyult, mint testvérhajói. A próbajáratok után a csatahajót – a vízvonallal alatti

¹³ www.haborumuveszete.hu/rovatok/fegyverek/hadihajok/szent_istvan_csatahajoj_90/ (a letöltés dátuma: 2014. 06. 03.)

részek vizsgálatának céljából – bedokkolták Polában, amikor a nem megfelelő erősségű anyag használata miatt a hajótest alsó részén nagy felületű deformációkat találtak. Az 1915. december 11-jei átvételi jegyzőkönyvben a fentiekben túl még az alábbi hibákat jegyezték fel:

- több helyen nem megfelelőek a ventilátorok;
- nem megfelelően működnek a lőszerkamrák hűtőgépei;
- a fedélzet deszkaborítását újra kell tömíteni;
- egyes berendezésekhez hiányoznak a pótalkatrészek. (Krámlí, 2014)

A bizottsági jelentés szerint a hajó az előírt vízkiszorítást 72,8 tonnával lépte túl. Egy 1916-os nyári gyakorlat során a hajó teljes elektromos rendszere tönkrement, ezt a hibát később a Ganz-gyár garanciálisan kijavította. Aanyag beszerelés következtében idegen anyagok kerültek a hajó hátsó csörlőjébe, így az teljesen tönkrement, és azt is ki kellett cserélni. Aanyag munkavégzés miatt rengeteg hiba keletkezett, és számos alapvető hajóépítési szabályt megszegtek. A néhol nem megfelelő anyagok használata tovább rontotta a kivitelezés minőségét. A háború miatti sztrájkok és a munkavállalók szándékos munkakésleltetése eredményeképpen pedig a határidők szenvedtek csorbát, s ennek alapján a haditengerészet 312 500 korona kötbért állapított meg.¹⁴

Következtetések

A hivatkozott újságcikk tájékoztatásából kitűnik, hogy a Monarchia társadalma – a nemzetiségektől függetlenül, de elsősorban magyar részről – milyen kitörő lelkesedéssel fogadta a hajó megépítését és vízre bocsátását. A Monarchia magyarországi gazdasági viszonyait alapul véve mindenképpen élénkítő hatása volt a csatahajó megépítésének, továbbá a többi nemzet iparának a fejlődését is elősegítette vagy azt javította, például az erős cseh (hadi)ipar tekintetében.

A háborús konfliktus kitörése előtt – a monarchiabeli nemzetiségek identitásának felerősödése közepette – a nagyszabású hadiipari „beruházás” mellett a délszláv régióban Bosznia-Hercegovina annektálása miatt már így is pattanásig feszült a helyzet.

A gyári dolgozók a besorozások elkerülésének érdekében késleltették a hajóépítési munkákat. A kikötő szerelődokkjában, a városban egyre gyakoribbá váltak a sztrájkok és a háborúval járó nélkülözésekkel összefüggő elégedetlen megnyilvánulások, amelyek részben befolyásolták a hajó legénységi állományának szemléletét is.

¹⁴ A Danubius és a haditengerészet abban egyeztek meg, hogy a kötbér kifizetését a háború végéig elnapolják, de természetesen ez a kifizetés – ismervé a háború végső kimenetelét – soha nem valósult meg.

A csatahajó harcászati-technikai adatai, fegyverzete

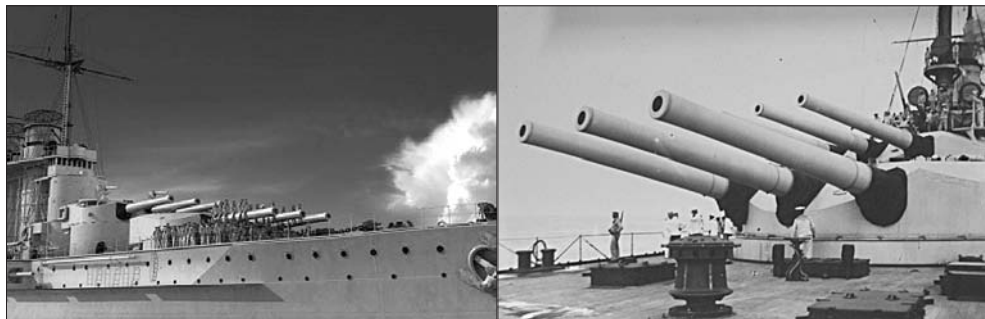
A csatahajót a haditengerészet hivatalosan 1915. november 17-én állította hadrendbe, szolgálatba.

Az SZI csatahajó volt a Monarchián, és azon belül is a Magyarországon valaha megépült legnagyobb, legkorszerűbb és legerősebb hadihajó, amely 1914-ben, a Ganz és Társa Danubius Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt. bergudi üzemében épült (Fiume/Bergudi, HU, #48).

Fegyverzet, tüzérség

A 7 és 15 cm-es lövegek tüzérségi próbáinak nagy részét a kikötőben, míg a 30,5 cm-es Škoda lövegeket a Fasana-csatornában hajtották végre. Hibaként jelentkezett, hogy a 30,5 cm-es összekuplungolt ágyúcsövek egyszerre elsütésekor a hajótest és a lövegtorony szerkezete nagyobb mértékben lett igénybe véve, nagyobb terhelést kapott, így a távmérők elállítottak, valamint hogy a tűzvezetés sem volt megfelelő (16 csomós sebesség mellett már nem tudták követni a távolságmérőkkel a túlságosan gyors távolságváltozást).

Külön problémát jelentett, hogy a III. számú toronyban a rossz helyen vezetett szellőztető csatornájából adódó nagyfokú hőmérséklet-emelkedés miatt a kinti hideg ellenére 45 Celsius-fokos hőség uralkodott.

4. kép: Az SMS Szent István csatahajó elülső (2×3 db) Škoda típusú, 30,5 cm-es űrméretű hajóágyúí.¹⁵

¹⁵ <http://kulturistra.hr/lang/hr/2010/12/predavanje-na-temu-sudbine-austro-ugarskoga-ratnog-broda-s-m-s-szent-istvan/>; <http://htka.hu/2008/10/02/sms-szent-istvan/> (a letöltés dátuma: 2014. 06. 02.)

Az SZI Škoda gyártmányú, béléscsőves rendszerű, 305 mm-es lövegei alkották a fő tűzerőt. A cső hossza L/45 mm, a cső tömege a zárral együtt 54 300 kg, a kilőtt lövedék súlya 450 kg volt. Gyorstüzelő ékzáras rendszerű volt, amely fémhüvelyes löszert használt. Tűzgyorsasága percenként két lövés volt. A 305 mm-es ágyúkat hármásával helyezték el a lövegtornyokban. Egy torony tömege lövegekkel, lövegtalpakkal és a páncélzattal 652,9 tonna volt. A hajó minden oldalössztűz alkalmával 5400 kg tömegű gránátot lőtt ki. A torkolatnál keletkező gáznyomás olyan erős volt, hogy egy alkalommal a hátsó fedélzetet is behorpasztotta (a gránátok kezdősebessége 800 m/s). Egy 305 mm-es lövegtorony kiszolgálásához kilencvenegy főre volt szükség: egy tiszt toronyparancsnok, harmincnyolc tűzer, ötven fedélzeti matróz, egy villanyszerelő és egy tűzer-műszaki beosztott. (Mezey, 2008)

A 15 cm-es űrméretű lövegek az úgynevezett kazamatákban, a hajó oldal-só páncélozott lőállásaiban kaptak helyet, a felső fedélzet szintje alatt helyezkedtek el. Lőtávolságuk 15 km volt, és percenként hat lövést tudtak leadni velük. Az egykori sorhajók elhelyezési körülményeihez hasonlóan a kiszolgáló személyzet tagjai itt is az ágyúk mellett, a kazamatákban étkeztek és tértek pihenőre az éjszakára felszerelt függőágyaikban. A 15 cm-es ágyúk 45,5 kg súlyú lövedéket lőttek ki.

A 7 cm-es űrméretű lövegeket elsősorban a torpedónaszádok, valamint a repülőgépek és léghajók ellen tudták alkalmazni. Ezeket a rendeltetésüktől függően torpedó- és ballonelhárító lövegeknek hívták. (Balogh, Csepregi, 2002: 82) Tűzgyorsaságuk húsz lövés/perc volt. A ballonelhárító ágyúkból három a 30,5 cm-es űrméretű ágyútoronyok tetején, míg a torpedóelhárítókból tizenkettő a felső fedélzet két oldalán (hat-hat db) helyezkedett el.

Ebben a korban a torpedók még a csatahajók alapfegyverzetének számítottak. Az SZI négy torpedóvetővel rendelkezett, amelyek úgy voltak elhelyezve, hogy minden irányban tudjanak indítani belőlük (egy-egy előre-, illetve hátraírányult, és egy-egy a hajótest jobb, illetve bal oldalán helyezkedett el). A torpedók irányzását és kilövését (lanszírozás) a parancsnoki hídról, elektromos vezérlőrendszer útján végezték. Az indítás sűrített levegővel történt.

A csatahajó rendszeresített fegyverzete: (Wikipédia, 2014c)

- 305 mm ágyú (L/45) 12 db;
- 150 mm ágyú (L/50) 12 db;
- 70 mm ágyú (L/50) 18 db;
- 47 mm löveg (L/44) 2 db;
- 8 mm géppuska 2 db;
- 533 mm torpedóvető 4 db.

Műszaki, harcászattertechnikai adatok (Hajóregiszter, d. n.)

- legnagyobb hossz: 161,00 m (a függélyek között: 151,40 m);
- legnagyobb szélesség: 28,00 m;
- szélesség a főbordán: 27,30 m;
- legnagyobb merülés: 8,60 m;
- vízkiszorítás: 21 730 t;
- főgéptípus: 12×Babcock–Wilcox-kazán/2×AEG turbina;
- főgép-teljesítmény: 26 400 LE;
- hajócsavarok száma: 2 db (előre- és hátramenetbe is kapcsolható);
- holt vízi sebesség: 20,4 csomó (38 km/h);
- hatótávolság: 7800 km 10 csomós (19 km/h) sebesség mellett;
- befogadóképesség: 1087 fő.

Páncélzat

A hajóvázra, a hajótest oldalfalára teakfa borítást szereltek, amelyre kívülről erősítették rá az övpáncélt (a teakfa rugalmassága a becsapódó gránátok energiáját levezette, így segítve a páncélzat hatékonyságát).

A páncélzatok vastagsága: (Mezey, 2008)

- parancsnoki torony: 300 mm;
- lövegtorony: 280 mm;
- közepes tüzérség: 150 mm;
- vízvonalövpáncél: 120–280 mm;
- fedélzet: 48 mm.

Következtetések

A fegyverzet mennyisége, minősége megfelelt a kor követelményeinek, habár a modernebb, elsősorban brit csatahajók már 34, 35 és 38 cm-es űrméretű lövegekkel is rendelkeztek. A Škoda gyártmányú hajóágyúk modernnek számítottak. Könnyen szétszedhetőek és összeszerelhetőek, így viszonylag jól szállíthatóak voltak.

A nehézlövegek, a fegyverzet beépítésénél a harcászattertechnikai és a mérnöki szempontokat befolyásolta a magasabb súlypont, amely által a hajótest a lövések, az ösztüzék alkalmával az előírt és mért kilengési értékeknél nagyobb értékeket produkált. Ezekből adódóan az instabilitás is nőtt.

Élet a csatahajón

A hajó személyzetének összetétele

A haditengerészet vezényleti nyelve a hadsereghez hasonlóan a német volt. A tengerésztiszteknek azonban ismerniük kellett a horvát és az olasz nyelvet is, mert a legénység létszámának közel fele a partvidék lakóiból tevődött össze (34 százalék délszláv – főleg horvát –, 14 százalék olasz, 20,4 százalék magyar, 16,3 százalék német és 12 százalék északi szláv). A legnagyobb létszámú homogén nemzeti csoportot a magyarok alkották. (Balogh, 2009)

Mint már – a csatahajó építését taglalva – említettem, a Császári és Királyi Haditengerészet a világ nyolcadik legnagyobb flottájával rendelkezett. Természetesen ez eltörpült a tengeri nagyhatalmak flottáinak erejétől, azonban a tengerrel érintkező, védendő partszakasz és a Monarchia flottahajóinak számának, erejének arányait tekintve előkelőbb helyen szerepeltünk.

Képzettség

A Monarchia tengerésztisztjeit a fiumei Haditengerészeti Akadémián képezték ki, ahol alapos tengerészeti és katonai képzés mellett átfogó tudományos ismereteket és általános műveltséget is kaptak. A tengerésztiszti vizsga huszonnégy tantárgyból állt. A szaktárgyak mellett kötelező volt az angol, az olasz, a horvát, a magyar és a német nyelv is. (Balogh, Csepregi, 2002)

A tisztekhez hasonlóan a legénység is képzettnek számított. A flottánál uralkodó íratlan szabályok szerint a fedélzeten a horvátok és az olaszok, a gépeknél a németek illetve a csehek, míg az ágyúknál a magyarok szolgáltak. (Balogh, 2009)

A matrózok hadrafoghatósága az unalmas gyakorlatok vagy a tétlenség alatt folyamatosan romlott. A hajó életének mindössze 5,6 százalékát töltötte a nyílt tengeren (a fasanai lőtéren és egy kétnapos Pago-szigeti kiránduláson vett részt).

Szociális ellátás

A hajó rendelkezett szinte minden fontos szociális intézménnyel: tisztí és legénységi étkeзде, konyha, egészségügyi-orvosi szoba, továbbá volt fedélzeti kórház is. A kiképzést a hajón és a szárazföldön is gyakorolták. A testedzésre általában a felső fedélzeten került sor.

5. kép: Mindennapok a csatahajón: a matrózok szertornáznak.¹⁶

„Nagyobb hajókon két kórház működött, az egyik ebből a két ágyas izolálható, fertőtleníthető járványkórház. Mindennapi vizsgálat, és heti nagyvizit volt a legénység számára. Ütközetállás idején a börtönfolyosón (hajó első fele) volt a sebészet, illetve a hátsó kötöző az olajfürdővel (égési sérültek, gőzzel forrázott fűtők részére) pedig a gőzfürdőben (hajó hátsó fele) lett felállítva.” (Zsonda, d. n.)

Nagy volt a szakadék azonban a tisztek és a legénység életkörülményei között. A legénységi elhelyezési, ellátási és ételmezési problémák a háború előrehaladtával kiéleződtek, sőt nemegyszer a munka beszüntetéséig, valamint tüntetésig vezettek.

Egy esetben az elégedetlenség lázadásig fajult, amelynek során a lázadást szervező zászlós és társai megpróbálták a legénységet a szociális követeléseiken túl az olasz átállásra ösztönözni. A matrózok azonban megtagadták az árulást, majd a közeledő, valódi bevetés hírére beszüntették a tüntetést (a zászlós viszont pár társával átszökött az olaszokhoz).

¹⁶ <http://warshipsimages.com/crew-of-s-m-s-szent-istvan-a-tegetthoff-class-battle-ship-of-austro-hungarian-navy/> (a letöltés dátuma: 2014. 06. 02.)

6. kép: Mindennapok a csatahajón: étkezés ütközetállás alatt és orvosi szűrővizsgálat.¹⁷

Következtetések

A haditengerészetnél és az SZI csatahajón szolgáló személyzet (parancsnokok, matrózok, katonák) nemzetiségi megoszlása híven tükrözte a Monarchia lakosságának társadalmi, nemzetiségi összetételét, amelyet az alábbi, 1911-ben készített térkép szemléltet.

A legmagasabb rangú és beosztású parancsnokok, kapitányok német nemzetiségűek. Akad azonban kivétel, hiszen – Ferenc József 1916-os halála után – 1917-ben az uralkodó IV. Károly nagybányai Horthy Miklóst nevezte ki a haditengerészet főparancsnokává, ellentengernagyi rendfokozattal.¹⁸

¹⁷ <http://kriegsmarine.hu/hk/zsm01002m.html> (a letöltés dátuma: 2014. 06. 04.)

¹⁸ Az ellentengernagy a tengernagyi vagy szárazföldön tábornoki állománykategória legkisebb rendfokozata (tengernagyk: ellentengernagy, altengernagy, tengernagy, flottatengernagy). Feladata a flotta hátsó részének irányítása (amely stratégiaiilag kevésbé számított kiemelt feladatnak, ezért általában az ellentengernagy volt a tengernagyk között a legfiatalabb).

4. ábra: A nemzetiségek eloszlása az Osztrák–Magyar Monarchia területén.¹⁹

Képzetségük és kiképzésük követte a porosz rendszerű szárazföldi hadseregben megszokott fegyelmezettséget és egyszerűséget. A parancsnokok, tisztek szakmai és általános tudása nagyfokú jártasságról tanúskodott. A tisztek nyelvismerete a soknemzetiségű beosztottaik (és parancsnokaik) miatt széles körű volt, azonban a társalgási és vezényleti nyelv továbbra is a német maradt.

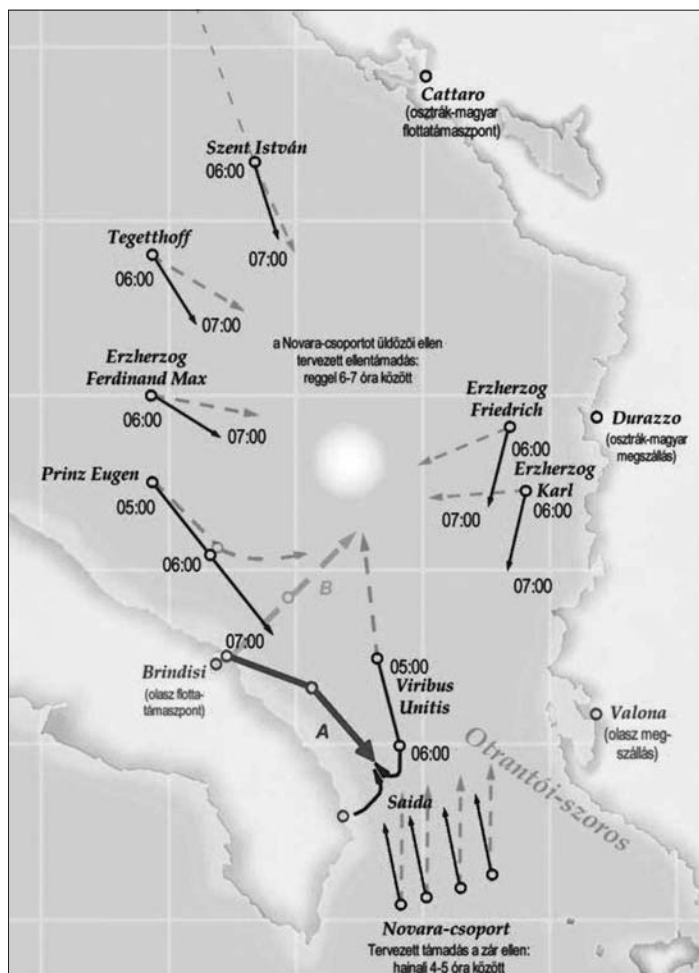
Az alapellátmány és a szociális juttatások mértéke és színvonala a háború kitörésétől kezdve folyamatosan csökkent, ami elégedetlenséghez, majd lázongásokhoz vezetett.

¹⁹ William R. Shepherd: *Historical Atlas* (1911), http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/0c/Ausztria-Magyarorsz%C3%A1g_nemzetis%C3%A9gei.svg/1024px-Ausztria-Magyarorsz%C3%A1g_nemzetis%C3%A9gei.svg.png (a letöltés dátuma: 2014. 05. 26.)

A Szent István csatahajó pusztulása

Előzmények, a Korfu-hadművelet (Horváth, 2012)

1918-ban – az orosz front megszűnése ellenére – világossá vált, hogy a Központi Hatalmak nem tudják a „nagy háborút” megnyerni. A hátszági biztosítások lehetősége, a nyersanyagbázisok kifulladásfélben voltak, a lakosság már az alapvető élelmiszerekben is hiányt szenvedett.

5. ábra:
A Korfu-hadművelet
manőverei.²⁰

²⁰ <http://hajosnep.hu/Media/Default/hu-HU/aktualis/2014/osszefogassal-az-emlekezésért-a-haditengerészet-első-világháborús-centenariuma/haditengerészetünk-a-világháborúban.pdf> (a letöltés dátuma: 2014. 06 03.)

Az antant hadihajói az Otrantói-szorost – az Adriai- és a Földközi-tenger kapuját – folyamatosan lezárva tartották. Ezt a zárat kellett feltörni ahhoz, hogy a tengeralattjárók számára szabad út nyíljon a Földközi-tengerre, és a Monarchia a tengeralattjárók alkalmazásával, akcióinak hatására előnyösebb helyzetbe tudjon kerülni egy esetleges békeszerződés létrejöttékor. 1917 májusában Horthy a Novara gyorscirkáló kapitányaként sikeres áttörést hajtott végre az antant hajózáriján. A hadműveletet cirkálókból és rombolókból álló hajókötelékkel, a tengerészeti légierő támogatásával valósította meg, nagy veszteséget okozva az ellenségnek. Még az év októberében az antanthadiflotta megerősített erőivel újra lezárta az Otrantói-szorost.

A korábbi tapasztalatokra építve, az újabb áttörés érdekében kidolgozták a Korfu-hadműveletet, amely szerint a gyorscirkálók és a rombolók első két támadócsoportja támadást intézett volna az otrantói zár hajói, illetve Otranto kikötője és repülőtere ellen.

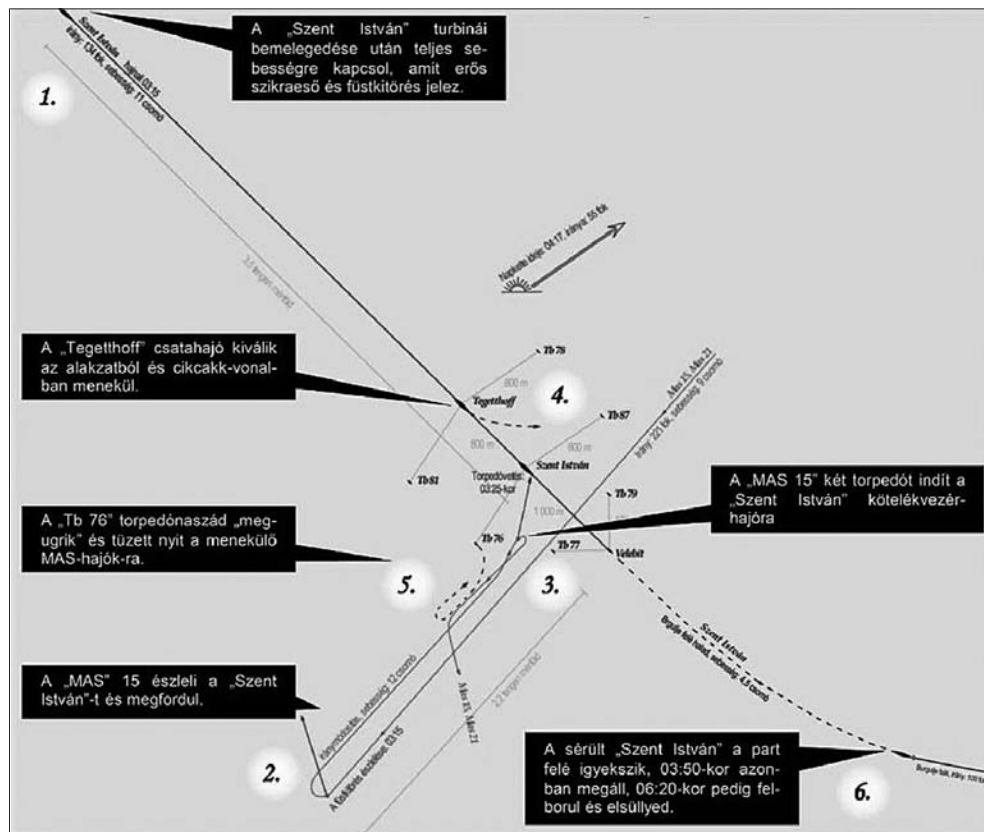
A támadásra válaszul várták, hogy az antantcirkálók üldözőbe vegyék a visszavonuló osztrák-magyar hajókat, illetve, hogy elvágják azok visszavonulási útvonalát. A könnyű egységeket a Tegetthoff- és az Erzherzog-osztály nehéz hajóegységek csatahajói támogatták volna, a cirkálók mögött várakozva, a második vonalban, teljes harckészültségben. Feladatuk – a tűzerő és a meglepés fölényére alapozva – a Monarchia hajóinak elfogására kifutó antanthajók megsemmisítése lett volna.

Az első csoport két csatahajója, hogy megtévessze az ellenséges felderítést, a Fasana-csatornába hajózott, mintha csupán az egyik szokásos gyakorlatra vonulna. Sötétedéskor fordultak délre, és indultak az első megálló, a Tajer-öböl felé. A még Polában álló második csatahajóraj közben felkészült a kifutásra. A hadművelet végrehajtásának időpontja 1918. június 8. és 11. között datálódott.

A Szent István megrongálódása

A támadást a Polából június 8-án este – a Prinz Eugen dreadnoughttal együtt – kifutó Viribus Unitis fedélzetén Horthy vezette. Másnap, június 9-én este futott ki a Szent István és a Tegetthoff, egy romboló- továbbá kilenc torpedónaszád kíséretében. A Szent István turbinacsapágyainak átmelegedése miatt azonban egy időre a kötelék sebességét jelentősen csökkenteni kellett. A véletlen folyamán Premuda szigeténél egy motorhiba miatt vesztglő két olasz torpedóvető motorcsónak, a MAS-15 és a MAS-21 éppen akkor futott ki, és pont összetalálkoztak az osztrák-magyar hajókötelékkel. A MAS-15 parancsnoka Luigi Rizzo korvettkapitány volt, aki 10-én 3 óra 15 perckor vette észre a lassan haladó köteléket, eredeti irányától visszafordult, és azonnal támadásba lendült. Sikerült észrevétlenül átjutni a kísérőhajók között, és negyedóra múl-

va kilőtték a torpedókat, amelyből Rizzo mindkét torpedója célt talált (a MAS-21 torpedói célt tévesztettek). Mindkét olasz motorosnak sikerült sértetlenül elmenekülnie. Az eltalált Szent Istvánt a Tegetthoff megpróbálta elvontatni, de ez a manőver nem sikerült.

6. ábra: A hajók manőverei a MAS-ok támadásánál.²¹

A torpedók a hajótest jobb oldalán, a vízvonal alatt, az első és a második kazánház magasságában csapódtak be. Az ellenárasztás és sok más, a süllyedés elleni intézkedés ellenére (például a lövegtornyok elfordításával) csak pár óráig sikerült a manőverképességet fenntartani. A torpedótalálatot kapott csatahajó végül két és fél óra múlva, 6 óra 7 perckor felborult, majd öt

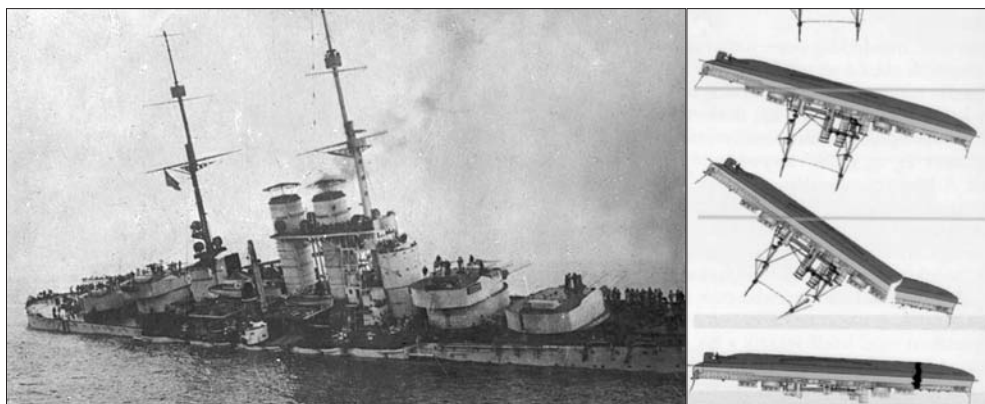
²¹ BALOGH T.: *Haditengerészetünk a világháborúban – a Monarchia hajóhada 1914–1918 között* (előadás).

<http://hajosnep.hu/Media/Default/hu-HU/aktualis/2014/osszefogassal-az-emlekezésert-a-haditengereszet-elso-vilaghaborus-centenariuma/haditengereszetunk-a-vilaghaboruban.pdf>
(a letöltés dátuma: 2014. 06. 03.)

perc alatt, 6 óra 12 perckor elsüllyedt a kilenc mérföldre lévő Premuda-sziget előtt.

Az ezernyolcvanhét fős legénységből nyolcvankilencen (nyolcvanöt matróz, négy tiszt) vesztették életüket, köztük harmincnyolc magyar. A Tegetthoff fedélzetéről filmfelvételen örökítették meg a csatahajó utolsó pillanatait. Horthy délelőtt értesült a Szent István elvesztéséről, és rögtön lefújta a vállalkozást.

Az olasz haditengerészet mind a mai napig a Szent István elsüllyesztésének évfordulóján, június 10-én ünnepli a haditengerészet napját (Festa della Marina Militare). A Szent István roncsát a horvát kormány hadisírnak minősítette. (Krámlí, 2014)

7. ábra: Az SMS Szent István elsüllyedése és helyzete a tengermederben.²²

Összegzés, befejezés

Történelmi előzmények

A nagyhatalmak a felgyorsult ipari fejlődés, a társadalmi igényeik kiszolgálásának biztosítására, valamint az új piacok megszerzésének céljából gyarmatbirodalmak megszerzésére vagy a már meglévők növelésére törekedtek. A politikai cél végrehajtásához erős hadseregre és haditengerészetre is szükségük volt. Egyik hatalom sem szeretett volna lemaradni a területek újrafelosztásáról, ezért hozzáfogtak fegyvereiknek a fejlesztéséhez, modernizációjához. Új fegyverek, nagyobb, erősebb hajótípusok jelentek meg.

²² http://hu.wikipedia.org/wiki/SMS_Szent_Istv%C3%A1n (a letöltés dátuma: 2014. 06. 05.)
http://erdekesvilagunk.blog.hu/2014/01/16/100_eve_bocsatottak_vizre_a_szent_istvan_csatahajot (a letöltés dátuma: 2014. 06. 05.)

Amikor 1908-ban a Monarchia annektálta Bosznia-Hercegovinát, a két ország viszonya megromlott. Ez természetesen a szerbek számára elfogadhatatlan helyzet volt. Titkos szerb társaságok alakultak meg azért, hogy lehetséges merényletek végrehajtásával destabilizálják a vitatott területeket. A társaságokat – burkoltan – támogatta a szerb kormány is. Ebben a történelmi helyzetben – részben a magyar politikai nyomás hatására – kezdték meg a magyar ipar máig legnagyobb produktumának számító SMS Szent István csatahajó építését.

A több nemzetet magába tömörítő Monarchián belül mindenhol erősödött a nemzeti identitás, ami folyamatosan konfliktusokhoz vezetett. Az első világháború kitöréséhez vezető, Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége ellen elkövetett nacionalista merényletet a Fekete Kéz nevű titkos szerb szervezet tagja, Gavrilo Princip hajtotta végre.

Társadalom, gazdaság

Az első világháború ideje alatt a Monarchia területéről összesen 9 millió katonát soroztak be és szereltek fel, amelyből 530 ezer fő veszteség volt. Ebből 1,4 millióan sebesültek meg, és több mint 830 ezer fő esett hadifogságba.

A számtalan sorozás súlyos munkaerőhiányhoz vezetett, ennek hatására a nőknek is munkába kellett állniuk, de a termelékenység még így is csökkent. A kenyérgabona termelése például a háború végére, 1918-ra a felére esett vissza, és a rekvirálások miatt már 900 üzem katonai irányítás alatt állt. Az infláció nőtt, a feketézés gigantikus méreteket öltött. A reálbérek 50-70 százalékkal csökkentek, ami leginkább a kiskeresetűeket, a munkásokat, mesterembereket és a kishivatalnokokat érintette. A nemzetiségi fellángolások mellett megerősödtek a baloldali mozgalmak is. Mindennaposá váltak a munkabeszüntetések, a sztrájkok már a haditengerészetre is hatással voltak, és már befolyásolták a mindennapi katonai életet és attitűdöt is.

Az SZI csatahajó építésének körülményei is tükrözték a fenti állapotokat. Az építés során a munkások például szándékosan késleltették a határidős munkák végrehajtását, hogy ne hívják be őket katonának. Kétségtelen, hogy a hajóépítés felpörgette a gazdaságot, és élénkítette a beruházásokat, azonban az állami kölcsönöket is növelte.

Végkimenetel

1918 elején a Monarchiának támadással, harccal kedvezőbb helyzetbe kellett kerülnie azért, hogy minden fronton a lehető legkisebb veszteséggel kelljen számolnia, és az esetleges békekötéshez szükséges megfelelő feltételeket ki tudja vívni. Biztosítania kellett azt, hogy a lehetőségeihez mérten a legki-

sebb területi veszteséget szenvedje el. Ennek érdekében az adriai-tengeri fronton kidolgozták a Korfu-hadművelet, amely az antant tengeri blokádjának áttörését tartalmazta. A terv megvalósítása alatt számos apró hiba és szerencsétlen véletlen során az SZI csatahajót két, végzetes torpedótalálat érte. Ennek következtében a hajó az oldalára dőlt, majd órák után elsüllyedt.

A háború lezárásaként IV. Károly kiáltványban elismerte a Monarchia nemzetiségeinek önrendelkezési jogát. 1918 októberében – végül IV. Károly király utasítására – Horthy átadta a flotta hajóit a Szerb–Horvát–Szlovén Nemzeti Tanácsnak. Erről a következő átadási jegyzőkönyvrészlet tanúskodik:

„A császári és királyi flotta minden anyagával és készletével együtt ezennel átadatik a szlovének, horvátok és szerbek Zágrábban székelő nemzeti Tanácsának, kifejezetten fenntartva az eddig fennállott Osztrák–Magyar Monarchia nem délszláv államai, illetve nemzetei számára tulajdoni igényeik érvényesítéséhez való jogait. Póla, 1918. október 31.-én.”

Az antanthatalmak hatalmi pozíciójuknak a biztosítására a háború után először egy konföderatív, többnemzetiségű monarchia megvalósítására törekedtek. A későbbiekben a háborút lezáró trianoni békeszerződés azonban messze nem vette figyelembe a magyar követeléseket, megoldásokat a határok rendezésére, és hatalmas területeket, valamint jelentős számú magyar ajkú lakosságot csatolt el az egykori Magyar Királyságtól.

Felhasznált irodalom

- HARMAT Á. P. (2011): *Az első világháború története*. Történelem Klub.
<http://tortenelemklub.com/xxszazad/els-vilaghaboru/197-az-els-vilaghaboru-toertene>
 te (a letöltés dátuma: 2014. 05. 24.)
- KRÁMLI M. (2014): *100 éve bocsátották vízre a Szent István csatahajót*. (III. évkönyv).
 Budapest: Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum.
- BALOGH T., CSEPREGI O. (2002): *A Szent István csatahajó és a csatahajók rövid története*. Budapest: General Press Kiadó.
- MEZEY N. L. (2008): *SMS Szent István*. Haditechnikai Kerekasztal.
<http://htka.hu/2008/10/02/sms-szent-istvan/> (a letöltés dátuma: 2014. 06. 04.)
- WIKIPÉDIA (2014c): *SMS Szent István*. Barazolee (szerk.) 2014. 04. 19. 11:58.
http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=SMS_Szent_Istv%C3%A1n&oldid=14587679 (a letöltés dátuma: 2014. 05. 24.)
- HAJÓREGISZTER (d. n.): *SMS Szent István*.
www.hajoregiszter.hu/hajoadatlap/szent_istvan/1940 (a letöltés dátuma: 2014. 05. 25.)
- BALOGH T. (2009): *Haditengerészetünk emlékei*. (kiállítási katalógus).
<http://hajosnep.hu/Media/Default/hu-U/tevekenyseg/kiallitasok/2009/haditengereszetunk-emlekei/haditengereszetunk-emlekei-katalogus.pdf> (a letöltés dátuma: 2014. 06. 04.)

HORVÁTH Z. (2012): *Korfu-hadművelet.*

<http://acelmonstrum.host22.com/korfu.html> (a letöltés dátuma: 2014. 06. 05.)

WIKIPÉDIA (2014a): *HMS Dreadnought.*

http://hu.wikipedia.org/wiki/HMS_Dreadnought (a letöltés dátuma: 2014. 05. 25.)

WIKIPÉDIA (2014b): Tegetthoff-osztály.

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Tegetthoff-oszt%C3%A1ly> (a letöltés dátuma: 2014. 05. 25.)

ZSONDA M. (d. n.): Ezrek elfeledett mindennapjai; Tengerészélet a K. K. és K.u.K. Haditengerészet kötelékében. *Hajózástörténeti Közlemények.*

www.kriegsmarine.hu/hk/zsm01002m.html (a letöltés dátuma: 2014. 06. 05.)

IRAK, 2014: ISMÉT HÁBORÚBA SÜLLYEDVE

IRAQ, 2014: FALLEN AGAIN INTO WAR

A 2003-as iraki invázió óta eltelt csaknem egy évtized jelentős változásokat hozott mind a nemzetközi terrorizmus elleni harcban, mind a térség alapvető biztonsági helyzetében, de gyökeresen átalakította Irak mindennapjait is. A nemzetközi közösség és közvélemény folyamatosan értesül azokról a fegyveres cselekményekről, amelyeknek a résztvevői nemcsak katonák, hanem az ott élő társadalmi és vallási csoportok is. A miértekről, az évek óta áldozatok ezreit szedő terrorcselekmények hátteréről, az okokról és okozatokról, a helyzet személyes tapasztalatokon is alapuló értékeléséről és a 2014-es vallásháború lehetséges következményeiről szól a Szerző jelen tanulmánya.

Since the invasion of Iraq in 2003 more than a decade passed and major changes occurred in the fight against international terrorism and in the basic regional security situation. These changed radically the daily life in Iraq too. The international community and public stakeholders are constantly informed about the aggressive acts of which participants are not only soldiers, but also some social and religious groups. The author of this study is looking for answers of the reasons and motivations taking thousands of victims of terrorist attacks – possible war of religions in 2014 – including his personal experience.

Előszó gyanánt

2003. március 20-án az Amerikai Egyesült Államok által szervezett koalíció – erre felhatalmazó ENSZ-mandátum nélkül – megtámadta Irakot, arra hivatkozva, hogy Irak nem hajlandó felhagyni nukleáris és vegyifegyver-fejlesztési programjával. Az ifjabb George Bush elnökölte Amerikai Egyesült Államok s hű szövetségese, a Tony Blair miniszterelnök által vezetett Nagy-Britannia ezért jogot formált Irak megtámadására annak érdekében, hogy megakadályozza Irakot tömegpusztító fegyverek építésében vagy birtoklásá-

ban, továbbá eltávolítsa a nyolcvanas évek Irak Irán háborúja idején még a Nyugat által támogatott iraki diktátor, Szaddám Huszein elnyomó rezsimjét, és demokratikus rendet vezessen be Irakban. Az Irakot elítélő állítások mind hamisnak bizonyultak – később... későn.

A megszállás után az Egyesült Államok Irak kormányzására felállította a CPA Ideiglenes Koalíciós Hatóságot. Feladatát 2004 júniusában az IIG/ITG Iraki Ideiglenes/Átmeneti Kormány vette át. Hivatalos iraki kormány választására 2005 októberében került sor, s 2006 óta az elmúlt két ciklusban Núri el-Málíki síita kormányfő vezette a kabinetet. 2006 őszére polgárháborús helyzet alakult ki Irakban, részben a megszálló amerikai hadsereg (és koalíciós partnerei) és az ellenük küzdő felkelők gerillaháborúja miatt, részben pedig a nem szűnő szunnita–síita vallásháborús konfliktus okán, amibe még az al-Káida iraki szárnya is „besegített”.

Az USA-vezetésű koalíciós erők (37 ország 157 ezer fős hadereje) Bagdadban létrehozott CJTF–7 Főparancsnokságán előbb a CJ3 vezetőjeként, azaz a koalíciós hadműveletek főnökeként, majd a későbbiekben a főparancsnok koalíciós műveletekért felelős helyetteseként (azaz DCG Coal Ops-ként) szolgálva lehetőségem volt rálátni a szunnita–síita vallási viszály kibékíthetlenségéből fakadó konfliktustörténetre. Az is érzékelhető volt Szaddám Huszein 2004. december 14-ei elfogása, majd bírósági ítélet alapján történő kivégzése után is, hogy a valamikori erős, uralkodó Baasz Párt sohasem mond le a hatalom visszaszerzéséről.

Kijelenthető, hogy Irak a nemzetközi erők 2011. december 31-ei távozását követően – s a gyenge bagdadi kormányzati tevékenység negatív eredményeként –, kiegészítve a hadrafoghatatlan, részben megbízhatatlan iraki haderő alkalmatlanságával, alkalmas területe és jó táptalaja egy revánsra törekvő szunnita mozgalomnak. A szíriai konfliktus és polgárháború kapcsán alkotott nemzetközi értékelések hibái és a valós ellenség felfegyverzése pedig elvezetett az al-Káida 2013. évi előretöréshez Szíriában és *Irakban is*.

Irak és egyes szomszédjai (például Szíria, Irán) válságai

Irak története dióhéjban

Irak Ázsia délnyugati részén, a Közel-Keleten található. Területének központi részét – a Tigris és az Eufrátesz folyók által közbezárt, a népesség legnagyobb részének otthont adó – Mezopotámia alföldje alkotja.

Irak történeti neve Mezopotámia.¹ Itt volt a világ első ismert civilizációja, a sumer, amelyet az akkád, a babiloni és az asszír kultúrák követtek. Ezek befolyása már Kr. e. 5000 táján kiterjedt a környező területekre is. Ezek a civilizációk fejlesztették ki a legkorábbi írásokat, a világon itt lehetett először tudományról, matematikáról, jogról és filozófiáról beszélni; ez a vidék a civilizáció bölcsője.

A 7. század elején terjedt el az iszlám vallás a mai Irakban. Bagdad öt évszázadon át az arab és muszlim világ vezető nagyvárosa volt.

Nagy-Britannia 1932-ben ismerte el Irak függetlenségét.

1968-ban Irak új elnöke Ahmed Haszan al-Bakr lett, alelnöke Szaddám Huszein al-Tikríti, al-Bakr földije (mindketten Tikrít környékéről származtak). A Baasz-mozgalom fokozatosan Szaddám Huszein irányítása alá került, aki korábbi harcostársait, köztük Bakr elnököt is háttérbe szorítva (vagy lemészárolva) 1979 júliusában köztársasági elnök lett. Röviddel hatalomra jutása után Irak szomszédságában, Iránban drasztikusan megváltozott a politikai helyzet a Ruholláh Khomeini imám által vezetett iszlám forradalom következtében. Irán muszlim síita teokratikus² állammá alakult. Az iraki kormányzat (s vélhetően az egész Nyugat) szemében ez veszélyes fejlemény volt, mert Irak lakossága túlnyomó többségében síita, rajtuk uralkodott Huszein kormánya, amelynek vezető posztjain világi, pánarab ideológiát valló szunniták álltak.

Irak 1980-ban hadat üzent Iránnak. Az 1988-ban véget ért háború alatt Irak nagymértékű amerikai és nyugati támogatást kapott, mert szemükben akkor Irak kevésbé tűnt veszélyesnek, mint az iráni iszlám állam.

1990-ben az iráni-iraki háború végét követő gazdasági válság hatására Szaddám Huszein elhatározta, hogy elfoglalja olajban gazdag szomszédját, Kuvaitot, hogy Irak gazdasági újjáépítését annak erőforrásaiból és pénzéből finanszírozza. Irak 1990 augusztusában megszállta Kuvaitot, ennek sikeres végrehajtása után Huszein kijelentette, hogy Kuvait megszűnt, Irak részévé vált. Ennek nemzetközi jogi érvényét sok ország és az ENSZ is tagadta. Az ENSZ intézkedéseket hozott Irak ellen, és követelte, hogy azonnal vonuljon ki Kuvait területéről. Ezt a követelést akkor Irak elutasította. Ezután az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa egyhangúlag döntött az

¹ Mezopotámia: görög szó, jelentése folyóköz (föld a két folyó, a Tigris és az Eufrátesz között).

² A teokrácia (a görög Theosz, „Isten” és krateia, „uralom” szavakból: „istenuralom”) olyan államforma, amelyben a világi hatalom forrásának az adott kultúra istenét tekintik. A legfőbb hatalom a papság vagy az egyházi hatalommal is rendelkező uralkodó kezében van, s az egyházi és állami intézmények nem különülnek el egymástól. A 21. század elején több-kevesbé teokratikus berendezkedésű államoknak tekinthető többek között a *Vatikán*, *Irán* vagy *Szaúd-Arábia*.

Irak elleni katonai akció végrehajtásáról. Az Amerikai Egyesült Államok készséggel vállalkozott a Kuvait és Irak ügyében szerveződő nemzetközi koalíció vezetésére.

Az öbölháború³

A koalíciós erők jóval fejlettebb fegyverzettel léptek háborúba, mint az irakiak. Az iraki fegyveres erőket gyorsan szétverték, Szaddám Huszein tudomásul vette az elkerülhetetlent, és utasította az iraki hadsereget, hogy vonuljon ki Kuvaitból. A háborúban az iraki katonai gépezet, különösen pedig a légi erő, elpusztult. A béke fejében Irak arra kényszerült, hogy elfogadja területe felett egy repülési tilalmi övezet létrehozását, le kellett szerelnie minden birtokában lévő vegyi és biológiai fegyvert, nem építhetett és nem vásárolhatott atomfegyvert, és hozzá kellett járulnia az ezen intézkedések végrehajtásának ENSZ-megbízottak általi ellenőrzéséhez.

A háború után Irak e feltételeket többször megszegte. 1998-ban kiutasították az Egyesült Nemzetek Szervezetének fegyverzetellenőreit, azt állítva, hogy a CIA számára kémkednek. 2002 januárjában George W. Bush amerikai elnök a Szaddám Huszein vezette Irakot az „ördög tengelye” részének nyilvánította. Pontatlan adatok alapján azzal vádolták Irakot, hogy Nigerből uránt vásárolt, és országszerte titkos fegyverlaboratóriumokat létesített. Utólag minden ilyen állítás hamisnak bizonyult. 2002-ben Szaddám Huszein amerikai és ENSZ-nyomásra hozzájárult, hogy a fegyverzetellenőrök visszatérhessenek Irakba.

Az amerikai vezetésű koalíciós erők iraki inváziója, 2003 tavaszán

Az USA és Nagy-Britannia koalíciója által 2003-ban Irak ellen indított katonai művelet, invázió a Szaddám Huszein vezette rezsim bukásával járt együtt. Az ENSZ BT az inváziót követően kiadott határozatában különös hangsúlyt fektetett az iraki nép megsegítésére, az ország stabilizációjára és újjáépítésére, illetve a humanitárius segélyek eljuttatására. A koalíciós erők felkérték a partnerországokat a stabilizációs műveletekben való részvételre. Ennek a felkérésnek eleget téve az Országgyűlés jóváhagyta, hogy a Magyar Honvédség szállítózáslóaljat és törzstiszteket küldjön a nemzetközi hadosz-

³ Az öbölháború 1991. január 16-tól február 28-ig tartó fegyveres konfliktus volt a Perzsa-öbölben. Ennek során az ENSZ-mandátum alapján tevékenykedő, USA vezette koalíció felszabadította az Irak által megszállt Kuvaitot. Az 1990-es évekbeli szakirodalmakban az öbölháború szót rendszerint az 1980–1988 között lezajlott iraki–iráni háborúra használták, és az 1991-est pedig számozással látták el, azaz II. öbölháborúnak nevezték.

tály irányítása alatt álló szektorba. Ugyancsak döntés született arról is, hogy egy főt – a korábbi nemzetközi műveletekben való tevékenységének figyelembevételével, névre szóló kikérő alapján – az USA-vezetésű koalíciós erők bagdadi főparancsnokságára vezényeljenek a koalíciós hadműveletek vezetését végző törzsbe.

És a jelen?

Az USA vezette koalíciós erők, illetve az önállóan tevékenykedő USA-haderő egységei, valamint a NATO kiképzőmissziójának katonái 2011 decemberében elhagyták Irakot. A Dzsalál Talabáni kurd etnikumú elnök, a háromtagú elnökség, a közelmúltban a választásokon meglepetésre nyertes, immár harmadik turnusára készülő síita vallású Núri el-Málíki kormányfő által vezetett Irakban mindennaposak a vallási, etnikai, gazdasági indokú robbantások, a civil lakosság mészárlása.

Az Obama-adminisztráció az amerikai csapatoknak az Irakból való, 2011. decemberi kivonását követően is hangsúlyos szerepet szánt Irakban a CIA-nak s vele együttműködésben az SOF Különleges Műveleti Erőknek. Ez a szerep nem volt más, mint az Amerikai Egyesült Államok érdekeinek védelme a hosszú időn át háborús zónaként ismert országban. Hogyan stabilizálta – avagy destabilizálta – mindez a Bagdadban éppen hatalmon lévők helyzetét a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában zajló polgárháborúk árnyékában? Erre a kérdésre a 2012–2014 évek történései részben már megadták az elszomorító választ.

Miként befolyásolja a szíriai helyzet az iraki válsághelyzetet?

Szíria 1991-ben az USA szövetségesekeként vett részt az Irak ellen indított öbölháborúban.

Szíriában a polgárháború jelenleg is dúl, sok tízezer áldozattal, egymillió főt meghaladó menekülttel, egymást is támadó ellenzékkel.

Az amerikai kormány a Központi Hírszerző Ügynökségtől (CIA) a védelmi minisztérium hatáskörébe helyezte át a szíriai felkelők felfegyverzését és kiképzését, ami jelentősen felgyorsíthatja ezt a programot – írta 2013. szeptember 4-ei számában, hivatalos forrásokra hivatkozva a The Wall Street Journal.

Barack Obama elnök júniusban hatalmazta fel a CIA-t a felkelők kiképzésére és felfegyverzésére, miután a Hezbollah libanoni síita szervezet Bassár el-Aszad elnök oldalán bekapcsolódott a szíriai polgárháborúba.

A polgárháború változatlan hevésséggel folytatódott Szíriában 2013-ban, s ez a kép valószínűleg végigkíséri a 2014-es esztendőt is. Miért is? Egyrész-

ről sajnos mára megerősítést nyert, hogy az Irakból, majd Afganisztánból egy időre kiszorított nemzetközi harcosokat, például az al-Káida fegyvereseit is maguk között tudó szíriai ellenzék válogatás nélkül kapta és kapja a fegyvereket és a kiképzést az USA, Nagy-Britannia, továbbá egyes arab országok speciális kiképzőitől (amely üzleti vállalkozás tetemes hasznot hoz a beszállítóknak!).

A regionális és a globális biztonsági helyzetre is kihatással lévő szíriai válság rendezésének érdekében 2014. február 22-én zajlott le a 2. Szíria-konferencia Genfben, kevés kézzelfogható sikerrel.

Szomorú tény, hogy az „arab tavasz” békés tüntetéseivel kezdődött, mára véres polgárháborúvá vált összecsapások halálos áldozatainak száma az Emberi Jogok Szíriai Megfigyelő Központjának (OSDH) tájékoztatása szerint már eléri a kétszázézetet.

Mennyiben akar, tud, képes az új, mérsékeltbb iráni vezetés együttműködni Irak stabilizálásában az alig két éve még ellene háborúzni készülő USA-val?

A 2013. november 24-én Genfben Irán és az ENSZ BT öt állandó tagja, valamint Németország között megkötött megállapodás az iráni nukleáris ügy közös rendezéséről, az iráni nukleáris program bizonyos fejezeteinek (az urándúsítás leállításáról hat hónapra) befagyasztásáról mind előreviheti a regionális stabilitás ügyét 2014-ben. Ki gondolta volna akár csak egy pillanatra is 2012 őszén, amikor javában folytak a stratégiai és hadműveleti tervezések a Pentagonban az Irán elleni önálló vagy/és koalíciós támadásról, hogy az USA vezetése 2014-ben már szövetségesként tekint(het) az ISIS-erők megállításának és kiiktatásának érdekében a szíriai és iraki frontokon?

2013-ban sem sikerült rendezni ugyanakkor a több évtizede Irakba menekült, Szaddám Huszein néhai iraki elnök által a nyolcvanas években befogadott és támogatott MEK-hadosztály sorsát. A Mujahadin-e Khalq (MEK), azaz a Nép Szent Harcosai nevű perzsa szervezet az iráni vezetéssel szemben a hetvenes évek óta fegyveresen fellépő ellenálló mozgalom, amelyet az USA hivatalosan mindmáig, az Európai Unió pedig 1980–1988 között terrorista szervezetnek minősített. A MEK-hadosztály sorsának alakulása mostanáig vitatott kérdés Irak és Irán között, s a bonyolult diplomáciai helyzetet 2013-ban az USA és az EU sem tudta rendezni. Az erősödő MEK-ellenességre Irakon belül példa volt a 2013. február 9-ei rakétatámadás a MEK-tábor (Bagdad DK 5 km) ellen, amely számos áldozatot is követelt. A MEK-vezér Maryam Rajavi folyamatosan lobbizik a nyugati országokban a státusuk rendezése érdekében, talán 2014-ben több sikerrel, mint korábban. Ebben játszhat fontos szerepet az új iráni felső vezetés megbékélésre való törekvése, a jelen kérdésben történt eddigi megnyilvánulása is.

Irak és a csúfos terrorizmusindexe

Sajnos folytatódott az elmúlt évtizedek trendje: 2013-ban is globális méreteket öltött a terrorcselekmények mennyisége, pusztításai. Az elmúlt évekhez hasonlóan a terroristaaktivitás jelentős hányada – 2013-ban 54 százalékkal – három országot érintett, Irakot, Afganisztánt és Pakisztánt.

2013-ban a terrorcselekmények áldozatainak közel fele (47 százaléka) hat terrorista szervezet számláját terheli: az afgán Talibán 16,2 százalékkal, a pakisztáni Talibán 6,2 százalékkal, az arab-félszigeti al-Káida (többségében Jemenben) 6,2 százalékkal, az iraki al-Káida 6 százalékkal, az afrikai Szomáliában ténykedő Al-Shabaab 4,7 százalékkal, a Nigériában működő Boko Haram 7,8 százalékkal vette ki dicstelen részét a kegyetlenségekből. A terrorcselekmények áldozatainak 52,9 százaléka világszerte több mint száz terrorszervezetet terhel, amely szervezetek közül sok a fentebb megnevezett hatok műveleti területén tevékenykedik, sokszor akár egymással szemben is, amint ez látható volt 2013-ban például Szíriában, avagy Észak-Afrika országaiban.

A történelmében és kultúrájában oly gazdag Irak külön fejezetet nyithat az országban 2013-ban végrehajtott terrorcselekmények mennyiségének és az áldozatok számának vonatkozásában egyaránt: a szunnita vs. síita halálos gyűlölet nem csökkent az utóbbi időben, gyakran még egymás vallási ünnepeit és temetkezéseit sem kímélve pusztítják arabok az arabokat. Ha pedig a pénzről, az olajról vagy a hatalomról van szó, egymásnak feszül az arab–kurd gyűlölet-hullám, már több ezer halottat követelve 2014 első félévében is a kölcsönös robbantásos pusztítások során. S ebbe a gyilkoláskampányba –, amelyet a nemzetközi erőknél az Irakból való, 2011 végi távozása után saját hibájából magára maradt, tehetetlen Núri el-Málíki-kormány még követni sem képes, nemhogy akadályozni vagy mérsékelni – egyre erőteljesebben beszállt a nemzetközi szakértők és a CIA által is 2013-ban kemény visszatérőnek ítélt iraki al-Káida (aQil – al-Qaida in Iraq). Úgy gondolom, ennek felismerése vezethetne a korábbi iraki külügyminisztert, Hoshyar Zebarit arra, hogy 2013 decemberében kapcsolatba lépjen az afgán Hámíid Karzai elnökkel, s javasolja számára a biztonsági megállapodás aláírását a 2014. december 31-ét követő időszakra, nehogy a biztonsági vákuum az afgánok országában is hasonló következményekkel járjon.

Az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ILIA/ISIS)⁴ előretörése

Miközben a világ közvéleménye – az afganisztáni elnökválasztás körüli vélhető csalások ellenére – az afgán közeljövő kihívásaira, esetleg az észak-afrikai és közel-keleti régiókban dúló válságokra vagy éppen a 2011 februárja tartó szíriai polgárháborús véres eseményekre, netán a távolabb lévő, de a Boko Haram könyörtelen akcióinak okán hasonlóan véres drámai nigériai fejleményekre figyelt, a „háttérben” Irak visszatért az évszázadokon át kibékíthetetlenül zajló szunnita–síita véres ellenségeskedéshez, ezúttal vallási háború formájában.

Az ISIS radikális iszlamista szervezet erői között jelentős számban megtalálhatóak voltak eddig is a szomszédos szíriai polgárháborúban a központi kormányzattal szemben harcoló Szabad Szíriai Hadsereggel együtt akciózó nemzetközi önkéntesek – sajnálatos módon a nyugati államok által felfegyverkezve és kiképezve. A rövidlátó politikai szemlélet vagy éppen a nagyon is tisztán (a „csak a bevétel, a mielőbbi profit nagysága számít” elv alapján) gondolkodó nyugatiak elhibázott döntései és az azt követő felfegyverzés jól jött a szunnita szélsőséges ISIS-nek.

Látva a Szíriában zajló harci események trendjének számukra viszonylag kedvezőtlen alakulását, felismerve a bagdadi vezetésű, etnikailag és vallásilag is megosztott iraki kormányzás tehetetlenségét, helyén értékelve az iraki haderőt, annak gyengeségét, hadrafoghatalanságát, megbízhatatlanságát, az ISIS határozottat lépett: az ISIS erői – a bagdadi kormány megdöntését és egy iszlám állam s a hírhedt saria jogrendjének bevezetését célul kitűzve – ez év elején jól tervezett, szervezett támadást indítottak Irakban, először a Bagdadtól nyugatra eső területeken.

Az Irakban az USA által 2003 márciusában indított intervenciót követően – a 2003–2011 között zajló nemzetközi válságkezelési és stabilizációs (valójában háborús!) műveletek során – megismertük az ún. szunnita háromszög⁵ kezelésének nehézségeit, a kibékíthetetlen síita–szunnita viszonyt. A 2003. őszi, majd a 2004. tavaszi s végül a 2007. évi fallúdzsai felkelés ren-

⁴ Az Iraki és Levantei Iszlám Állam szélsőséges dzsihadista szunnita szervezet 2013-ban alakult meg az iraki al-Káidából. Egyes számvetések szerint a szervezet tízezer nagyon profi, harcedzett fegyverest tud a soraiban, akik jelentős harci tapasztalatra és az orosz gyártmányú ellátmányon túl nyugati fegyverekre is szert tettek Szíriában!

⁵ A háromszög csúcsait Bagdad, Tikrit, Fallúdzsa nagyvárosok alkották. Irak ezen részén valóban sohasem sikerült – Szaddám Huszein bukása után – a szunnitákat a bagdadi központi akarat mellé állítani; voltak kísérletek, mint például a David Petraeus tábornok által kezdeményezett Sons of Iraq (Irak Fiai) mozgalom, amelynek erőit a szunnita háromszögben a külföldi dzsihadisták ellen vetették be, de a kötelező hurraóptimizmuson és a megtévesztő statisztikákon kívül valós eredménnyel ezek az akciók sem jártak.

geteg áldozatot követelt a síitáktól, a nemzetközi koalíciós erőktől, de – változás nélkül – a polgári lakosságtól is.

Az ISIS 2014 kora tavaszán elfoglalta és mindmáig megtartotta a Bagdadtól nyugatra eső területeket, azon teljes ellenőrzést és iszlám vallási jogrendszert vezetett be, s sikeresen visszavert minden bagdadi központi ellen-csapást. Az ISIS 2014 áprilisától immár Irak északi területét, majd a Bagdadtól keletre található tartományokat is célba vette. Tehette ezt annál inkább, mert a Bagdadtól délre etnikai többségben élő síiták nemigen mertek eddig sem akciókba bonyolódni a Bagdadtól nyugatra és északra (a kurd területekig!) eső, többségében szunniták által lakott és ellenőrzött ország-részben. Az ISIS az észak-iraki olajmezők feletti ellenőrzést is megcélozta, jól tudva, hogy arra a síita Núri el-Málíki vezette bagdadi kormánynak, de a Barzani (a legfontosabb kurd személyiség Észak-Irakban) és Talabáni (jelenleg Irak államfője) vezette kurdoknak is égető szüksége van.

Bagdad, majd azt követően a fővárostól délre eső országrész elfoglalását is bejelentette céljaként az ISIS. A szervezet célja, hogy iszlám kalifátust hozzon létre, amely átnyúlik Szíria és Irak határain. A nagyon ambiciózus cél hirdetése miatt csaptak össze az ISIS erői a korábban velük egy táborba tartozó Al-Nuszra Front szíriai csoporttal, amely magának követelte a szíriai hatalmat, persze ha nyernének a szíriai központi erőkkel szemben.

Látható és tudható az is, hogy a Bagdadban lévő iraki központi kormányszak 2014 májusa óta már semmilyen hatással sincs az események alakulására. Az USA vezetése, de Ban Ki Mun ENSZ-főtitkár is Núri el-Málíki bagdadi kormányát okolja a történetekért, a kormányfő távozását sürgetve. Azt az iraki kormányfőt, akit az elmúlt évtized során többször is az USA hozott helyzetbe, s aki (hasonlóan Hámíid Karzai afgán elnökhöz, persze USA–Afganisztán-viszonylatban) szintén nem írta alá 2011-ben az USA-val a kétoldalú biztonsági megállapodást, aminek így a következménye az amerikai csapatok majdnem teljes (kivéve a nagykövetséget védőket) kivonása lett Irakból 2011. december 31-ével.

A pillanatnyi iraki politikai helyzet rendkívüli mértékben kiszámíthatatlan, hiszen a 325 tagú bagdadi parlament hatvan százaléka nem elérhető, így nincs törvénykezés, sem különleges helyzet bevezetésének jogi lehetősége.

Irakot megjárt háborús hadműveleti szakértőként és biztonságpolitikai elemzőként is egy sor kikerülhetetlen kérdést és sokkal kevesebb valós alternatívát látok az iraki helyzet rendezésére, az ISIS ellenében:

– *Van-e, lesz-e központi katonai és belügyi iraki erő, amely megállíthatja az ISIS erőit?*

Tudva, hogy a 2003 ősze és a 2014 tavasza közötti időszakban háromszor mondott csődöt (értsd: dezertált) előbb az USA, később a NATO által gondosan ellenőrzött, kiválasztott, felszerelt, felfegyverzett, kiképzett iraki bizton-

sági erő állománya, a válaszom: nemleges! Az Iraki Nemzeti Biztonsági Erők állománya önállóan nem képes megvívni és megnyerni az ISIS-szel szembeni háborút!

Látva az állandó állományú iraki haderő elégtelenségét, el-Málíki kormányfő 2014. június 19-én utasította a tartalékos tiszteket, hogy bevonulással és kiképzettségükkel erősítsék a szunnita lázadókkal harcoló iraki nemzeti biztonsági erők, így az iraki hadsereg sorait. A kormányfő azt is bejelentette, hogy önkénteseket is toboroznak.

Az iraki haderő megerősítését célozza a bagdadi kormány azon lépése is, amely szerint Irak hét darab Mi-24/35 típusú harci helikoptert vásárolna a cseh haderőtől a tervezett negyven helikopterből álló flottájához.

– *Hagyja-e az USA, hogy a világviszonylatban is legnagyobb létszámmal működő bagdadi nagykövetségét az ISIS bekerítse, netán megtámadja?*

A több mint ezer fős nagykövetség védelmére az Obama-adminisztráció egy háromszáz fős különleges erőkből álló csoportosítást küldött Bagdadba 2014. június elején. A Bagdadban nagykövetségekkel rendelkező többi ország a követségi személyzetük evakuálása mellett döntött. A nemzetközi tájékoztatások szerint pilóta nélküli amerikai repülőgépek járőröznek több napja Irak felett, továbbá már számos merevszárnyú gép Irak légtérében történő ténykedését ismerte el az USA vezetése.

– *Hajlandó lesz-e az USA elnöke a 2016 végén esedékes elnökválasztás közeledtével ellenére amerikai katonai akciók engedélyezésére Irak területén (akár az iraki kormányfő kérését alapul véve) az ISIS erői ellen?*

Nem tűnik elég hatékonynak az a pillanatnyi Obama-döntés, hogy az USA csak tanácsadókat küld az iraki biztonsági erők önkénteseinek kiképzésére és gyakoroltatására. Obama elnök az elmúlt hetek iraki negatív eseményeinek értékelésekor hangsúlyozta a bagdadi kormányzat felelősségét a felekezetek közötti ellentétek elsimításában, a stabilitás megteremtésében, a megbízható iraki fegyveres és biztonsági erők létrehozásában.

Barack Obama, az USA elnöke megerősítette, hogy ezúttal (eltérően az Irán ellen tervezett 2012. évi, valamint USA Szíria ellen tervezett, 2013. évi katonai támadásának kongresszusi tájékoztatási forgatókönyvétől) nincs szüksége új kongresszusi felhatalmazásra egy esetleges iraki katonai beavatkozáshoz. Az elnöki szöveg a június 22-ei napi sajtótájékoztatóján azt is elmondta: Chuck Hagel védelmi miniszter és Martin Dempsey tábornok, az amerikai vezérkari főnökök egyesített bizottságának elnöke egyaránt leszögezték a szenátusi meghallgatásukon, hogy az iraki válság fenyegetést jelent az amerikai regionális érdekekre, s kihathat az USA biztonságára is, amennyiben az al-Káidával szövetséges iszlamisták biztos támaszponthoz és kiképzőbázishoz jutnak Irakban és a szomszédos Szíriában.

– *Hagyja-e a központi bagdadi kormányzat, hogy a dezertált iraki hadsereg tagjai helyett az észak-iraki kurd autonómia milíciája, a Pesmerga szálljon szembe az ISIS-szel Bagdad megvédéséért, netán a süták Bagdadtól délre fekvő szent városainak (mint Nedzsef, Kerbala) szabadságáért?*

A 2003–2004-es fallúdzsai szunnita felkelés időszakában az USA akkori bagdadi elnöki főmegbízottja részéről már egyszer felmerült egy ilyen akció gondolata, de a várható és vélhető arab–kurd szembenállás miatt a kérdés lekerült a napirendről.

A kurd erők egyébként jól vizsgáztak az ISIS erői ellen, hiszen a Kirkuk városát elhagyó iraki hadsereg helyére a Pesmerga vonult be, s biztosítja a területet.

Irak stabilizációjának és egyúttal az ISIS radikális szunnita erők legyőzésének érdekében fontos lenne, hogy meg tudjanak egyezni az ISIS elleni együttműködésről Irak mindkét vallási irányzatának képviselői, akik az ország felső vezetésében szolgálnak (így a síita Núri el-Málíki kormányfő, illetve a szunnita Oszáma al-Nudzsaifi parlamenti elnök), továbbá a kurdisztáni régió elnöke, Maszúd Barzani. Az iraki kurd–arab, illetve a szunnita–síita nemzeti egységfront létrehozása alapvető feltétele az ISIS elleni sikeres fellépésnek és a szunnita terrorista csoport legyőzésének, ezáltal Irak és a régió stabil korszakának megindításához.

– *Elfogadják-e a nyugati világ vezetői azt a lehetőséget, hogy a nemrégben (2012-ben még háborús készülődés zajlott többek között az USA részéről Irán ellen) még ősellenségnek kikiáltott Iránnal szövetkezzenek egy közös művelet erejéig Irak területén az ISIS erőinek mielőbbi megállításának, majd pedig teljes megsemmisítésének céljából?*

A síita többségű perzsa állam vezetőjeként Haszan Rohani iráni elnök 2014. június 14-én bejelentette, hogy önálló iraki beavatkozásra nem, de a nemzetközi jog keretein belül felkérésére kész segítséget nyújtani az iraki kormánynak a szunnita szélsőségesek elleni harcban.

– *Az ENSZ Biztonsági Tanácsa hoz-e soron kívüli eljárással határozatot az ISIS erői által az elmúlt hetekben elkövetett rémtettek, a polgári lakosság és az elfogott iraki katonák ellen végrehajtott brutális kivégzések alapján nemzetközi akció azonnali indítására, nemzetközi beavatkozásra, válságkezelő erő bevetésének, alkalmazásának engedélyezésére?*

Az ENSZ BT 2004-ben hozott határozatot Irakkal kapcsolatosan, a stabilizáció és a rend biztosításának érdekében. Akkor az USA-vezetésű koalíciós erők, majd a kiképzésbe bekapcsolódó NATO sokat tettek az élhetőbb élet feltételeinek kialakítására Irakban. Ugyanakkor nehezen várható a jelen helyzetben, hogy az ENSZ megegyezzen egy határozott erőt képviselő szervezettel (ilyen lehet például a NATO) az ismételt iraki fegyveres beavatkozásról, amely 2003–2011 között sok milliárd dolláros pénzköltéssel és több

ezer koalíciós katona halálával végződött, mint látható a mai Irakban: eredménytelenül!

Figyelemre méltó fordulatot hozhat valamennyi jövőbeni konfliktus-, válság-, háborús helyzet kimenetelében, s esetleg beláthatatlan következményei is lehetnek a jövőben annak a kijelentésnek, amelyet Ban Ki Mun főtitkár tett 2014. június 20-án a svájci Neue Zürcher Zeitung című napilapban megjelent interjúban. A cikk szerint a főtitkár kijelentette, hogy nincs szükség az ENSZ Biztonsági Tanácsának hozzájárulására ahhoz, hogy például az Amerikai Egyesült Államok katonai műveletet hajthasson végre az Irakban előretörő szunnita szélsőségesek ellen! A főtitkár kijelentette azt is, elégséges, ha az iraki kormány kéri az USA vagy/és Irán beavatkozását az ISIS-erők ellenében, azaz elég, ha Irak hivatalosan kéri – akár mindkét említett országtól is – a katonai intervenciót. Így változik a világ rendje, mondhatjuk, hiszen évtizedeken át a mindenkori ENSZ-főtitkár ENSZ BT határozatához kötötte a katonai intervenció lehetséges alkalmazását.

Ugyanakkor fontos azt is hozzátenni, hogy Oroszország vezetése azonnal elítélte az ENSZ BT határozata nélküli amerikai légi csapás lehetőségét. Ugyan ki akar emlékezni ma már a nagyhatalmak részéről például arra, hogy milyen felhatalmazása volt az ENSZ BT-től Oroszországnak a Grúzia elleni, 2008. augusztusi háborúhoz vagy a Krím 2014. évi annektálásához, netán az 1956-os magyarországi eseményekhez?

Veszélyes szellemet enged ki az ENSZ vezetése, amennyiben eltekint az ENSZ BT határozati feltételétől a konfliktusok, válságok, harci cselekmények esetén!

– *A már többször is elfogultan döntő Arab Liga milyen lépéseket hoz?*

Tudható, hogy a szunnita Szaúd-Arábia nem érdekelt a síita kormányzású Irak békéjében, netán fejlődésében, még kevésbé a szintén síita, perzsa Irán aktív szerepvállalásában, még térségi vallási háború kitörése esetén sem!

– *Meddig megy el a török kormány az iraki Moszulban (egyetemváros, itt diszlokált a David Petraeus tábornok által vezetett US Army 101-es hadosztályának parancsnoksága is, 2003–2005 között) elrabolt török túsók kiszabadításával kapcsolatosan?*

Az ISIS erői 2014. június 11-én elfoglalták Törökország moszuli konzulátusát, túsul ejtve negyvenkilenc török állampolgárt, közöttük gyerekeket, de például a konzulátuson szolgáló török különleges erők csoportját is. Még június 10-én szintén túsul ejtették egy üzemanyagot szállító török konvoj gépkocsivezetőit. Mindezek ellenére a török kormány bízik a diplomáciai tárgyalások sikerében, a túsók szabadon bocsátását követelve.

– *Hagyják-e az Észak-Irakban tevékenykedő „nyugati” cégek tulajdonosai, befektetői, hogy elvessen a telepített technológia, s a cégek állománya járulékos veszteségként „eltűnjön”?*

Az egyes érintett kormányok reagálása a térségben dolgozó állampolgárai biztonságával kapcsolatosan hasonló lehet, mint más országokban túsul ejtett személyek esetében, azzal a különbséggel, hogy az ISIS brutalitása kevésbé hasonlítható az elmúlt években megismert túszejtési akciók forgatókönyvéhez.

Az ISIS erőinek térnyerését (amit alátámaszt többek között a 2014. június 20-án a szíriai határ közelében fekvő al-Káim városban végrehajtott ISIS-akció az iraki biztonsági erők több mint harminc tagjának kivégzésével), felkészültségét, felszereltségét (az iraki biztonsági erők folyamatosan kéri a kormányt az ISIS-erők fegyvereihez hasonló tüzertől biztosító felszerelés haladéktalan beszerzésére) érzékelve és értékelve kijelenthető, hogy célzott légi csapásokkal, hírszerzési adatokkal és az ISIS-erők mozgásának információival, továbbá a már korábban beígért fegyverszállítmányok felgyorsításával lehetne helyzetbe hozni az iraki haderő maradványait és az önkénteseket. Tény ugyanakkor az is, hogy a fegyverszállítmányok jelentős része a dezertálások és a nem kellően alapos információk okán rendszeresen a nemkívánatos oldalon jelenik meg, amint ez történt Szíriában is. Nem véletlenül tiltakozott 2013 őszén a szenátusi meghallgatáson Martin Dempsey tábornok, az amerikai vezérkari főnökök egyesített bizottságának elnöke a szíriai „ellenállás” amerikai fegyverekkel való ellátásának kapcsán, mondván: megismétlődhet az afganisztáni korábbi helyzet, amikor az USA kiképzői által felkészített ellenállók az USA-ból származott fegyverekkel utóbb az amerikai katonák életét veszélyeztették...

Az ISIS radikális iszlamisták előrenyomulásának az is következménye lehet, hogy a közel-keleti határok átrajzolása reális valósággént következhet be. Nehezen elképzelhető, de megeshet, hogy a régió eddigi erős hatalmai, mint Irán és Szaúd-Arábia, tárgyalásokat kezdenek egymással, mivel a régió ISIS általi destabilizálódása egyiküknek sem állhat érdekében.

S akik az ISIS radikális, brutális szíriai és iraki akciói ellenére nyerhetnek az ügyön, azok a kurdok, Irak északi részén, önállóságuk megerősödésével, önálló milíciájukkal, a Pesmergával, stabil gazdasági háttérrel és nemzetközi kapcsolatokkal. Törökország persze nem örül az „észak-iraki Kurdisztán” sikerének, hiszen annak befolyásoló ereje már eddig is sok gondot okozott a török államnak a Törökország keleti szegletében élő kurdok etnikai aktivizálása révén.

Várható fejlemények

Az ENSZ BT elítélte az ISIS által Irakban elkövetett terrorista cselekményeket. Ez felszólítás és engedély lehet egy nemzetközi akcióra. Miért is? A válasz adott: az al-Káida és a hozzá köthető szervezetek rendkívüli veszélyt je-

lentenek nemcsak Irak esetleges polgárháborúba sodrásával, hanem a térség destabilizálódásának erősödésével, a Szíriában és most Irakban kiképzett s majd „hazatérő” nyugati állampolgárságú ISIS-tagok terroristaképességeivel is! Elképzelhető közeli lépések az USA, Nagy-Britannia részéről: légi csapások az ISIS-erők táboraira, pilóta nélküli repülőeszközökkel felderítés és célzott likvidálás, esetleg iráni nemzeti gárdisták megjelenése az iraki síita szent városok védelménél, engedve Sistani ajatollah síita iraki vallási vezető (érdekességgént: Sistani ajatollah nem iraki, hanem iráni) felhívásának.

A tét: regionális vallási háború, amelyben a térség államai egyre mélyebbre süllyedve rombolják egymás létrehozott értékeit, nem is beszélve az elérhető élet biztosításának szükségességéről lakosságaik részére.

Irodalomjegyzék

- BÍRÓ N., WAGNER P. (2007): Felkelők, terroristák és halálbrigádok az iraki konfliktusban. *Külügyi Szemle*, 6 2–3, 200–220.
- BODA J. (2002): A terrorizmus egy volt „terrorista” szemével. *Belügyi Szemle*, 6–7, 127–138.
- CONNOR, M. (2001): Terrorism the Solution. *Stewatch European Monitor*, 1.
- CSICSMANN L. (2010): A Közel-Kelet demokratizálódásának esélyei a 21. században. In: CSICSMANN L. (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten. Az államiság eltérő modelljei*. Budapest: Aula Kiadó
- GHAREEB, E. A., DOUGHERTY, B.(2004): *Historical Dictionary of Iraq*. Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2012): *Iraq's Secular Opposition: The Rise and Decline of al-Iraqiya*. ICG Middle East Report, No. 127.
- ISASZEGI J. (2012): Válságövezetek konfliktusai és háborúi 2012 (2.). A 21. század élettérháborúi a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában. *Honvédségi Szemle*, 140 6, 17–23.
- KEPEL, G. (2007): *Dzsihád*. Budapest: Európa Könyvkiadó
- KISS J. L. (2002): Az „új terrorizmus”, avagy a háború metamorfózisa: a „rég háború”-tól az „új háború”-ig. *Valóság*, 7, 14–33.
- KISS Z. L. (2011): *Magyarok a békefenntartásban*. Budapest, Zrínyi Kiadó
- MARKÓ L. (szerk.) (1994): *Officina egyetemes lexikon*. Budapest: Officina Nova
- NAGY L. (2009): Feszültségócok, konfliktusok, háborúk. *Honvédségi Szemle*, 63 2, 27–29.
- ROSTOVÁNYI Zs. (2004): *Az iszlám világ és a Nyugat. Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. Budapest: Corvina Kiadó
- WAGNER P. (2013): *Irak a tartományi választások után*. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, T–2013/19. MKI-tanulmányok

BARANYI László

A HONVÉDELMI TÁRCA RÉSZÉRE BIZTOSÍTOTT KÖLTSÉGVETÉS HATÁSA A MISSZIÓKRA

THE ALLOCATED BUDGET FOR THE MINISTRY OF DEFENCE AND ITS IMPACT ON MISSIONS

A szerző a Honvédelmi Minisztérium (HM) részére biztosított költségvetésnek a missziós tevékenység logisztikai biztosítására gyakorolt hatását mutatja be. A témán belül részletesen ismerteti a honvédelmi tárca részére a 2012. évre biztosított erőforrások tárcán belüli elosztását: a személyi, működés-fenntartási és fejlesztési kiadásokat, amelyek megmutatják az úgynevezett ellátási színvonal változásának mértékét. A cikk azt mutatja be, hogy miként változott az ellátási színvonal változásának mértéke a vizsgált időszakban, ennek milyen következményei vannak a missziós feladatok logisztikai biztosítására nézve.

The author presents the Ministry of Defence budget elements focusing on the effects focusing on logistical support in different military (CRO) missions. In details, the apportionment of resources within the Ministry of Defence is analysed allocated in the year 2012, including such kind of areas like personnel, operation, maintenance and innovation costs, which shows the extent of the so-called standard of supply change. The article contains the level of service, which has changed during the reviewed period and the related consequences to different logistical tasks are described too.

Bevezetés

Az ország védelmi feladataira biztosított pénzügyi erőforrások nagyságrendje megváltozott Magyarországnak az 1999-es Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez (North Atlantic Treaty Organisation, a továbbiakban: NATO), valamint a 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozását követően, illetve az ezzel összefüggő biztonsági környezet változásából adódóan. A honvédelmi tárca részére biztosított pénzügyi erőforrásokra kihatással van az ország gazdasá-

gi teljesítőképessége, az államadóság alakulása, de döntő szerepet játszott benne a 2008-as évben kezdődött gazdasági világválság is.

A témaválasztás aktualitását az adja, hogy az elmúlt években az ország gazdasági teljesítőképességének változásával Magyarország kormányának racionalizáló intézkedéseket kellett hoznia a gazdasági stabilitás megőrzésének, valamint a gazdálkodási év hiánycéljainak biztosítása érdekében, s ennek következtében az elmúlt időszakban folyamatos költségvetési zárolásokat kellett végrehajtani. Ezen időszak gazdasági környezetében az állami kiadások rendszere és az állami újraelosztás megváltozott, egyes területekre – mint például a honvédelem – kevesebb forrást biztosított az állam, s így a honvédelmi tárcánál egyes feladatok átütemezésére, halasztására vagy törlésére kényszerültek.

NATO-csatlakozásunkat követően a szövetséges műveletekben való részvétel kötelezettség hazánk részére. A Magyar Honvédség a szűkülő erőforrások ellenére is hozzájárult a szövetséges tagságból adódó kötelezettségek maradéktalan biztosításához, tehát a különböző missziókban, műveletekben való részvételünk is nagyban befolyásolta azt, hogy a biztosított erőforrásokat milyen feladatokra kell elosztani.

A Magyar Honvédségnek a korábban kifejtett megváltozott gazdasági környezetben kell végrehajtania az alaprendeltetésű feladatait, ennek megfelelően folyamatosan a hatékonyabb forráselosztásra, gazdaságosságra kell törekednie. A kialakult gazdasági helyzetben minden gazdasági szereplő a túlélésre törekszik, ennek megfelelően a Magyar Honvédség is a kevésből a lehető legtöbbet szeretné megvalósítani. A honvédelemre fordítható erőforrások stagnáló nagyságrendje azonban nagy kihívás elé állítja az erőforrás-tervezésben, a költségvetési gazdálkodásban részt vevő szakembereket.

A gazdasági tervezés folyamatai

A gazdasági tervezés keretében a honvédelmi szervezetek részére szükséges erőforrások megtervezése, azok beszerzése történik.

A gazdasági tervezés folyamatai:

- erőforrás-tervezés;
- beszerzések tervezése;
- költségvetés-tervezés, költségvetési gazdálkodás.

A gazdasági tervezés folyamatai közül az erőforrás-tervezés szemszögéből kívánom bemutatni a költségvetésnek a missziós feladatok logisztikai biztosítására gyakorolt hatását.

Az erőforrás-tervezés célja, szerepe a Magyar Honvédség gazdálkodási rendszerében

A honvédelmi tárca védelmi tervező rendszere felső szintű tervezési szabályainak alkalmazásáról szóló 98/2009 (XII. 11.) HM utasítás (a továbbiakban: 98/2009. HM utasítás) meghatározása szerint a honvédelmi tárca védelmi tervező rendszerének (a továbbiakban: HTVTR) fogalma és rendeltetése a következő:

„(1) A HTVTR a honvédelmi tárcánál működtetett képesség/szervezet és feladat alapú, integrált tervező rendszer, amely biztosítja a védelmi tervezési folyamat egymásra épülő lépésekben történő végrehajtását, valamint magában foglalja a védelmi tervezés összehangolt, azonos célok megvalósítását szolgáló tevékenységeit.

(2) A HTVTR rendeltetése: a jogszabályokban és az állami irányítás egyéb jogi eszközeiben meghatározottaknak, a biztonságpolitikai alapidokumentumokban támasztott igényeknek és követelményeknek, a nemzeti és a nemzetközi elvárásoknak megfelelő, a haderő feladatainak és a feladatok, valamint az azok végrehajtásához szükséges erőforrásoknak a teljes körű számbavétele, valamint az erőforrások képességekhez/szervezetekhez, illetve feladatokhoz történő prioritások szerinti hozzárendelése, az erőforrások célszerű és gazdaságos felhasználásának biztosítása.” (HM, 2009)

A HTVTR tehát egy integrált tervező rendszer, amely egy képesség- és feladatorientált rendszerben biztosítja a haderő fejlesztési, működés-fenntartási, kiképzési és alkalmazási feladatainak teljesítését, biztosítja továbbá az ehhez szükséges erőforrások teljes körű felmérését, képességekhez, szervezetekhez, feladatokhoz rendelését, célszerű és gazdaságos felhasználását.

Az erőforrás-tervezés célja, szerepe az MH gazdálkodási rendszerében nem más, mint a katonai szervezetek nemzeti és nemzetközi követelményeknek megfelelő feladatainak teljesítéséhez szükséges erőforrások teljes körű felmérése, képességekhez, szervezetekhez, feladatokhoz rendelése, célszerű és gazdaságos felhasználása.

A tervezési folyamat

A 98/2009 HM utasítás meghatározza a tervezési folyamat lépéseit, amelyek a következők:

- „a) stratégiai iránymutatás;
- b) képességszükségletek azonosítása és megállapítása;
- c) 10 éves célok, feladatok meghatározása, források elosztása;
- d) végrehajtás tervezése;

e) elemzés, értékelés.” (HM, 2009)

A tervezés folyamán a következő tervek készülnek:

- tízéves terv;
- 1 (+n) éves terv;
- éves munka (feladat) terv;
- beszerzési terv;
- HM-fejezet költségvetési javaslata.

A stratégiai iránymutatás

A tervezés képesség/szervezet- és feladatalapon történik, és a stratégiai célok és irányelvek, azaz a stratégiai iránymutatás meghatározásával kezdődik. A stratégiai iránymutatás meghatározza a haderővel szemben támasztott védelempolitikai elvárásokat, célokat.

A tervezésnek e fázisában ki kell dolgozni az MH meglévő képességeit bemutató haderőhelyzet-jelentést, meg kell határozni a prognosztizáltan rendelkezésre álló forrásokat, elemezni kell a forráslehetőségeket, továbbá ki kell dolgozni a tervezési folyamatot lezáró, a *Miniszteri irányelvek a védelmi tervezéshez* című tervezési okmányt.

A képességszükségletek azonosítása és megállapítása

A tervezés következő fázisa a képességszükségletek azonosítása, meghatározása, amely teljes körű azonosítást takar. A képességszükségletek meghatározásakor végrehajtják az MH feladatrendszerének, a védelempolitikai elvárásoknak, céloknak, valamint az ambíciósintnek a katonai elemzését, teljesítésük lehetőségének vizsgálatát, majd ezek alapján kijelölik a képességfejlesztés szempontjából meghatározó feladatokat, vagyis az MH képességszükségletét.

A képességszükségletek alapján a tízéves tervidőszakban kialakítható képességek, szervezetek ki- és átalakításának meghatározására irányul a tervezés következő fázisában elkészítendő tervezési okmány, a *Javaslatétel az MH képességeinek fejlesztésére*. A haderő helyzetét, valamint a folyamatban lévő képesség- és szervezetfejlesztési, -átalakítási folyamatokat figyelembe véve a tervidőszak képességfejlesztési irányainak, feladatainak, célkitűzéseinek, prioritásainak rögzítése a feladat.

A tízéves célok, feladatok meghatározása, források elosztása

A tervezés következő fázisában a tízéves feladatok, célok, valamint a prognosztizáltan rendelkezésre álló források elosztása történik meg. A tervezés ezen szakaszában tervdokumentumként el kell készíteni az elsődleges forrásallokációt, amely a forrásoknak a tervezési területek, tervező szervezetek közötti elsődleges elosztását tartalmazza, tehát a tervezési keretszámokat.

A tervezési keretszámok alapján kijelölhetők a forrásokkal alátámasztott, végrehajtható, valamint a forrásokkal alá nem támasztott, halasztandó vagy nem végrehajtható feladatok.

A másik tervdokumentum, amelyet szükséges elkészíteni, a tárca tízéves stratégiai tervgondolása. Ez egy döntés-előkészítő okmány, tartalmazza a tervidőszaki feladatok finanszírozásának megvalósítható változatait, a változatok előnyeit, hátrányait, következményeit és kockázatait, döntést igénylő kérdéseket, a vezetői döntésekre vonatkozó javaslatokat.

A tervezési szakasz zárásaként kialakul a tízéves terv, amely tartalmazza a tárca tervidőszaki stratégiai céljait, a tervezési területek célkitűzéseit, fő feladatait, a prioritásokat, a prognosztizáltan rendelkezésre álló források elosztását, a terv megvalósítási kockázatainak kezelési módjait.

A végrehajtás tervezése

A tízéves tervben kitűzött célok elérését és a kapcsolódó feladatok végrehajtását az 1 (+n) éves, az éves munka- (feladat-) tervek, a HM-fejezet költségvetési javaslata, valamint az éves beszerzési tervek végrehajtása biztosítja. Ezek a tervek már részletesebben kidolgozottak, és figyelembe veszik a tárca részére biztosított évenkénti költségvetési lehetőségeket.

A végrehajtás tervezésének folyamatát a tárca 1 (+n) éves rövid távú terve zárja le, amely az első évre vonatkozóan részletesen, a további évekre (+n) vonatkozóan nagyobb léptékűen tartalmazza azokat a feladatokat és a feladatokhoz rendelt forrásokat, amelyek a tízéves terv célkitűzéseinek elérése érdekében rövid távon szükségesek. A feladatok végrehajtásához szükséges erőforrásokat részletesen a tervezési adatbázison alapuló részletes erőforrásterv tartalmazza. Az 1 (+n) éves terv tervezete alapján áll össze a HM fejezet költségvetési javaslata.

Elemzés, értékelés

Az elemzést, értékelést a tervező rendszerben elkészített tervokmányok, tervek, a végrehajtás tényadatai alapján kell elvégezni. Ennek célja, hogy biztosítsa a rendszerelemek összehangolt tevékenységét, a tervek és a végrehajtás adatainak összehasonlítását, a tapasztalatok feldolgozását, következtetések levonását. A végrehajtás elemzését-értékelését védelempolitikai, katonai szakmai, erőforrás-felhasználási, rendszer-működtetési és rendszerfejlesztési szempontból kell elvégezni.

Minden évben össze kell állítani a megelőző év részletes értékelését tartalmazó *Tárca-összefoglaló* című dokumentumot, továbbá el kell készíteni a tervek végrehajtási eredményeinek, valamint a tízéves célkitűzések hatékonyabb elérésének biztosítását bemutató összegzett értékelést.

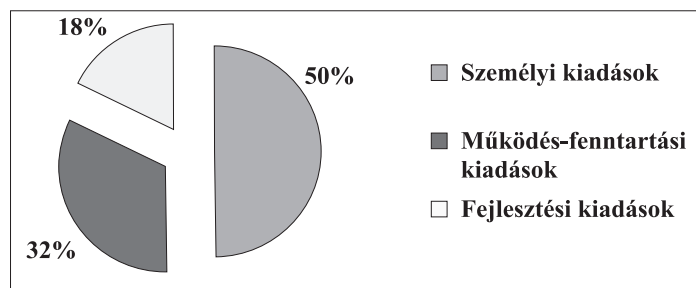
Az 1 (+n) éves rövid távú terv összeállítása során el kell készíteni a *kockázatelemzési jelentést*, amely a szakterületek a tervidőszakban forrásokkal nem alátámasztható feladatainak, részfeladatainak leírását, azok csökkentett tartalommal való végrehajtásának, halasztásának, törlésének következményeit, kockázatelemzését foglalja magában, valamint megvalósíthatósági változatokat, illetve megoldási javaslatokat tartalmaz.

A 2012. évben rendelkezésre álló előirányzatok és a gazdálkodást befolyásoló tényezők

A Honvédelmi Minisztérium fejezetének támogatási előirányzatát *212 459 millió forintban* (a prognosztizált GDP 0,73 százaléka), az Országos Egészségbiztosítási Pénztártól (OEP) befolyó bevételt *15 520 millió forintban*, a működéshez kapcsolódó bevételeket *5780 millió forintban*, a kiadási főösszeget pedig ezek összegeként *233 759 millió forintban* tervesítették a 2012. évben.

A 2012. évben a források elosztása a következő prioritások figyelembevételével történt:

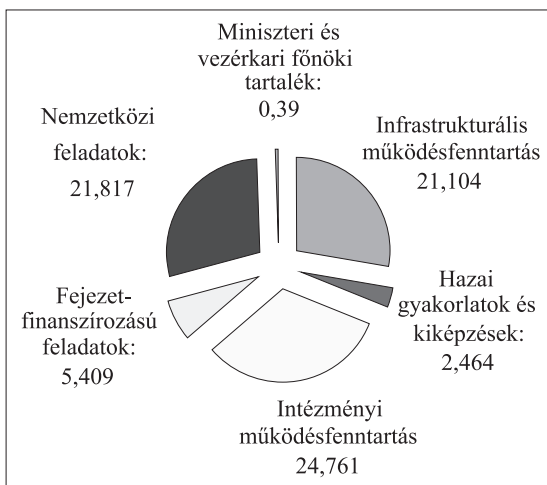
- az illetmény és illetményjellegű juttatások, valamint azok járulékainak maradéktalan tervesítése;
- a logisztikai, kiképzési, infrastrukturális és a fejezeti kezelésű feladatok (felülről nyitott előirányzatok és a nemzetközi tagságainkkal kapcsolatos kiadások) tervezése során, a takarékos gazdálkodás szigorú szem előtt tartásával, az alapvető működés-fenntartási feltételek biztosítása;
- a nemzetközi szerepvállalásból eredő kötelezettségek teljesítése;
- a hadfelszerelési, az infrastrukturális és az egyéb fejlesztések megvalósítása;
- a fejezeti kezelésű előirányzatok egyéb feladatai.

1. ábra: A 2012. évi előirányzatok megoszlása¹

¹ Forrás: saját szerkesztés a 2012. évi RTT-ben szereplő adatok alapján.

2. ábra: A 2012. évi működés-fenntartási előirányzatok megoszlása² (adatok Mrd Ft-ban)

Megállapítható, hogy a nemzetközi szerepvállalásból adódó kötelezettségek teljesítése, tehát a missziós feladatok biztosítása a harmadik helyen szerepel a tárcaszintű fontossági sorrendben.

A 2012. évi személyi, működés-fenntartási és fejlesztési feladatokra fordítható előirányzatok megoszlását szemlélteti az 1-es számú ábra.

Megállapítható, hogy a kiadási főösszezből a személyi kiadások mintegy 50 százalékot, a működésfenntartásra fordított kiadások 32 százalékot, a fejlesztési feladatokra fordítható kiadások 18 százalékot tettek ki. A nemzetközi feladatok, tehát a missziós tevékenység logisztikai biztosítására fordítható forrásokat a működés-fenntartási kiadások között terjesztették.

A 2012. évi működés-fenntartási feladatokra fordítható előirányzatok megoszlását szemlélteti a 2-es számú ábra.

Látható, hogy a nemzetközi feladatok logisztikai biztosítására 21,817 milliárd forint lett betervezve, azonban a 2012. és a 2013. évi költségvetési hiánycél biztosításához szükséges további intézkedésekről szóló 1036/2012. (II. 21.) Korm. határozat (Korm., 2012) végrehajtásának érdekében a honvédelmi miniszter 5,84762 Mrd Ft összegű tartalékképzést rendelt el. Ez az összeg tartalmazta a honvédelmi szervezetek gazdálkodását racionalizáló, kiadásait csökkentő intézkedésekről szóló HM-utasításban elrendelt működési kiadások tízszázalékos mértékű csökkentését, és érintette a nemzetközi feladatokra biztosított kereteket is.

A 2012. évben rendelkezésre álló források hatása a missziós feladatok logisztikai biztosítására

A honvédelmi tárca – a rövid távú tervezés folyamatában felmért – 2012. évi teljes forrásszükséglete mintegy 522 milliárd forint volt. A tárca tervidőszaki feladatainak finanszírozására ennek kevesebb mint ötven százaléka

² Forrás: saját szerkesztés a 2012. évi RTT-ben szereplő adatok alapján.

állt rendelkezésre, amely komoly feszültségeket okozott a haderő fenntarthatóságát és működtetését tekintve.

A tervezési időszakban meglévő források elosztásának tárcaszintű prioritásait illetően – a tervidőszak fő célkitűzéseinek figyelembevételén túl – a 2012. évben a fő cél a Magyar Honvédség alkalmazhatóságának, telepíthetőségének megtartása, növelése, a nemzeti és nemzetközi keretek közötti alkalmazás követelményeinek megfelelő katonai képességek kialakítása, a haderő professzionális jellegének erősítése volt.

A fentieket figyelembe véve a honvédelmi tárca 2012-ben rendelkezésre álló erőforrásai minimális szinten biztosították az MH működőképességének fenntartását, kiemelt feladatainak végrehajtását, ugyanakkor a korábban vállalt számos kötelezettség miatt a fejlesztési feladatokra csak minimális források felhasználására volt lehetőség. A forráshiány a fejlesztések túlnyomó részének további halasztását tette szükségessé.

A 2012. évi feladatok végrehajtásának érdekében a hazai működésfenntartás feladatain mintegy 14 396 millió forint, a kiképzés feladatain 2350 millió forint, azaz összességében 16 746 millió forint összegű forráshiány mutatkozott.

A szükségletekhez képest alacsonyabb költségvetési támogatás a működésfenntartás, a kiképzés és a fejlesztés területén számos kiemelt feladatot érintett, s ez jelentős mértékben hatott a missziós feladatok logisztikai biztosítására.

A kiképzési feladatok végrehajtása és a haditechnikai eszközök, felszerelések biztosítása

Kiss Zoltán László *Magyarok a békefenntartásban* című könyvében (2011: 174–175) a missziós tapasztalatra szerzett katonáknak a külföldi missziókkal kapcsolatos elégedettségét is vizsgálta. A válaszok alapján megállapítható, hogy a katonák alapvetően jól érezték magukat a missziókban. A válaszadók mintegy negyven százaléka elégedett volt az egyéni felszerelésükkel, az elhelyezési körülményeikkel, a kikapcsolódási és a pihentetési feltételekkel. Azonban a haditechnikai eszközök állapotával, alkalmazhatóságával, a kiképzés színvonalával már csak körülbelül harminc százalékuk volt elégedett, hozzávetőlegesen negyven százalékuk közepesnek ítélte meg ezeket.

A költségvetési elégtelenség tehát kihat a missziós felkészülésre is, mivel a tárca nem tud megfelelő forrást fordítani a kiképzési feladatok elvégzésére, a haditechnikai eszközök fejlesztésére, beszerzésére. Előfordul az is, hogy hazai területen nincsen olyan technikai eszköz, mint amivel a misszióban kell végrehajtani a feladatot. A katona tehát más technikai eszközre kapja meg a kiképzést, és a missziós területen találkozik egy számára teljesen új vagy csak kevésbé ismert haditechnikai eszközzel. Ez a kiképzésbeli

hiányosság, a kiképzési tapasztalat hiánya balesetek bekövetkezését eredményezheti, vagy rosszabb esetben akár emberéletet is követelhet. Hasonló eset fordult elő akkor, amikor az amerikai haderőtől kölcsönhasználatba kapott technikai eszköz, a MRAP (Mine-Resistant Ambush Protected – aknatámadás ellen védett jármű) a nem megfelelő vezetési technika miatt felborult, és két magyar katona életét követelte, valamint jelentős anyagi kár is keletkezett. A tárca képviselői elmondták, hogy a katonákat felkészítették az eszközök vezetésére, még Németországban is részt vettek kiképzésen. Azonban mindenki tudja, aki gépjárművet vezet, hogy mennyi idő és kilométer teljesítése szükséges ahhoz, hogy már elmondhassuk, ismerjük a gépjárművet. Az a felkészítés, amelyet a katonák kaptak ezekre az eszközökre, valószínűleg nem biztosított megfelelő időt és kilométer-felhasználást. Ha a hazai területen rendszeresített technikai eszközzel hajtották volna végre a feladatot, vagy hazai területen már huzamosabb ideje használták volna ezt a technikai eszközt, akkor valószínűleg ez a baleset nem következett volna be.

A szűkös költségvetési lehetőségek miatt nem áll rendelkezésre a megfelelő forrás a személyi felszerelés beszerzésére, karbantartására, javítására sem. Előfordul, hogy a felszerelést más misszióból kell átcsoportosítani, vagy csak a hazai feladatokhoz kapcsolódó források terhére lehet biztosítani.

További nehézségeket okoz az ellátásban az anyagigénylés, -biztosítás és -beszerzés időszükséglete. A jelenlegi szabályzók nem minden esetben teszik lehetővé a kontingensparancsnok részére a helyi beszerzés lehetőségét, ekkor a hazai területről kell biztosítani a szükséges szakanyagot, s ennek az igényelt eszköztől, szakanyagtól, annak értékétől függően jelentős az időszükséglete. Sokszor előfordul, hogy egy féléves missziót teljesítő logisztikai szakember megigényel valamit, és csak a következő misszióban szolgáló állomány kapja meg. Ez is nagy hatással van a missziós feladatot ellátó állományra, főleg akkor, amikor más nemzeteknél azt látja, hogy az általuk igényelt eszközt, szakanyagot lényegesen rövidebb idő alatt vagy azonnal előteremtik.

További problémát okoz az, ha valamilyen technikai eszközhöz szükséges fenntartási javítóanyag beszerzéséről, biztosításáról van szó, mert akkor az anyag megérkezéséig és az eszközbe való beépítéséig az eszköz nem képes a feladatát végrehajtani, csökken a hadrafoghatóság, növekedhet az állomány sebezhetősége.

A biztosított haditechnikai eszközök, felszerelések abban is nagy szerepet játszanak, hogy mennyire képes a műveleti területen lévő kontingens együttműködni más nemzetek haderejével. A nem a kor színvonalának megfelelő vagy más relikviából származó haditechnikai eszköz nagy gondot okozhat mind az alkalmazói, az üzemeltetői és az üzemfenntartói állománynak, mivel előfordulhat, hogy nem képesek kommunikálni a másik nemzettel, vagy

nem lesz megfelelő fenntartási-javító anyag és szakértelem a javítások elvégzésére, amely szintén az állomány negatív érzetét váltja ki.

A missziós feladatokat ellátó állományt tehát foglalkoztatja a biztosított haditechnikai eszközök minősége, hadrafoghatósága, mivel nem mindegy, hogy milyen technikai felszereltség áll rendelkezésre a feladat végrehajtásához vagy akár az emberi élet megóvásához. Ezt bizonyítja az is, hogy a 2013. évben a honvédelmi miniszterhez intézett, a személyi állományt foglalkoztató kérdések között több esetben is előfordultak a technikai eszközök és a személyi felszerelés modernizációjára, cseréjére vonatkozó kérdések. Ezek a kérdések legtöbbször azoknál a katonai szervezeteknél fordultak elő, amelyek már többször végeztek vagy folyamatosan hajtanak végre missziós feladatot, mint például az MH 25/88. Könnyű Vegyes Zászlóalj, az MH 5. Bocskai István Lővérszandár, az MH 34. Bercsényi László Különleges Műveleti Zászlóalj, az MH Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ.

A kikapcsolódási és kapcsolattartási lehetőségek a missziókban

Kiss Zoltán László a könyvében (2011: 180) bemutatta azt is, hogy a missziós tapasztalattal rendelkező katonáknak a missziókban milyen kikapcsolódási lehetőségük volt, és mit csináltak szabadidejükben. A válaszok alapján megállapítható, hogy a katonák jellemzően kondicionáló termekben sportolással, továbbá filmnézéssel, olvasással, internetezéssel és kártyajátékokkal töltötték el szabadidejüket.

A szűkös költségvetési lehetőségek miatt nem áll rendelkezésre a megfelelő forrás a humán szakág részére a kor színvonalának megfelelő híradás-technikai eszközök beszerzésére, a könyvtári készletek folyamatos frissítésére, megfelelő minőségű és mennyiségű kondicionáló gép beszerzésére, azok javíttatására, rendszeres karbantartására. Ezért a misszióban lévő állomány sokszor azokat a könyveket olvassa, és azokat a filmeket nézi, amelyeket kivisz magával, vagy amelyekhez a műveleti területen hozzá tud jutni.

Az internetkapcsolat is nagyban elősegíti és bővíti a kikapcsolódás lehetőségét, azonban sok esetben még műveleti területen sincs a kor színvonalának megfelelő számítógép. A meglévő számítógépek döntő hányada a munkavégzésre szolgál, a kikapcsolódásra csak minimális mennyiségű számítógép használható.

Az internetkapcsolat és a számítógép nemcsak a kikapcsolódás miatt fontos, hanem nagy szerepet játszik a családdal való kapcsolattartásban is. A kormány által hozott szigorító intézkedések miatt és a rendelkezésre álló költségvetésből azonban nem megoldható a számítástechnikai eszközök cseréje, csak a szükség szerinti javításuk, üzemben tartásuk.

A Kiss Zoltán László könyvében (2011: 183–184) bemutatott, a missziós tapasztalattal rendelkező katonák körében elvégzett, a feszültség- és stressz-

forrásokra irányuló szociológiai felmérés adatai alapján a katonáknak nem okozott feszültséget, stresszt a missziós szakfeladatok ellátása. Azonban amikor a felmérés szerint a katonáknak meg kellett jelölniük a számukra legjelentősebb stresszforrásokat, akkor az itthon maradt családtagokkal (házastárssal, gyerekekkel, szülőkkel) való kapcsolattartás nehézsége a harmadik helyen szerepelt a válaszok között.

Látható, hogy a számítástechnikai eszközöknek – amelyek jelentős szerepet játszanak a kikapcsolódásban és a távol lévő családtagokkal való kapcsolattartásban – a szűkös költségvetési lehetőségek miatti hiánya jelentős feszültség- és stresszforrásnak számít a missziós feladatokat ellátó személyi állomány körében.

A misszióból visszaérkező állomány regenerálódási, esetlegesen rehabilitációs lehetőségei

A protokoll-, a rekreációs, a kulturális és a nemzetközi utazásszervezési feladatokat ellátó szervezetek átalakításával 2013. március 1-jétől a Magyar Honvédség hadrendjében hajtja végre feladatát az MH Balatonkenesei Rekreációs Központ, illetve többek között a mátraházai, valamint a bujádi Kiképzési Oktatási és Regeneráló Központ, amelyeknek fő feladata a személyi állomány pihentetése, regenerálása.

A misszióból visszaérkező személyi állománynak is van lehetősége regeneráló pihentetésre. Azonban a szűkös költségvetési lehetőségek okozta forráshiány miatt a személyi állomány ezeken az intézményeken kívül nem tud igénybe venni más civil szolgáltató által üzemeltetett kikapcsolódási lehetőséget. A misszióból visszaérkező személyi állománynak a munkahelyre és a családba való visszailleszkedését nagyban elősegítené, ha nem ezekben a tárcá által üzemeltetett intézményekben kellene a regeneráló pihenését eltöltenie, mivel itt is ugyanazokkal az emberekkel fog döntő részben találkozni, akikkel előtte a misszióban együtt volt. Nem is beszélve arról, hogy a szűkös költségvetési lehetőségek miatt ezeknek az ingatlanoknak az állapota, felszereltsége, kikapcsolódási lehetőségei sajnos nem tudják biztosítani azokat a lehetőségeket, amelyeket a civil vállalkozások által üzemeltetett regeneráló wellneszközpontok.

A rendelkezésre álló források alapján látható, hogy a megszorítások minden területet érintettek, tehát ez jellemző az egészségügyi feladatokat ellátó MH Egészségügyi Központra is. Az MH Egészségügyi Központ helyzetét az is tovább nehezíti, hogy nem kizárólag a honvédelmi tárca érdekében végez feladatot, hanem az egészségügy rendszerében működő intézményként ellátja a hatáskörébe tartozó civil egészségügyi biztosítási feladatokat is, mint például járó- és fekvőbeteg-ellátás.

Az OEP a finanszírozás szempontjából alkalmaz egy úgynevezett teljesítményvolumen-korlátot. Ez azt jelenti, hogy az intézmény által elvégzett gyógyító tevékenységet csak eddig a korlátig finanszírozza. Az MH Egészségügyi Központ esetében jelentős a finanszírozatlan teljesítmény, tehát az OEP által elismert intézményi teljesítés és a teljesítményvolumen-korlátig finanszírozott teljesítmény különbsége. Ez a finanszírozatlan teljesítmény is hozzájárul ahhoz, hogy az MH Egészségügyi Központ jelentős adósságállományt halmozott fel, amely folyamatosan növekszik, és az intézményt fenntartó, működtető testületnek, a Honvédelmi Minisztériumnak szükséges a pluszforrásokat biztosítani az adósságállomány csökkentésének érdekében.

Látható, hogy az MH Egészségügyi Központ is súlyos finanszírozási nehézségekkel küzd, még a járó- és fekvőbeteg-ellátásra, illetve az egészségügyi szakanyagok, orvosi műszerek beszerzésére sincs elegendő forrás.

A helyi, illetve központi szinten alkalmazott szakemberek (pszichológusok, szociológusok) bevonása nagyban megkönnyítené a misszióból hazaérkező személyi állomány visszailleszkedését a katonai szervezetbe és a családba. Ezek a szakemberek már előre felkészíthetnék a családot arra, hogy a misszióból visszaérkező családtag esetleg máshogy fog viselkedni, ezt a helyzetet hogyan kezeljék, illetve ennek a helyzetnek a kezelésében hogyan tudnak segíteni a családtagok. A forráshiány következtében azonban nincsen vagy csak minimális szinten van lehetőség ezeknek a szakembereknek az alkalmazására. Mindezekon túl az ilyen feladatokat ellátó szakemberek képzésére, szakmai továbbképzésére sincsen megfelelő fedezet.

Amennyiben tovább vizsgáljuk a misszióból hazaérkező állomány egészségügyi rehabilitációját, nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a rehabilitáció során akár művétagok alkalmazására is sor kerülhet. A forráshiány következtében az MH Egészségügyi Központ ezeknek a legmodernebb művétagoknak a beszerzésére sem tud fedezetet biztosítani, és az azt követő fizioterápia és a civil társadalomba való visszailleszkedés elősegítése sem megoldott.

Összegzés

A fentiekben a honvédelmi tárca részére biztosított költségvetésnek a missziós tevékenység logisztikai biztosítására gyakorolt hatását mutattam be. A témán belül részletesen ismertettem a honvédelmi tárca részére az 2012. évre biztosított erőforrások tárcán belüli elosztását, a személyi, a működés-fenntartási és a fejlesztési kiadásokra fordítható erőforrások nagyságrendjét, amely megmutatja az úgynevezett ellátási színvonal változásának mértékét. Azt kívántam bemutatni, hogy az ellátási színvonal változásának

mértéke, vagyis a rendelkezésre álló források mennyisége a vizsgált időszakban hogy változott, ennek milyen következményei vannak a missziós feladatok logisztikai biztosítására.

Ismertettem, hogy a szűkös költségvetési lehetőségek miatt nem áll rendelkezésre megfelelő forrás a haditechnikai eszközök, a személyi felszerelés teljes körű beszerzésére, karbantartására, javítására. További nehezíti a helyzetet a missziós feladatok ellátásához szükséges anyagok igénylése, biztosítása és a beszerzés, illetve a műveleti területre való kijuttatás időszükséglete. A tárcza nem tud megfelelő forrást fordítani a kiképzési feladatok elvégzésére sem, előfordul, hogy hazai területen nincsen olyan technikai eszköz, mint amivel a misszióban kell a feladatot végrehajtani, amely kiképzésbeli hiányosság a kiképzési tapasztalat hiányát eredményezi.

A missziós feladatokat ellátó állományt foglalkoztatja a biztosított haditechnikai eszközök minősége, hadrafoghatósága, mivel nem mindegy, hogy milyen technikai felszereltséggel hajtják végre a feladatot.

Ismertettem, hogy a szűkös költségvetési lehetőségek miatt nem áll rendelkezésre a megfelelő forrás a humán szakág részére a kor színvonalának megfelelő híradás-technikai eszközök beszerzésére, a könyvtári készletek folyamatos frissítésére, megfelelő minőségű és mennyiségű kondicionáló gép beszerzésére, azok javíttatására, rendszeres karbantartására, amelyek biztosítanak a katonáknak a kapcsolódási lehetőséget a missziókban.

Bemutattam, hogy a számítástechnikai eszközöknek – amelyek jelentős szerepet játszanak a kapcsolódásban és az itthon maradt családtagokkal való kapcsolattartásban – a szűkös költségvetési lehetőségek miatti hiánya jelentős feszültség- és stresszforrásnak számít a missziós feladatokat ellátó személyi állomány körében.

Megállapítottam, hogy a szűkös költségvetési lehetőségek miatt nincs elegendő forrás ahhoz, hogy a személyi állomány a tárcza által üzemeltetett intézményeken kívül más civil szolgáltató által üzemeltetett kapcsolódási lehetőséget is igénybe vehessen, holott ez nagyban elősegítené a személyi állomány visszailleszkedését a munkahelyre és a családba.

Bemutattam, hogy az egészségügyi szakfeladatot ellátó szervezetenél, az MH Egészségügyi Központnál sem áll rendelkezésre megfelelő forrás szakfeladataiknak az ellátásához, a rehabilitációs feladatok maradéktalan teljesítéséhez.

Összességében megállapítható, hogy a honvédelmi tárcát érintő forráshiány minden területet érint, tehát az ellátási színvonal változása, csökkenése jelentősen hat a missziós feladatokat ellátó személyi állományra.

Felhasznált irodalom

- HM (2009): A honvédelmi tárca védelmi tervező rendszere felső szintű tervezési szabályainak alkalmazásáról szóló 98/2009 (XII. 11.) HM utasítás. *Honvédelmi Közlöny*, CXXXVI 19 (2009), 1551–1562.
- KISS Z. L. (2011): *Magyarok a békefenntartásban*. Budapest: Zrínyi Kiadó
- KORM. (2012): A 2012. és 2013. évi költségvetési hiánycél biztosításához szükséges további intézkedésekről szóló 1036/2012. (II.21.) Korm. határozat. *Magyar Közlöny*, 19 (2012), 1388–1389.

PETRUSKA

István

A HATÁSALAPÚ MŰVELETEK (EBO) ÉS A MŰVELETEK HATÁSALAPÚ MEGKÖZELÍTÉSÉNEK (EBAO) ELMÉLETÉNEK ÉS GYAKORLATÁNAK KIALAKULÁSA, TÖRTÉNETE ÉS JELENLEGI HELYZETE

EVOLUTION IN THEORY AND PRACTICE, HISTORY AND CURRENT SITUATION OF EFFECTS-BASED OPERATIONS (EBO) AND EFFECTS-BASED APPROACH TO OPERATIONS (EBAO)

A szerző a hatásalapú műveletek (Effect Based Operations – EBO) koncepciójának kialakulását mutatja be publikációjában. Ennek során kitér a fogalmak tartalmi összetevőire is, egyúttal betekintést nyújt a hozzájuk kapcsolódó szakmai vitákba is. Cikkében bemutatja a NATO által használt fogalomkör eredetét és lényegét is.

The author describes the formation of the concept known as Effect Based Operations. He will introduce its content components, while he is providing insight into the related discussion as well. In the article the notion used by NATO is presented too, as well its origin and essence.

Bevezetés

A fenti témaválasztás azzal indokolható, hogy az EBO/EBAO (Effect Based Operations – *hatásalapú műveletek*; Effects Based Approach to Operations – *a műveletek hatásalapú megközelítése*) fogalmai (elv, eljárás?) sokszor elhangzottak már, de eredetük és pontos tartalmuk kevésbé ismert.

Az összegyűjtött anyagok kezdeti feldolgozása során meglepődve tapasztaltam, hogy közvetlenül az EBO/EBAO fogalmával dolgozó igazán friss írás nagyon kevés létezik. Az irodalom zöme a kétezres évek első évtizedének elejéről és közepéről származik. A legfrissebb írások azt taglalják, miért bukott el a koncepció, hogyan fejeződött be a munka, illetve hogyan kötődnek az átfogó megközelítés elvéhez. Nagy vonalakban kialakult bennem egy kép vagy

inkább csak egy gondolati keret a fogalmak történetével kapcsolatban. Ezek szerint az elképzelés az Amerikai Egyesült Államok hadseregében született meg és fejlődött ki EBO-ként, a NATO ezt EBAO-ként vette át, illetve hogy a NATO-ban jelenleg is meglévő *átfogó megközelítés* (Comprehensive Approach – CA) szoros kapcsolatban van az EBAO-val. Kiderült, hogy az EBO/EBAO-konceptiókat eredeti jelentésükben mára mind az Amerikai Egyesült Államok hadseregében, mind a NATO-ban elvetették, a kidolgozó munkákat befejezték, de a hatásalapú gondolkodás, megközelítés elemei ma is jelen vannak. Ezekre a kiinduló információkra alapozva dolgozatomat a következő fő részekre osztottam, illetve az alábbi gondolatot próbáltam követni.

Az első fejezetben leírom, hogy a fogalmak hogyan jelennek meg – vagy nem jelennek meg – a legfrissebb NATO-doktrínákban, az Amerikai Egyesült Államok hadseregében, illetve a legutóbbi hazai szakmai cikkekben. A második részben az EBO kialakulását, értelmezését, az ellene felhozott vádakokat és végül elvetését tárgyalom. A harmadik részben az EBAO fogalmát elemzem a NATO-ban. A befejező részben összegzem a leírtakat, és levonom a tapasztalatokat, amelyek a hatásalapú gondolkodás történetéből és a körülötte folyó vitákból eredhetnek. Itt megpróbálok rámutatni néhány szervezeti és szemléletbeli törésvonalra, amelyek jelenleg is megvannak, de az EBO/EBAO történetében világosan kirajzolódnak.

Az EBO/EBAO-fogalmak megjelenése, értelmezése napjaikban

Az EBO/EBAO-fogalmak NATO-beli mai helyzetét a különböző hivatalos NATO-doktrínákban, illetve szakmai kiadványokban kerestem. A következő, ma érvényben lévő NATO STANAG-eket vizsgáltam:

- AJP-01 (D) Allied Joint Doctrine (December 2010);
- AJP-3 (B) Allied Joint Doctrine for the Conduct OF Operations (March 2011);
- AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations (October 2009);
- AJP-3.3 (A) Allied Joint Doctrine for Air and Space Operations (November 2009);
- Allied Command Operations Comprehensive Operations Planning Directive Interim V1.0 (December 2010),
- AJP-3.4.9 Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation
- Edition A Version 1 (February 2013);
- AJP-3.10.1 (A) Allied Joint Doctrine for Psychological Operations (October 2007);

- AJP-3.10.1 Allied Joint Doctrine for Psychological Operations
- Edition B Version 1;
- AJP-3.9 Allied Joint Doctrine for Joint Targeting (May 2008);
- AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations (November 2009).

A fentiekben felsorolt doktrínákban csak az utolsó kettőben találtam meg az EBAO-kifejezést. Az AJP 3.9-ben a következőképpen fogalmaznak: “The effects-based approach to operations (*EBAO*) is an evolving philosophy that is defined as ‘the coherent and *comprehensive application of the various instruments* of the Alliance, combined with the practical cooperation along *with involved non-NATO actors*, to create the effects necessary to achieve planned objectives and ultimately the NATO end state. At the operational level, an effects based approach involves the selective combination of actions, coordinated with the activities of other organizations to create lethal and non-lethal effects in order to achieve operational objectives in support of this end state [...] Understanding the adversary’s operational objectives, capabilities, and intentions through analysis enables the use of capabilities to be focused on key components of the adversary’s systems. This analysis is an integral part of the OPP6. [...] Targeting is focused on creating specific desired effects to achieve the JFC’s objectives and/or subordinate commanders supporting objectives. *Effects based related terminology is still under development and is not discussed further in this document.*” (Kiemelés tőlem – P. I.) (NATO, 2008: 25) Ebben a általános megfogalmazáson túl az utolsó mondat a lényeges, miszerint a terminológia kidolgozás alatt van, és a dokumentum a továbbiakban nem használja. Ez azóta sem változott.

A fenti dokumentumok közül még egyben – az utolsóban, az információs műveletekről szólóban – találtam utalást az EBAO-ra, de ott is több nemzet által megjegyezve, hogy a fogalom a NATO által nem elfogadott.

Ebben a német megjegyzés: “*Effects-Based Approach is not a NATO agreed term, not ratified and shall therefore not be used.* Especially the use of the abbreviations EBA / EBAO / EBO shall be avoided in accordance with discussions related to the Combined Custodial Project (CCP) re-working the capstone and Keystone documents AJP-01, AJP-03 and AJP-05 and decision taken in the last AJOD-WG from October 2008.” (Kiemelés tőlem – P. I.) (NATO, 2009: 13) Az amerikai álláspont: “The Alliance’s focus should increasingly be on ensuring that activities contribute to creating the outcomes to achieve strategic campaign objectives. The individual elements that comprise an *effects-based approach* are not new; it is a *philosophical change* in the way to view, plan, conduct and assess operations. It places emphasis on achieving desired outcomes and mitigating undesired ones. It involves the coherent planning, execution and assessment of actions by all involved organizations,

together with the use of modern technology.” (Kiemelés tőlem – P. I.) (NATO, 2009) A német megjegyzés kijelenti, hogy a fogalmat nem lehet használni. Az amerikai megemlít néhány általános jellemzőt – egységes tervezés és végrehajtás más szervezetekkel, a modern technológia alkalmazása –, de hangsúlyozza, hogy az elképzelés igazából nem új.

Az Amerikai Egyesült Államok hadseregének hozzáállását a kérdésben James N. Mattis tábornoknak a United States Joint Force Command (U.S. JFCOM) parancsnokaként kiadott útmutatója határozta meg, miszerint: *“Effective immediately, U.S. JFCOM will no longer use, sponsor, or export the terms and concepts related to EBO, ONA, and SoSA in our training, doctrine development, and support of JPME.”* (2008: 23) E szerint az EBO-t és a hozzá kötődő fogalmak, elgondolások további támogatását megszüntette. Ez a szándék az elkövetkezendő években szinte maradéktalanul érvényesült.

A magyar szakirodalomban ideillő cikket találtam, amelynek a bevezetőjében Jobbágy Zoltán a következőképpen fogalmaz: *„Az eredmény ismert: a koncepciót néhány éve elvetették és minden további elméleti kidolgozó munkát megszüntettek.”* (2012: 128) Egy másik cikkben, ugyanebben az évben Rózsa Tibor így fogalmazott: *„A műveletek hatásalapú megközelítése azt a folyamatot, illetve hatásokat jelenti, amikor a katonai és más nemzeti képességeket teljes körűen alkalmazzuk az elérni kívánt stratégiai végeredmény érdekében. Ez a fajta megközelítés gyorsan terjedt a katonai stratégiák és gondolkodók körében. Bár a NATO-n belül hivatalos doktrínává nem fejlődött, számos szakmai publikációban megjelent és tanították a védelmi akadémiákon.”* (2012: 70)

A fentiekből látható hogy az EBAO/EBO-fogalmakat hivatalosan, doktrínákban ma már nem használják, bár megjelent, „oktatták”, és ahogy látni fogjuk, hatásai ma is érvényesek. A továbbiakban először az EBO, majd az EBAO történetét vizsgálom meg.

Az EBO kialakulása, fejlődése és a körülötte kialakult viták

Az EBO „atyja” David A. Deptula, az Amerikai Egyesült Államok légierijének tábornoka. Ő volt az, aki 1991-ben az öbölháborúban még alezredeként a szövetséges erők légierijének alkalmazását tervezte. A tervezést John. A. War-den munkájára (az ellenség rendszerszintű elemzése) alapozta, aki szerint az ellenséget rendszerként kell kezelni, és a támadásokat a rendszer bizonyos pontjaira kell koncentrálni. A Deptula által megalkotott támadási tervben már szerepeltek a támadások lehetséges hatásai (effects). (Corell, 2013) Itt alkalmazták először sikerrel a párhuzamos műveleteket (parallel operations), ahol

a célcsoportokat egyszerre támadták. Az iraki vezetési rendszert az első napon hatástalanították. Deptula szerint az eredmények annak köszönhetőek, hogy hatásalapú, és nem megsemmisítésalapú célkiválasztást (targeting, Effect Based Targeting – EBT) alkalmaztak. Ebben a cél nem az ellenség megsemmisítése, hanem annak hatástalanítása, hogy ne legyen képes műveleteket végrehajtani. A sikerhez természetesen szükség volt az erőfölényre, a precíziós fegyverekre, a lopakodó technikára és az információ fölényre. Ezek együtt ilyen súllyal korábbi konfliktusokban nem szerepeltek.

A háború után Deptula továbbvitte a gondolatot, miszerint ha elsősorban a hatásokra koncentrálnak a célok elérésének érdekében, és nem az erőnek az erő elleni alkalmazására, gyorsabb eredmény érhető el kevesebb áldozattal. Az elmélet alapján a műveletekben a légierőnek kiemelt szerepet biztosított. Deptula Szun-ce és Liddel Hart munkáit idézi, miszerint az akaratunk rákényszerítése az ellenségre célravezetőbb, mint az ellenség megsemmisítése. Az Amerikai Egyesült Államok technológiai fölényére alapozva már a kilencvenes évek közepén meghirdették a háborúk megvívásának kevesebb közvetlen összecsapással és áldozattal járó, új útját.

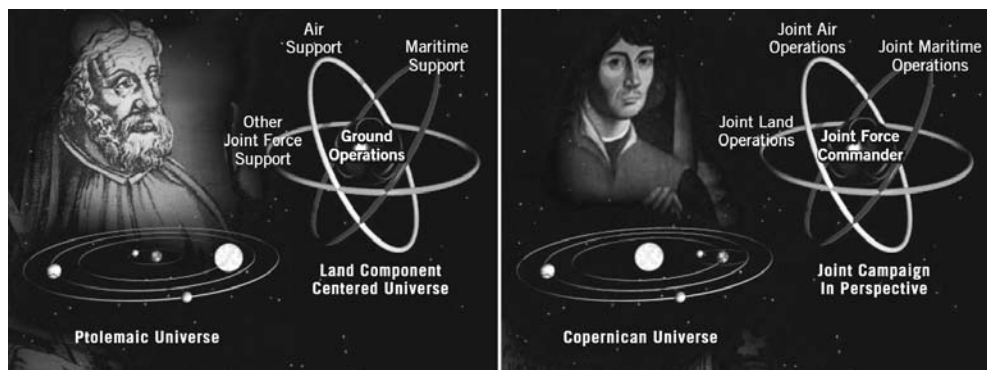
Természetesen az új elgondolásnak azonnal voltak ellenzői. Van Rieper nyugállományú tengerészgyalogos tábornok egyike volt az ellenzőknek. “Van Rieper said that most of those espousing ‘the current nonsense’ did not understand ‘the confusion and horror of the close-in fighting that occurs in real war’ and had gotten their field experience ‘in vessels sailing hundreds of feet’ below the surface of the ocean, in aircraft flying miles above the battlefield, or in the command facilities of major headquarters.” (Corell, 2013: 52) A tengerészgyalogos tábornok tehát elég kritikusan fogalmazott a légierős tisztek szemléletéről.

Mindenesetre a kétezres évek elejétől az EBO koncepciója fejlődő fázisba került, és a légierőn kívül más haderőnemeknél is megjelent, illetve a magas intenzitású műveleteken túl a stabilizáló műveletekre is kiterjedt, közeledett a Diplomatic, Information, Military, Economic (DIME) elvéhez. Deptula a véleményét 2001-ben fejti ki részletesen, ahol a szemléletváltást, az összhaderőnemi megközelítés lényegét az 1. számú ábrán szereplő illusztrálja.

Egy korai tanulmányban (Batschelet, 2002) az EBO-t a következő folyamatként ábrázolják:

- knowledge, az ellenség, a környezet és önmagunk átfogó elemzése;
- planning, a kívánt hatások megtervezése;
- executing, végrehajtás minden nemzeti erőforrás felhasználásával;
- assessment, a hatások elemzése;
- adaptation, a tapasztalatok alkalmazása.

A fogalom mindenesetre nem volt tisztázott, folyamatosan bővült, változott. 2004-ben még mindig a terminológiának és tartalmának (rendszer,

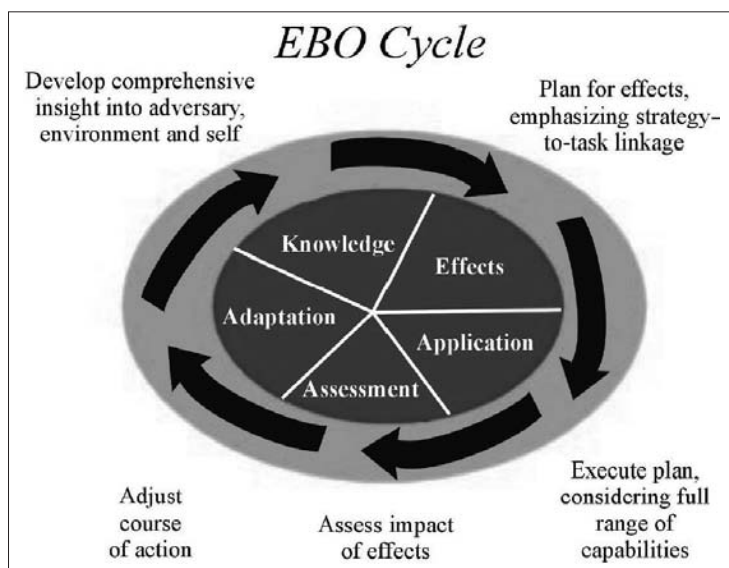

1. ábra: A hadviselés változása a ptolemaioszi és a kopernikuszi világgép analógiájára. (Deputa, 2001)

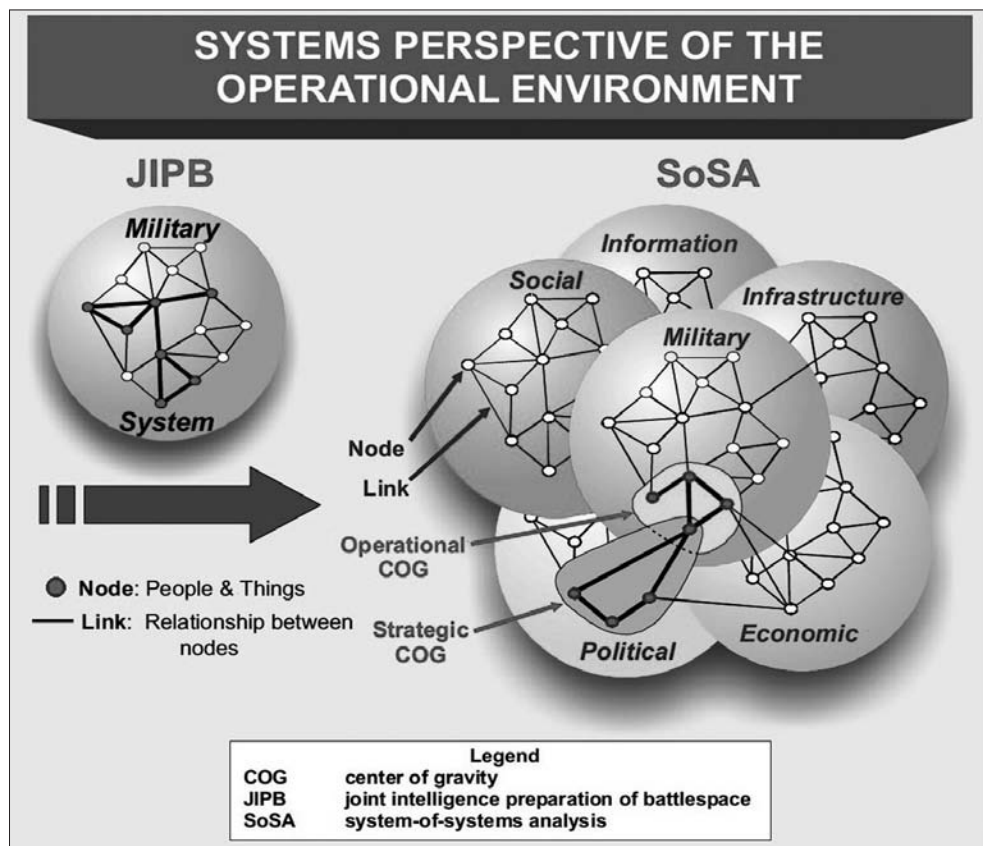
csomópontok, kapcsolatok, hatás) pontosításán dolgoztak. Megállapították, hogy a fogalom nem új, de létezik három tényező, amelyek csak napjainkra jellemzőek:

- az eddig meglévő parancsnoki intuíció „intézményesítése”, tudatos alkalmazása;
- új tudományos eredmények alkalmazása (komplex rendszerek – complexity and system-of-systems theory);
- új technológiai lehetőségek, amelyek komplex kapcsolatok megjelenítésére alkalmasak.

Ebben az időben a különböző fogalmak az alábbiakban egyeztek meg:

2. ábra:
Az EBO-ciklus.
(Batschelet,
2002: 11)

3. ábra: A műveleti környezet rendszerszemlélete. (U.S. JFCOM, 2006: 22)

- a kívánt eredmények elérése a leghatékonyabban a konfliktus minden szintjén, a katonai és nem katonai erők integrálása a közös műveleti környezetben;
- a fókusz a végállapoton van, nem az eszközökön, a cél a pusztítás (és általában a katonai erő) hangsúlyosságának megszüntetése és a hatások, eredmények fontosságának kiemelése;
- annak a felismerése, hogy komplex, összekapcsolt rendszerekkel van dolgunk.

A hatások fogalmának tisztázását is megkísérelték. Alapvetően fizikai-pszichikai hatásokra osztották fel, vagy direkt és indirekt hatásokra, de volt, aki az elvárt/váratlan vagy a kívánatos/nemkívánatos kategóriákat alkalmazta.

Az értelmezés láthatóan nem volt egységes, de az elmélet hasznosnak tűnt az éppen folyó konfliktusokban, Irakban és Afganisztánban. Az Amerikai Egyesült Államokban megjelent az EBO-kézikönyv. Ebben a teljes műveleti területet rendszerként szemlélték:

Az EBO koncepciója tehát a célkiválasztástól eljutott egy átfogó szemléletig, amelynek a következő általános jellemzői voltak:

- a műveleti környezet rendszerszintű szemlélete (rendszer, csomópontok, kapcsolatok) és vizuális megjelenítése;
- a katonai erő és az „egyéb” szervezetek erőfeszítéseinek összehangolása;
- a műveletek (akciók) hatásainak vizsgálata a cél elérésének érdekében (actions-effects-objectives).

Mindezt kiegészítették olyan tudományos elemző módszerekkel (SoSa – system-of-system analysis, ONA – operational net assessment), amelyek az elv támogatása helyett annak elvetését gyorsították fel. Hogy miért, az kiderül a továbbiakból.

Ahogy korábban említettem, az EBO-nak (az Amerikai Egyesült Államokban ez a fogalom maradt meg) többféle értelmezése létezett, és sok ellenzője volt, akik folyamatosan támadták.

A vita odáig jutott, hogy James N. Mattis tábornok, a U.S. JFCOM akkori parancsnoka kiadott egy útmutatót az EBO alkalmazásával kapcsolatban. Ezt, ahogy korábban idéztem, azzal zárja, hogy elveti az EBO további alkalmazását. A fogalom teljes elvetését azzal magyarázza (Mattis, 2008: 23), hogy annak különböző értelmezései zűrzavart okoztak, már akadályozták a közös műveletek végrehajtását. Véleménye szerint vissza kell térni az „eredeti” (time-honoured), kipróbált elvekhez és fogalmakhoz, az EBO által ígért pontos előrejelzések nem működnek. Mivel a NATO EBAO nem teljesen tükrözi az amerikai EBO-t, ezért arról nem alkot véleményt, hiszen a NATO a Comprehensive Approach megközelítés felé hajlik. Elismeri, hogy az elmélet (EBO) részei „zárt rendszerekben” működőképesek, ahol a hatások mérhetőek, például a légerő célkiválasztási (targeting) rendszerében.

Az EBO, ONA és SoSa alkalmazása nem hozta meg a kívánt eredményeket, és a koncepciók megértése problémákba ütközött. Mattis tábornok a 2006-os Izrael–Hezbollah-konfliktust hozza fel példaként ahol: “terminology used was too complicated, vain, and could not be understood by the thousands of officers that needed to carry it out.” 1. After the war, one Israeli general observed that the new (EBO) doctrine was “in complete contradiction to the most important basic principles of operating an army in general [...] and is not based upon, and even ignores, the universal fundamentals of warfare [...] This is not a concept that is better or worse. It is a completely mistaken concept that could not succeed and should never have been relied upon.” “EBO proponents within the IDF came to believe that an enemy could be completely immobilized by precision air attacks against critical military systems” and that “little or no land forces would be

required since it would not be necessary to destroy the enemy.” (Mattis, 2008: 20)

Szintén példaként említi a 1991-es öbölháborút és Kosovo bombázását, ahol a légierő önmagában kevés volt a sikerhez.

Az EBO hátrányai:

- nem reális előrelátást feltételez;
- nem tudja helyesen kiszámítani a komplex rendszerek (vezetés, társadalmak, politikai rendszerek) reakcióit;
- az ellenség ismeretének nem elérhető szintjére törekszik;
- túlságosan előíró és mesterkélt (over-engineered);
- nem számol az emberi tényezővel (szenvedély, képzelőerő, akaraterő, megjósolhatatlanság);
- a központosítást és a részletekbe menő vezetési stílust képviseli;
- törzscentrikus, nem pedig parancsnokcentrikus;
- nem ad egyértelmű és időbeni utasításokat az alárendelteknek;
- zavaros fogalmi rendszert használ, és nehéz megérteni.

Elismeri az EBO hasznosságát a célkiválasztás tervezésének során, ahol olyan zárt rendszereket támadnak, mint elektromos hálózatok, közlekedési út- és vasúthálózatok, és hogy a katonai műveletek hatásainak elemzésében is hozott újat. De véleménye szerint a háború nem egy zárt rendszer, ebben ez az elv nem működik a bizonytalanság, váratlan események és a kiszámíthatatlanság miatt. A DIME-eszközök alkalmazása véleménye szerint nem követeli meg a „hatásalapú gondolkodást” és fogalmakat, csak a probléma közös megértését és átfogó megközelítés alkalmazását.

A jelenlegi doktrínák szerint megőrizték az EBO hasznos részeit, amelyek a következők:

- fontos megismerni egy társadalom történelmét, kultúráját és gazdaságát;
- kapcsolat a katonai és a nemzetközi szervezetek között a műveleti környezetben;
- a csomópontok elvének alkalmazása a célok kiválasztásánál;
- időszakos elemzések, értékelések végrehajtása a kitűzött célok elérésének érdekében.

Összességében a háború mint komplex rendszer bizonytalan körülményeit, kiszámíthatatlanságát hangsúlyozza, ahol egyszerűsége, nem pedig túlbonyolításra van szükség, ahol a parancsnok szándéka és a folyamatos visszajelzések alapján hajtják végre a feladatokat, decentralizált vezetéssel.

Mattis tábornok cikkének közvetlen hatására az amerikai doktrínákból eltűnt az EBO. Természetesen az EBO védelmében több cikk született, ezek közül említésre méltó a *The Assault on EBO* című, John T. Corell által írt tanulmány. (2013) Ebben kifejti véleményét, miszerint az említett ONA és SoSa

soha nem volt része az eredeti koncepciónak, azt a U.S. JFCOM tette hozzá, a légierő ezt soha nem támogatta. Ezeket a számítógépeken működő modellező rendszereket a nagyobb pontosság és egységesítés érdekében vezették be (a U.S. JFCOM, és nem a légierő), és pontos eljárásokat, ellenőrző listákat igyekeztek kidolgozni. A cikk írójának véleménye szerint éppen a U.S. JFCOM tette az eredetileg hasznos elgondolást túlságosan előíróvá és mesterkéltté, működésképtelen szoftveres megközelítést alkalmazva a háborúban.

Egy másik cikkben Paul M. Carpenter és William F. Andrews (2009) hasonló módon támogatja az EBO-t, miszerint a koncepció hasznos eszköz minden szintű parancsnok kezében olyan komplex környezetben, mint például Irak és Afganisztán, ahol a különböző akciók hatásait mindenképpen figyelembe kell venni. Leírják, hogy bár az „EBO” kifejezés törölve lett, a „hatások” fogalom többször szerepel a kiadványokban, így a gondolkodás tovább él. Az aktuális iraki, afganisztáni műveleteket hozza fel példaként, ahol Petraeus tábornok az embereket jelölte meg mint kulcsterületet.

Az EBO csak akkor akadály a gyors és decentralizált döntéshozatalnak, ha nagy létszámú törzshöz és szoftveres elemző eszközökhöz kötött. Ezen túl az EBO megfelel a parancsnok kezében a katonai és nem katonai eszközök alkalmazásához, az információs, humanitárius műveletek lehetséges hatásainak elemzéséhez. A cikk végén még javaslatokat tesznek a koncepció megmentésére. De ahogy már korábban kiderült, ez nem sikerült. Az EBO fogalmát az amerikai hadsereg elvetette, a légierő-doktrínákban vannak még nyomai.

Az EBAO a NATO-ban

A NATO is megkezdte az elmélet adaptálását. Itt már nem az EBO, hanem az EBAO fogalmát használták-használják. Az Amerikai Egyesült Államok hadseregében következetesen az EBO, a NATO-ban az EBAO szerepel.

Az EBAO a NATO-ban az első megfogalmazás szerint a következő: “The Effects Based Approach to Operations is the coherent and comprehensive application of various instruments of the Alliance combined with the practical cooperation along with involved non-NATO actors, to create effects necessary to achieve planned objectives and ultimately the NATO end-state.” (Smith-Windsor, 2008)

Hangsúlyozzák a harcászati, hadműveleti, stratégiai szintek egységességének és együttműködésének szükségességét mind a négy következő területen:

- katonai (fegyveres erők);
- politikai (diplomácia);
- gazdasági (szankciók és befektetések);
- civil társadalmi (igazságszolgáltatás, oktatás, közmédia).

A NATO-műveleteket a széles spektrum, együttműködés kormányzati és nem kormányzati szervekkel, nem pontosan definiált ellenségkép jellemezte. Ezekre a kihívásokra az EBAO megfelelő válasznak tűnt. De az elképzelés sok bonyolult, új részletet tartalmazott (hasonlóan az amerikaihoz), ami akadályozta az együttműködést a civilekkel, ahelyett hogy javította volna. Ilyen fogalmak a következők:

- Engagement Space;
- System of Systems Analysis (SoSA);
- Knowledge Development (KD);
- Decision Superiority;
- Campaign Synchronization;
- Commanders Approved Effects List (CAEL);
- Measures of Performance (MoP);
- Measures of Effectiveness (MoE).

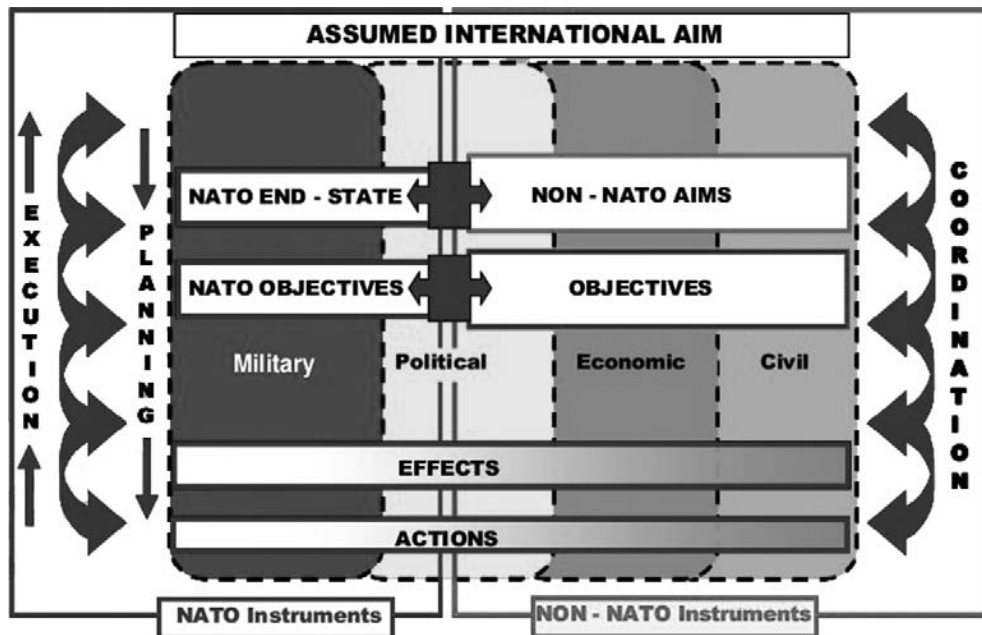
2007 decemberében megjelent az EBAO *Pre-doctrinal Handbook*, amely nem az alkalmazás céljával íródott, hanem az EBAO aktuális értelmezését mutatja be, és hogy ezek az elvek hogyan alkalmazhatók a NATO-ban. A kézikönyv szándéka, hogy parancsnokok és törzsek hatásalapú gondolkodását fejlessze katonai stratégiai és műveleti szinten. A bevezető részből kiderül, hogy az EBAO nem pusztán technológián alapul, hogy előre jelezze, bizonyos akciók hogyan befolyásolják a rendszer állapotát, hanem reálisan csak a rendszerben várható trendeket képes előre jelezni. A parancsnok szerepe, intuíciója, tapasztalata továbbra is jelentős szerepet játszik. Ezekkel finomítják az EBO-t.

A nyelvezet új, de az elmélet, hogy az akciókat és hatásait figyelembe kell venni, mindig jelen volt, illetve hogy a katonai műveletek hatásait szélesebb nézőpontból kell vizsgálni. Az a vélemény, hogy EBAO nem leváltani akarja a jelenlegi tervezési folyamatokat, hanem gazdagítani fogja őket azáltal, hogy egy gondolkodási keretet ad a nem katonai eszközök, nem katonai résztvevők szerepéről.

A 4-es számú ábrán az EBAO értelmezése látható a NATO szempontjából. AZ EBAO alapvetően azokra a hatásokra koncentrál, amelyek a szereplők viselkedését és képességeit befolyásolják a célok elérésének érdekében. A NATO katonai és politikai eszközeit össze kell hangolni a műveleti területen jelen lévő, NATO-n kívüli politikai, gazdasági és civil eszközökkel a NATO által kitűzött végállapot elérésének érdekében. A döntéshozatal összes szintjére érvényes hat elvet sorol fel:

- ez egy filozófia, amely kiegészíti a közvetett megközelítést és a küldetésalapú vezetést (mission command);
- a végállapotra és azon hatások meghatározására koncentrál, amelyek a kulcsszereplők viselkedésének és képességeinek befolyásolásához szükségesek;

- az alkalmazási területet (engagement space) rendszerként szemléli, ahol a résztvevők hatással vannak egymásra;
- megköveteli a rendszerelemzést (systems of systems) az akciók és a hatások megértéséhez;
- a különféle szövetségen belüli és szövetségen kívüli eszközöket össze kell hangolni;
- folyamatos elemzést igényel, hogy a terv szükség esetén módosítható legyen.

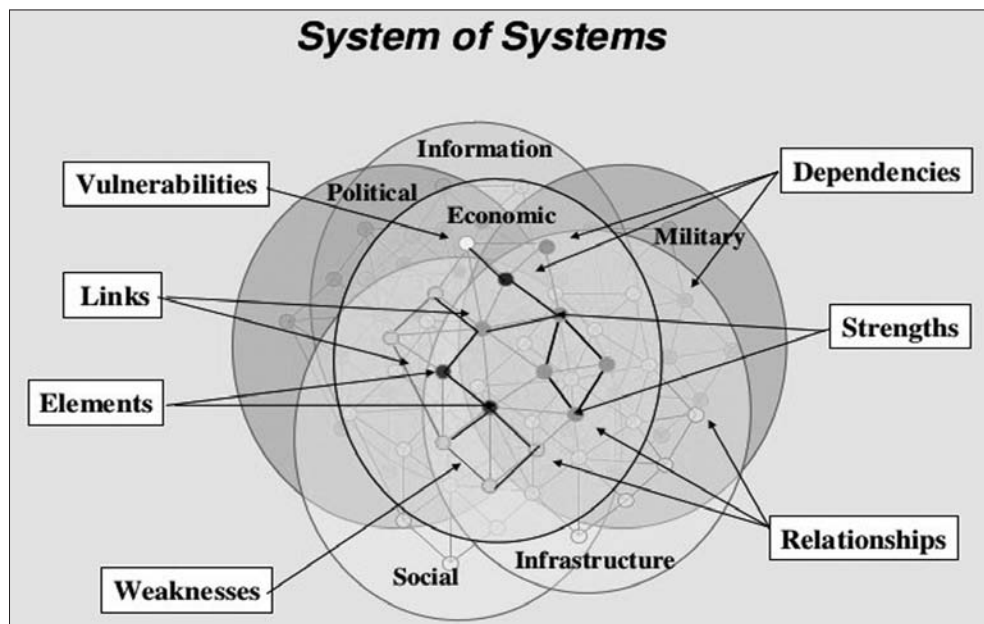

4. ábra: A NATO EBAO-modellje. (NATO, 2007: 13)

Megjelent a *Comprehensive Approach* fogalma (átfogó megközelítés), amely az EBAO-nál szélesebb körű, általánosabb jelentésű volt. Megfogalmazták, hogy a CA a filozófia, az EBAO egy eszköz.¹ Mindenesetre a két fogalmat nehéz volt megkülönböztetni, mindkettő alapja a hatékonyabb civil-katonai együttműködés volt.

Az eredmény ma már ismert: ahogy a bevezetőben írtam, az EBAO fogalma már csak nyomokban létezik, a CA viszont mindenütt szerepel a doktrínákban. Ennek oka véleményem szerint egyértelműen az, hogy az USA elvetette az EBO-t.

¹ "Effects Based Approach to Operations (EBAO) is a 'tool' – Comprehensive Approach is a 'philosophy'". (NATO RD, 2008)

5. ábra: A NATO rendszer-megközelítése. (NATO, 2007: 22)

Ahogy a bevezetőben írtam, a koncepciók megmentése (legalábbis fogalmilag) nem sikerült, és bár a NATO EBAO-koncepciója némileg különböző volt, az is elbukott. Egy 2009-es cikkben (Midan, 2009) még csak veszélyként, kockázatként fogalmazták meg az EBAO gyengeségeit, amelyek később az elvetéséhez vezettek (az USA EBO-koncepciójának elvetésén túl):

- túl bonyolult, elvont, nehéz alacsonyabb szinten értelmezni, ebben talán a nyelvi különbségek is szerepet játszhattak;
- az alkalmazhatóság korlátozott, hiszen például csak a konfliktusok kezdeti szakaszaiban érvényesült (öbölháború, Kosovo);
- a műveleti környezet soha nem ismerhető meg teljesen;
- a várható hatások nem jósolhatóak meg.

Mindenesetre, ahogy az amerikaiak is említették az EBO pozitív hozzáadót, így az EBAO sem múlt el nyomtalanul. Rózsa Tibor megfogalmazásában: „Ezen túlmenően a műveletek hatásalapú megközelítésének egyes, alábbiakban felsorolt elemei beépültek a katonai gondolkodásmódba:

- a társadalmak történelmének és kultúrájának jobb megértése;
- a civil-katonai interakciók a kormányzati, nem kormányzati és nemzetközi szervezetek között;
- a műveleti terület gazdasági, politikai, szociális és más tényezőinek ismerete;
- a műveletek és az elérendő végállapot viszonyának folyamatos és rendszeres értékelése, illetve felülvizsgálata.” (2012: 70)

Befejezés

Ha szigorúan csak az EBO/EBAO fogalmakat vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy ezek már nem szerepelnek a NATO doktrínákban, de tartalmában, részeiben fellelhetők. Az elv, annak kifejlődése, tárgyalása, bevezetésének megtervezése, az azzal kapcsolatos kidolgozó munkák és viták nem múltak el nyomtalanul. Én úgy érzem, a dolgozatom megírásának kezdetén túl ambíciózus célt tűztem ki a két fogalom (EBO/EBAO) teljes elemzésével. Mindkettőnek a története sok évet ölel fel, és számos cikk és tanulmány található a témában. Az EBO/EBAO-koncepciót a továbbiak szerint foglalom össze.

Az elmélet létrejöttét és fejlődését több tényező segítette:

- az Amerikai Egyesült Államok hadseregének technológiai, információs fölénye;
- az elmúlt húsz év konfliktusainak jellege (Irak, Afganisztán, Balkán);
- a NATO szerepkeresése, stratégiai koncepcióinak módosulásai;
- a hálózatközpontú hadviselés megjelenése (Network Centric Warfare – NCW);
- törekvés a saját áldozatok és az okozott kár csökkentésére (a médiafigyelem és a társadalmi elfogadottság miatt).

Mindkét elméletet összességében a következők jellemzik:

- a műveleti környezet, a szemben álló fél rendszerszintű szemlélete, az egyes elemek, kapcsolatok befolyásolásának szándéka;
- nem a szemben álló fél haderejének/harcoló erőinek közvetlen megsemmisítése a cél, hanem a környezetük, szándékaik és viselkedésük befolyásolása;
- nem pusztán katonai erő, hanem más szervezetek bevonása, együttműködés a cél érdekében;
- a műveletek várható hatásainak átfogó elemzése több szempontból;
- a részletes elemzés érdekében tudásbázisok (knowledge database) felépítése, karbantartása, fejlesztése, ebben tudományos módszerek alkalmazása.

Véleményem szerint az elméletek (és elsősorban az EBO) bukását a következő tényezők okozták (azaz a NATO EBAO-fogalma szerintem elsősorban az amerikai EBO eltörlése miatt került ki a hivatalos dokumentumokból):

- a fogalom sokrétősége, néhol tisztázatlansága;
- túl nagy elvárásokat támasztottak vele szemben (hatások nagyon pontos előrejelzése);
- a hagyományos katonai gondolkodás és tervezői folyamat nem tudta befogadni (alapvető különbség van a tasks-objectives megközelítés

(ahol a katonai cél a lényeg) és az actions-effects-objectives megközelítés (ahol a hatások jelentik a központi tényezőt) között;

- a parancsnok szerepe csökkenhet, ha a kívánt hatások tudományosan kiszámíthatóak; a harc vezetésében a hadművészet művészet jellege háttérbe szorul; ezek a tényezők a hagyományos parancsnokcentrikus szemlélettel szemben állnak;
- a gondolat a légierőtől származott, és eredetileg csak a célok kiválasztásában alkalmazták;
- meghatározó katonai vezetők szerint a gondolat nem új, létezik és működik, felesleges külön megfogalmazni, körülírni.

Véleményem szerint a fogalmak történetének vizsgálatakor több olyan kritikus pont, szervezeti súrlódás figyelhető meg, amelyek napjainkban is jellemzőek. Ezek a következők:

- *A légierő-szárazföldi erők gondolkodásának, szervezeti kultúrájának különbsége; az eltérő mód, nézőpont, ahogy a háborút, a harcot megközelítik; a szárazföld dominanciája a katonai gondolkodás kialakításában.* Érdekes lenne megvizsgálni, vajon vannak-e markáns, jellemző különbségek a légierőben és a szárazföldi erőknél szolgáló vezetők szemléletében, vezetési stílusában, tulajdonságaikban, hozzáállásukban, illetve ha ilyen különbségek kimutathatók, azok vajon eredendően a személyes tulajdonságokból adódnak, vagy inkább az eltérő működés által meghatározott szervezeti kultúrából. Saját tapasztalatom az, hogy itthoni viszonyok között hadműveleti szinten sem értik meg egymást a két haderőnem képviselői, vezetői, néha egyszerűen „elbeszélnek egymás mellett”. Meglátásom szerint ez a különbség egyrészt abból adódik, hogy a szárazföldi parancsnokok véleménye szerint a háború, a harc csak a szárazföldi csapatok által nyerhető meg, szemükben a háborút a szárazföldön vívott katonai műveleteket jelentik, amelyekben a légierő támogatást nyújt. A másik megfigyelésem az, hogy a légierő jobban integrálódott a NATO-ba, hiszen a repüléssel, a légtérrel kapcsolatos szabályzók betartása sokkal szigorúbban kikényszerített, a megfelelő vezetési-irányítási rendszerek megléte az együttműködés érdekében alapkövetelmény volt, és ezek ki is alakultak.
- Az Amerikai Egyesült Államok és a NATO kapcsolata. Látható hogy az EBO fogalma hogyan jutott be a NATO gondolkodásba, ott hogyan alakult át, és végül egy kis késéssel hogyan lett elvetve. Ez számomra annak a jele és bizonyítéka, hogy mennyire meghatározó az amerikai hadsereg gondolkodása a NATO-ra. Történik ez annak ellenére, hogy az országok katonai helyzete, képességei hatalmas különbségeket mutatnak, így a gondolkodás, a szemlélet adaptálása, egységes nézőpont kialakítása szinte lehetetlen.

- Az EBO/EBAO elleni érvek között található a túlzott „tudományosságra”, a kiszámíthatóságra törekvés. Ez felveti azt a kérdést, hogy a különböző tudományok eredményei hogyan alkalmazhatóak a katonai műveletek során, a parancsnokok hogyan fogadják el a tudományos módszerekkel megalkotott javaslatokat. A tudományosság alaptétele a világ dolgainak megismerése, értelmezése és rendezése, törvényszerűségek felismerése és alkalmazása. Az amerikai katonai vezetők ezzel szemben hozták fel érvként a háború, a harc kiszámíthatatlanságát. Mennyire hozható be a tudomány a műveletek tervezésébe, végrehajtásába? Hol jelennek meg a szakértők, milyen mélyen épülnek be a katonai döntéshozatal folyamatába, hol van a helyük, hol jelenik meg a véleményük, és milyen súllyal? Úgy gondolom, hogy a tudományos elemzések, módszerek, szakértők jól alkalmazhatók az CIMIC, INFOOPS, PSYOPS területén, ahol a cél éppen az emberek, a társadalom, a humán tényező befolyásolása. Döntő szempont, hogy ezeket az elemzéseket, javaslatokat milyen módon mutatják be az adott döntéshozó parancsnoknak. Erre jó példa 6-os számú 6ábra, amelyre McChrystal a következőket mondta: “When we understand that slide, we’ll have won the war.” (Bumiller, 2010)

Bumiller (2010) tanulmányában az USA afganisztáni stratégiáját bemutató ábrára mondta Eric Berlow gazdaság- és hálózatkutató, hogy az nem bonyolult, csak komplex. “So let’s do it. So here we go for the first time ever, a world premiere view of this spaghetti diagram as an ordered network. *The circled node is the one we’re trying to influence – popular support for the government.* And so now we can look one degrees, two degrees, three degrees away from that node and eliminate three-quarters of the diagram outside that sphere of influence. *Within that sphere, most of those nodes are not actionable, like the harshness of the terrain, and a very small minority are actual military actions. Most are non-violent and they fall into two broad categories: active engagement with ethnic rivalries and religious beliefs and fair, transparent economic development and provisioning of services. I don’t know about this, but this is what I can decipher from this diagram in 24 seconds.*” (Kiemelés tőlem – P. I.) (Berlow, 2010) Számára ez a komplexitás érthető, elemezhető. Ez az, amit a parancsnoknak javaslatként vagy elemzésként meg kell kapnia.

Véleményem szerint a mai hadseregekben nagyobb számban jelentek meg a „nem hagyományosan” gondolkodó katonák, vezetők. A hagyományos katonai vezetők alatt azokat értem, akik a háborúk hagyományos formájában hisznek, ahol csak a parancsnoki akarát, szándék, az erő megfelelő alkalmazása a döntő, az ellenség megsemmisítése a cél. A technológiai fejlődés és a katonáskodás jellegének megváltozása miatt megjelennek azok a katonák és vezetők, akik talán személyi tulajdonságaiknál fogva a kevésbé erőszakos, közvetett

megoldásokban hisznek és bíznak jobban. A hagyományos katonai vezetők inkább bíznak saját döntésükben, azt önállóan, intuitívan képesek meghozni, míg a nem hagyományosan gondolkodó vezetők jobban bíznak abban, hogy a törzs kidolgozza számukra a választási lehetőségeket, és a parancsnok meghozza a döntését. Ez természetesen helyzetfüggő is, de a parancsnok jelleme ebben meghatározó jelentőségű. Természetesen ez a két típus nem jelenik meg tisztán, de valamely nézőpont túlsúlya mindenképpen jelen van szerintem. Ez jelenik meg részben a szárazföld–légierő-ellentétben is.

Összességében, amennyiben elfogadjuk – és ez ma alaptételnek számít –, hogy a mai katonai műveletek komplex, többszereplős társadalmi, gazdasági, politikai környezetben, nagy médiafigyelem és nyilvánosság mellett zajlanak, és ezeket a tényezőket a katonai műveletek tervezése és szervezése során figyelembe kell venni, tehát számolni kell velük, egyértelműnek tűnik, hogy az adott területek szakértőit be kell vonni a katonai döntéshozatalba. Ez egyrészt azt jelenti, hogy vizsgálni kell a tervezett katonai műveletek lehetséges hatásait, másrészt a nem katonai eszközöket alkalmazni kell a komplex környezet befolyásolására. És azt hiszem, ez a probléma lényege. A „hagyományos” vagy inkább a leegyszerűsített katonai gondolkodásban a katonai műveletek célja az ellenség haderejének semlegesítése, megsemmisítése, míg egy átfogóbb nézőpontból eredmény érhető el közvetett eszközökkel is, figyelembe véve a tágabb környezetet. Ebből a szempontból sem a műveletek átfogó megközelítése, sem az EBAO nem jelent újdonságot a történelem folyamán, csupán a valóság annyira komplex lett a technikai, gazdasági fejlődés miatt, hogy az csak hasonló komplexitású eszközökkel kezelhető. Meglátásom szerint mégis van egy dolog, amiben az EBO/EBAO újat hozott, és részben ez lett a „veszte”. Ez pedig az, hogy az esetleges vagy kíváncsi hatásokat tette a tervezési folyamat központi elemévé, és ez egyszerűen nem illeszkedett a meglévő fogalmakba, folyamatokba. Ezen túl pedig olyan elvárásokat támasztottak vele szembe – az ellenség teljes rendszerének feltérképezésének és a hatások pontos előrejelzésének terén –, amelyeknek természetesen nem tudott megfelelni, bár ilyet talán nem ígért soha.

Felhasznált irodalom

- BATSCHLET, A. W. (2002): *Effects-based operations: a new operational model?* Pennsylvania: U.S. Army War College. www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA404406 (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- BERLOW, E. (2010): *How complexity leads to simplicity.* www.ted.com/talks/eric_berlow_how_complexity_leads_to_simplicity/transcript (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)

- BUMILLER, E. (2010): We Have Met the Enemy and He is PowerPoint. *The New York Times*, online. www.nytimes.com/2010/04/27/world/27powerpoint.html?hp&r=1& (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- CARPENTER, P. M., ANDREWS, W. F. (2009): Effects-based Operations Combat Proven. *Point-Counterpoint*, 52 1, 78–81.
<http://smallwarsjournal.com/documents/jfqcarpenterandrews.pdf> (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- CORELL, J. T. (2013): The Assault on EBO. *Air force Magazine*, January.
www.airforcemag.com/MagazineArchive/Pages/2013/January%202013/0113ebo.aspx (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- DEPTULA, D. A. (2001): *Effects Based Operations: Change in the nature of warfare*. Arlington: Aerospace Education Foundation
www.ausairpower.net/PDF-A/AEF-AFA-Effect-Based-Operations-D.A.Deptula-2001.pdf (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- JOBBÁGY Z. (2012): A hatásalapú hadviselés megközelítései. *Hadtudományi Szemle*, 5 2, 128–136.
- MATTIS, J. N. (2008): U.S. JFCOM Commander's Guidance for Effects-based Operations. *Parameters*, autumn, 18–25.
<http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/Articles/08autumn/mat-tis.pdf> (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- MIDAN, C. (2009): Implementation of NATO EBAO Doctrine and its Effects on Operational Staffs' Structure and Functions. *Strategic Impact*, 4, 39–54.
www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=696a4487-03a0-4587-8052-91a100f363fc (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- NATO (2007): *EBAO pre-doctrinal handbook 2007*.
www.cimicweb.org/cmo/Crisis%20Documents/NATO%20DOCUMENTS/EBAO%20Handbook%20Final%20Version_Signed_4Dec07.pdf (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- NATO (2008): *AJP-3.9 Allied Joint Doctrine for Joint Targeting*.
- NATO (2009): *AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations*.
- NATO DEFENCE COLLEGE (2008): *10 Things You Should Know About a Comprehensive Approach*. www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=35 (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- RÓZSA T. (2012): Hálózatközpontú és hatásalapú műveletek a szövetségben. *Sereg Szemle*, VIII különszám, 65–71.
- SMITH-WINDSOR, B. (2008): Hasten Slowly. NATO's Effects Based and Comprehensive Approach to Operations. *Research Paper*, 38.
http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/92060/ipublicationdocument_singledocument/e3c6789a-1821-4029-b200-56176a1ff520/en/rp_38en.pdf (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)
- U.S. JFCOM (2006): *Commander's Handbook for an Effects-Based Approach to Joint Operations*. Suffolk: Joint Warfighting Center
www.au.af.mil/au/awc/awcgate/jfcom/ebo_handbook_2006.pdf (a letöltés dátuma: 2014. május 20.)

AZ AFGANISZTÁNI HÁBORÚK LÉLEKTANI MŰVELETI TAPASZTALATAI

PSYCHOLOGICAL OPERATIONS EXPERIENCES IN AFGHAN WARS

Az afganisztáni háborúk, műveletek megannyi tapasztalattal szolgálnak a lélektani műveletek terén. A Magyar Honvédség (MH) állománya ez irányú tapasztalatait főként a bagláni Tartományi Újjáépítési Csoport tevékenységeiből szerezte, az írás ezen ismeretek összefoglalását tartalmazza.

The wars, operations in Afghanistan are serving many experiences in Psychological Operations. The Hungarian Defense Forces (HDF) experience in this field activity mainly acquired the Provincial Reconstruction Team Baghlan, this knowledge has been summarized in this writing.

*„Ezért száz harcot vívni és százszor győzni nem a legjobb a jók között.
Nem is harcolni, mégis alávetni az ellenséges sereget: ez a legjobb a jók között”*
Szun Ce (d. n.)

A lélektani műveletek (Psychological Operations – PSYOPS) egyre nagyobb jelentőségűek a különböző műveletek tervezése és végrehajtása során. Ezért az MH keretein belül is tovább kell folytatni és ezen a részterületen is el kell mélyíteni az összegyűlt nemzetközi és hazai tapasztalatok feldolgozását, saját szempontú elemzését, értékelését, valamint beillesztését a missziós felkészítésbe, illetve a kiképzés rendjébe. Ennek a gondolatnak a mentén haladva kívánok bővebb képet adni az afganisztáni lélektani műveletek tapasztalatairól, elsősorban az MH PRT tevékenysége kapcsán.

Szovjet tapasztalatok

Afganisztán megszállása, amely több mint kilenc éven át tartott (1979. december 27-étől 1989. február 15-éig), sajnos csak indirekt módon szolgáltat tapasztalatokkal a lélektani műveletek terén, mivel kifejezetten a témával kapcsolatban nem maradtak fenn kutatható források.

1. táblázat: Az információs és lélektani hadviselés jellegzetességei a szovjet–afgán háborúban. (Molnár, 2014)

Lélektani műveleti módszerek	
Szovjet	Mudzsahid ¹
Alacsony motiváció, sorozott állomány, marxista ideológia helyességének propagálása	Magas motiváció fenntartása, nemzeti öntudat és az iszlám világ összefogásának kommunikálása (dzsihád)
Otthoni környezet dezinformálása (Galántay, 2002: 6–7)	A mudzsahidok legyőzhetetlenségi nimbuszának fenntartása
Mudzsahidok megfélemlítése (például levágott fejek elhelyezése a harcjármű antennájára, holttestek harcjárművekkel való vontatása) ²	Katonák megfélemlítése (lefejezések, nemi erőszak a férfiak ellen)
Terrorbombázás, az ellenálló lakosság megsemmisítése (Dudik, 2009)	Robbantások (Jalali, Grau, 2013: 369) a félelemkeltés és a kommunikáció megzavarásának érdekében
Aknatelepítés megfélemlítő céllal	Aknatelepítés megfélemlítő céllal
Légi eszközök megfélemlítő használata (Jalali, Grau, 2013: 228)	Kommunikáció blokkolása
Nemzetközi rádióadások zavarása (Jalali, Grau, 2013: 80)	Emberrablások

¹ A mudzsahidok, kiejtés alapján modzsáhedekek – magyarul „küzdők”, de a kifejezést gyakran „Isten harcosai”-ként fordítják – azon, akik részt vesznek a, illetve mudzsahidoknak szokás nevezni azokat, akik a muzulmán földek fegyveres védelmében vesznek részt. A kifejezés a nyugati világban az 1980-as években vált ismertté, amikor az afgán modzsáhedekek a szovjetek ellen harcoltak. Azóta a muszlim önkéntesek a világ több pontján is harcoltak e név alatt, többek közt Kasmírban, Kosovóban, Boszniában, Csecsenföldön és Szíriában is.

² A háborút átélt lakosság elmondása alapján (szerző).

A lakosság munkához juttatása, oktatása (külföldön is, így jöhettek Magyarországra főiskolások és egyetemisták)	A lakosság elrettentése a szovjetekkel való együttműködéstől
Rádiós műsorok alkalmazása (főleg a városokban)	Rádióállomások pusztítása (Jalali, Grau, 2013: 81)
Aktív fejlesztések a főútvonalak mentén	Az afgán sorállomány szovjetek elleni szabotázsakciókat hajt végre
Szórólapok alkalmazása	Szórólapok alkalmazása (Grau, 1996: 28)
Közürend, egészségügy, mezőgazdaság fejlődése	CIA és a pakisztáni (ISI) titkosszolgálati felkészítések a mudzsahidok részére
Módszer	
Szovjet	Mudzsahid
Az ellenállás megtörése erővel	Folyamatos, de csak zavaró jellegű támadások a morál megtörésére (Jalali, Grau, 2013: 381)

A háború katonai mérlege igen negatív. Afgán oldalon a halottak száma egymillió és másfél millió főre tehető, míg hárommillió afgán Pakisztánba, kétmillió Iránba menekült. A belső menekültek száma ugyancsak közel kétmillió főre volt tehető. A sérültek száma hárommillió főt tett ki. A szovjet áldozatokról napvilágot látott hivatalos jelentés szerint kezdetben 13 ezer főt, majd 26 600 katona elesését vallotta be a politikai vezetés (Galántay, 2002: 3), de a megsemmisítésben részt vevő, összesen 620 ezer katonából (akik nem egy időben szolgáltak) mintegy 470 ezer megsérült vagy megbetegedett. (Csicsmann, 2010)

Becslések szerint az 1980-as években hozzávetőlegesen húszezer mudzsahid érkezett Afganisztánba mintegy húsz országból, akik különböző kiképzőtáborokban kaptak kiképzést, hogy harcoljanak a szovjet csapatokkal szemben, és tartsák fenn a lélektani nyomást, amellyel a végső győzelmet kívívják.

Az afganisztáni háború is jól mutatja a *mozgáscentrikus* hadikultúra lélektani műveletekhez való viszonyulását. Ahol az ellenség megsemmisítése a hadviselés fő filozófiai motívuma, ott a lélektani műveletek befolyásoló jellege nem kap akkora jelentőséget, mint az *anyagcentrikus* hadikultúra indirekt megközelítésében (Forgács, 2009: 10), amelyet a koalíciós csapatok 2001 után alkalmaztak.

Az afganisztáni műveletek

Az Operation Enduring Freedom (OEF) és az International Security Assistance Force (ISAF) tapasztalatai

2001. szeptember 11-e után, az USA ellen elkövetett támadássorozat másnapján a célcsoportelemző állomány már el is kezdte az afgán lakosság, a tálibok és az al-Káida szakmai elemzését. 2001. október elején már rádióadást szórtak az EC-130 Command Solo repülőgépek, és a hónap közepén megindult a szórólapkampány a B-52-es repülők segítségével. A fő üzenet az amerikai nép elleni támadások bemutatása és az iszlám világ támogatásának csökkentése volt a terrorizmussal szemben, továbbá az afgán lakosság szembefordítása a tálibokkal. (Forgács, 2009: 128)

A 2001-es műveletek gyors sikereket hoztak, és a fő üzenet változott: az amerikai csapatok elfogadása, a demokrácia és a nemzeti kormányzat kiépítése lett a témája. A lakosság támogatását ekkor még birtokolták az amerikai csapatok, de ez az állapot gyorsan változott. A 2003-as iraki invázió az Egyesült Állomoknak szinte minden szellemi és fizikai erőforrását elvonta az afganisztáni lélektani műveletektől, és csak harcászati szintű végrehajtó állomány maradt a feladatok kiszolgálására. Ez nemcsak az lélektani műveleteket érintette, hanem az összes fontosabb katonai művelet sikerét befolyásoló területet.

Az antropológus véleménye szerint – amely egybeesik a szakirodalomban domináns nézetekkel – afgán nemzet európai értelemben nem létezik, nem is létezett. (Wagner, 2006: 50) Azonban ennek a valós felismeréséhez évekre volt szükség, mivel a már említett szellemi és anyagi forráskivonás jellemezte az országot, továbbá olyan etnikai, vallási, földrajzi sokszínűség, amire nem volt felkészülve a politikai, katonai vezetés. A kétezres évek közepén-végén a tálibok megerősödtek, és egyre nagyobb területet hódítottak vissza. Ráadásul az afgán emberekben összetört a békés változásba vetett remény,

1. kép: EC-130 Command Solo repülő Afganisztán felett. (Friedman, d. n.)

2. kép: A World Trade Center dari és pastu felirattal: „Több mint 2800 ember halt meg, és 3000 gyermek lett árva.” (Friedman, d. n.)

nagymértékben megnehezítve a koalíciós katonák dolgát a helyi lakossággal, akiknek fő céljuk a túlélés érdekében folytatott hintapolitika. „Meg kell értenünk, az emberek hogyan látják a saját szemükkal a dolgokat. Félelmeiket, frusztrációjukat, elvárásait... ez azt jelenti, hogy meg kell változtatnunk a gondolkodásunkat.” (Economist, 2009)

Az afgán ember lelkébe belelátni szinte lehetetlen, azonban kedvező irányba befolyásolni nem lehetetlen, de mindenképpen időbe telik.

A koalíciós csapatok által megfogalmazott üzenetek, kampányok és azok értékelése (Munoz, 2012)

1. „A 9/11-es támadások bemutatása.” A World Trade Centerbe becsapódó repülő látványa értelmezhetetlen volt az afgán lakosság számára, mivel se a támadás tényéről, se a felhőkarcoló létezéséről nem voltak ismereteik.
2. „A terrorizmus elleni harc legitimálja az USA Afganisztán elleni invázióját.” Sikertelen volt, sőt Obama 2009-ben a „war on terror” kifejezés helyett a „war on necessity”-t használja.
3. „A koalíciós csapatok békét és biztonságot hoznak.” Ez kezdetben igaz volt, de a biztonsági helyzet folyamatosan rosszabb lett az évek során, és ez a trend nem változik meg egyhamar. (Livingston, O’Hanlon, 2014: 19) Maga a kampány vegyes sikereket ért el.
4. „Az al-Káida és a tálibok az afgán emberek ellenségei.” A kampány részeként minden „rosszfiút” következetesen „Afganisztán ellenségének” hívtak 2008–2010 között, de a túl direkt és a nem egyértelmű elnevezésről áttértek a „lábadó” kifejezésre, amely pontosította, kiről is van szó.
5. „Védd a tálib és al-Káida-vezetők fejére.” Nem volt hatékony, kevesen adtak információt, de volt olyan például, aki saját magát adta fel a vér-

3. kép: 150 millió (rég) afganit (kb. 4000 USA-dollár) ajánl az al-Káida-tagokról információt szolgáltatóknak. (Friedman, d. n.)

díj fejében. (Sieff, 2012) Többféle vizuális megjelenítéssel kommunikáltak, de az egyik legsikeresebb a „bankjegyszerű” volt.

6. „A Pénz fegyverért program beindítása.” Vegyes sikerrel működött, mivel az afgánok nem akarnak megválni a fegyvereiktől, miután meg kell védeniük a családjukat, emellett fegyver nélkül nem sok becsülete van a férfinak. Mindezek ellenére kezdetben sok működő fegyvert adtak le, majd a nem működőkre is sor került. Később az olcsó kínai fegyver leadása is jó üzlet lett. A legsikeresebb program az volt, amikor a különböző fegyverlerakatokról kellett információt szolgáltatni.
7. „A helyi lakosság segítsége is kell az improvizált robbanóeszközök (Improvised Explosive Device – IED) elleni küzdelemben.” A kampány sikeres volt, a lakosság a saját biztonságának érdekében segítette a saját és nemzetközi csapatok IED-ellenes tevékenységét.
8. „Az USA haderejének technikai fölénye van a tálibokkal szemben.” Hatékonyan működött a kampány, és viszonylag jó hatásfokkal rettentette el a lázadókat.
9. „Az afgán kormányzat és az afgán nemzeti védelmi erők békét és előrejutást hoznak.” A kampány jelenleg is folyik, de sikeressége a korrupció és a nepotizmus jelenségei miatt nem túl hatékony. A nemzeti öntudat és a fegyveres szervek felelősségérzete az ehhez hasonló kampányoknak köszönhetően egyre jobban nő.
10. „A demokrácia egész Afganisztán érdeke, érdemes részt venni a választáson.” A klasszikus értelemben vett demokrácia exportja megbukott, ám a rendszer, ha nem is túl „tisztán”, de működik. A demokrácia és a szabad választások propagálása 2001–2005 között sikeres volt, de aztán folyamatosan mérséklődött a fogékonyság, mivel a kormány hitelessége a korrupció és a választási csalások miatt csökkent, illetve a sok ci-

vil áldozattal járó bombázás és éjszakai rajtaütés sokakból ellenérzéseket váltott ki.

11. „Kézfogást szimbolizáló képek.” Hatékony volt mindvégig, mivel jól szimbolizálta a barátságot, az együttműködést.
12. „Afgán és amerikai családok egy képen ábrázolása.” Vegyesen fogadták, mivel nem volt elfedve a nők haja, amit a helyi szokások elleneztek.
13. „A jó idők visszatérnek!” A lakosság többsége nem emlékezett a „jó időkre”, mert annyira régen volt béke az országban.
14. „A béke szimbolizálása a fehér galambbal.” Az afgán kultúrában a fehér galambnak semmilyen szimbolikája sincs, sokan ételnek nézték.
15. „A tálibok tettei iszlámellenesek.” Vegyes hatékonysága volt, amikor a nőket botozó tálibokat mutatták.
16. „Tálib vezetőket fenyegető képek.” Az alacsony írás-olvasási arány és médialefedettség miatt az lakosság többsége nem tudta, hogy néznek ki a tálib vezetők.
17. „Oszáma bin Láden vérdíjának reklámozása zöld gyufásdobozon.” A zöld az iszlám színe, így nem igazán hatékony, sőt pozitív színben tüntette fel Oszáma bin Ládent.
18. „A nemzetek együttműködése a béke miatt van.” A kampány sikeres volt, a lakosság többsége hitt az üzenetnek, de nem tapasztalta meg maradtalanul a mindennapokban.
19. „A muszlimok szabadon gyakorolhatják a vallásukat az USA-ban.” Sikeres volt, de valamiért nem kommunikálták hosszú időn keresztül, valószínűleg a vallási téma érzékeny mivolta miatt.
20. „Hallgasd a X. Y. csatornát a rádiódon.” Hatékony, folyamatos kampány. A sokféle csatorna elég népszerű még most is, habár a nemzetközi támogatású médiaközpontok jövőbeli működése kérdéses, például az északi régióban található RMIC (Regional Media and Information Center) csak 2015-ig kap német támogatást. (Soucz, 2014)

4. kép:
„A muszlimok
szabadon
imádkozhatnak
az USA-ban,
7 millió
muszlim él
nálunk, és 1200
mecsetünk van.”
(Friedman, d. n.)

21. *„Helyes közlekedést propagáló kampányok a konfliktusok elkerülésének érdekében.”* Sikertelen kampányok voltak, és sok ellenállás mutatkozott a témával kapcsolatban. A lakosság nem szerette, ha megmondják, hol és hogyan közlekedjenek.
22. *„Vallási és egyéb ünnepek üdvözlő kampánya.”* Általában sikeres volt, és egy idő után már el is várták.
23. *„Információk a légi segélyezésről.”* Szórólapkampányt indítottak: várják meg, amíg a repülőből kidobott segélycsomagok leesnek, és ne menjenek alájuk, elkerülve így a baleseteket. A csomagok egy időben sárgák voltak – ezért a színük miatt össze lehetett téveszteni őket a fel nem robbant kazettás bombákkal –, illetve pirosak, ami a veszély színe az afgán színszimbolikában. A csomagok többségén nem volt dari vagy pastu nyelvű leírás, ami gyanút váltott ki a lakosságból, „vajon tartalmaz-e disznóhúst, vagy nem”. (Haulman, 2003: 10)
24. *„Tudjuk, hol vagy, add fel magad, vagy meghalsz!”* Sikeres volt, mivel a lázadók tapasztalatai alátámasztották az üzenet igazságtartalmát. Ez a módszer jelenleg is használatban van, kis csoportokat és személyeket megcélozva. (Soucz, 2014)
25. *„A gyerekek Afganisztán jövője”* Jól működő kampány volt, üzenetére érzékeny volt az afgán lakosság.
26. *„Nők felé nyitó kampányok.”* A nők helyzete Afganisztánban kritikus kérdés volt a nemzetközi csapatok számára, de nem akarták a lakosság férfi tagjainak a haragját kiváltani, ezért csak óvatos és kis hatású kampányok voltak. A szélesebb médiakampányok helyett a Női Összekötői Csoportok (Female Engagement Team – FET) munkájára helyezték a hangsúlyt.
27. *„Az afgán kormányzat és a fegyveres erők promotálása, hogy képesek el látni a feladatukat.”* Hatékonnak bizonyult, és a biztonsági feladatok átvétele az ISAF-től népszerű volt a lakosság körében, de sokan szkeptikusok voltak az eredményességével kapcsolatban. A 2012. májusi, chicagói NATO-csúcstalálkozón külön deklaráció is született Afganisztánról, s itt meghatározták az *„átmenet”* (transition, intequal) (Wagner, 2012: 3) forgatókönyvét, amely új irányt szabott a lélektani műveletek kampányainak is. Az átmenet szerint a szövetséges csapatoknak 2014 végéig ki kell vonulniuk az országból, és át kell adniuk az irányítást az afgánoknak a kormányzati, a fejlesztési és a biztonsági területeken. Ez a folyamat négy fázisban valósult meg, és jelenleg is tart.

Tálib propaganda

Miután hatalomra került a tálib rezsim, 1996-ban betiltott minden típusú médiát, kivételként a „Propaganda Hangja” saria rádió és nagyon kevés újság, magazin működhetett, szigorú állami ellenőrzés alatt. (Hairan, 2010) A tálib vezetés kijelentette, hogy a fényképek, az ember- és állatábrázolások iszlámel-lenések. A 2001-es tálib összeomlás után megváltoztatták a kommunikációs stratégiájukat, és néhány év alatt képesek voltak kiépíteni egy információs hálózatot, amely gyorsan és hatékonyon továbbította a különböző médiaüzeneteket, szövegeket, verseket, rövid dalokat, amelyeket akár telefonok csengőhangjaként is fel lehetett használni. Kihasználták és jelenleg is használják a modern média minden lehetőségét a propaganda megszervezésére, továbbítására. Az al-Káida-propaganda tapasztalatait is átvették, és együttműködést szerveztek az al-Káida „Információs Tanáccsal”³ (és a „Sharia és Politikai Bizottsággal”)⁴ a sikeres, hatékony propagandatevékenység érdekében.

2. táblázat: A tálibok célcsoportjai és üzenetei, módszerei. (Molnár, 2014)

Tálib célcsoportok	Üzenetek, módszerek
A katonákat küldő ország politikai vezetése és lakossága	Vonják ki a katonákat az országból, mert további (magyar) katonák fognak meghalni. (MNO, 2010) ⁵ Hamis gyásztáviratok küldése a családtagoknak Afganisztánban szolgáló nemzetközi katonák családtagjainak fenyegetése
Nemzetközi közösség	A háború borzalmainak bemutatása a médián keresztül A foglyul ejtett szövetséges katonák nyilatkozatra kényszerítése, kínzása Toborzás muszlim és nem muszlim országokból (OSW, 2010) Financiális támogatók keresése, az muszlim háború igazságának kommunikálása a potenciális támogatók részére (OSW, 2010)

³ Feladata az al-Káida propagálása. (Kemény, 2005)

⁴ Hatásköre a fetvák kiadása, amelyeket különböző akciók, terrortámadások legitimálására használtak. (Kemény, 2005)

⁵ A The Frontier Post pakisztáni újság honlapján megjelent írás szerint a tálibok szóvivője, Zabihullah Mudzsahid arról beszélt, hogy a magyarok olyan ügy mellett kötelezték el magukat, amely számukra semmilyen haszonnal nem jár. Felszólította a magyar kormányt, hogy vonja ki katonáit Afganisztánból, ellenkező esetben a magyar kontingens újabb tagjainak a halálára kell felkészülnie.

Műveletekben részt vevő állomány	Folyamatos IED-támadások, rajtaütések, öngyilkos merényletek végrehajtása a szövetséges katonák ellen a morál megtörésének érdekében
Afgán és pakisztáni lakosság	Emberrablások szervezése váltságdíjért A tálibok az muszlim világ ellenségei ellen küzdenek, ezért az igaz muszlim támogatja a tálibokat. A kormányzat a megszálló erők bábja. Alkalmazzák a kulcskommunikátorokon (általában vallási vezetők) keresztüli befolyásolást.

ISAF Tartományi Újjáépítési Csoport (Provincial Reconstruction Team – PRT)

„A NATO ISAF-missziója a 2006 augusztusáig párhuzamosan folyó, USA által vezetett koalíciós művelettel összehangolva megkezdte az afgán kormány és a Biztonsági Erők támogatását a stabil és önfenntartó állam kialakításának érdekében. A konfliktus megoldásának kulcsszava a komplex rendezés. Nemcsak a katonai biztonságot kell kialakítani, hanem a politikai, gazdasági, társadalmi és szociális, környezeti, valamint a tudományos és technikai biztonságot is meg kell teremteni. A nemzetközi segítségnyújtásnak olyan önfenntartó rendszer kialakítását kell előmozdítania, amelyben az afgán kormány meg tudja valósítani és fenn tudja tartani a békét, biztonságot, stabilitást a biztonság valamennyi dimenziójában a nemzetközi katonai támogatás nélkül is. E célok elérésének legfontosabb eszköze az ISAF és az OEF kötelékében 2002 tavaszán kigondolt Tartományi Újjáépítési Csoport intézménye.” (Bodizsár, 2008: 43) „Az első PRT-t 2003 januárjában Paktia tartományban alakították ki, és viszonylag gyorsan, két év alatt Afganisztán 34 tartományából 28-ban hoztak létre ilyen szervezeteket. Jelenleg már csak három PRT működik, és azok is hamarosan bezárnak, átadva a feladataikat az afgán partnereknek.” (Hague, 2014)

A PRT kialakításának a célja olyan tartományi nemzetközi jelenlét biztosítása, amely nemcsak katonai, hanem civil és diplomáciai módszerekkel is stabilizációs tevékenységet hajt végre annak érdekében, hogy a tartomány biztonsági, kormányzati és fejlesztési szempontból olyan szintre jusson el, amelyet már az afgán fél is képes fenntartani. Ezért a fő feladat a katonai jelenlét demonstrálása, a kormányzat hatékonyságának növelése és a fejlesztési tevékenység volt.

A PRT-rendszer megítélésem szerint megfelelő válasz volt az Afganisztánban felmerült kihívások egy részére, de nem teljesítette a misszióját maradéktalanul. Egy idő után az ország széttagoaltságát erősítette, és a közpon-

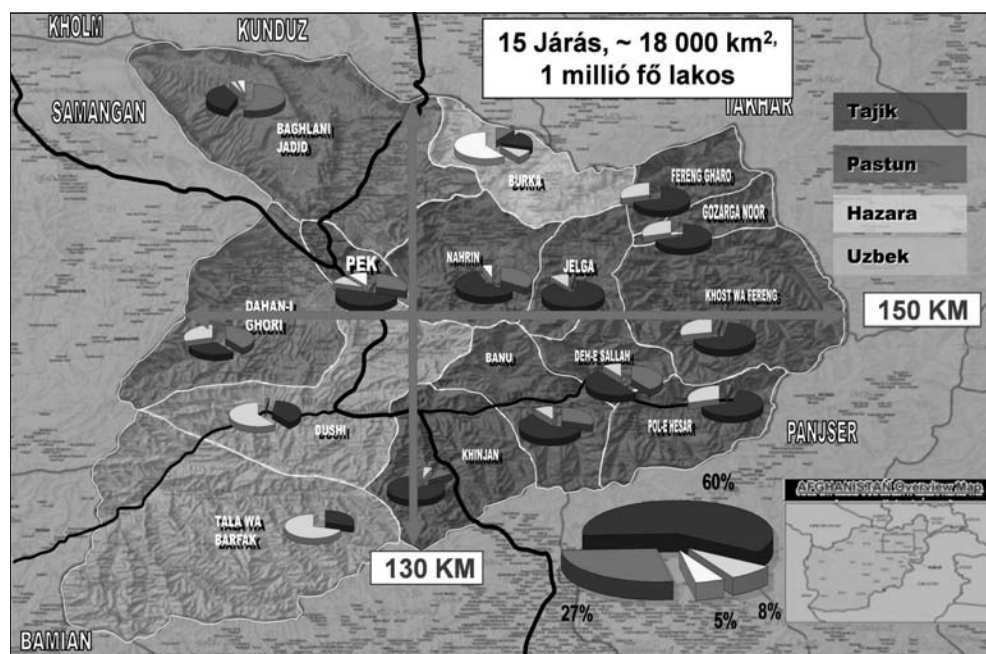
ti kormányzat erejét csökkentette, s ennek 2012-ben Hámid Karzai elnök többször hangot is adott. (Stars and Stripes, 2012)

A Magyar Honvédség Tartományi Újjáépítési Csoportja (MH PRT)

A magyar katonai szerepvállalás 2004-ben jelent meg markánsan az afganisztáni rendezésben, ebben az évben a Kabuli Többszemzeti Dandár alárendeltségében egy 125+7 fős alegység, a MH Könnyű Gyalog Század (MH KGYSZD) teljesített szolgálatot az afgán főváros körzetében. Az MH KGYSZD 2006 őszéig látta el feladatát, majd átcsoportosították az észak-afganisztáni Baglán tartomány Pol-e Khomri városába, ahol 2006. október 1-jén átvette a Holland Királyi Haderő által két évig üzemeltetett PRT feladatait. (Asztalos, 2013)

Az MH PRT 200-250 fő körüli létszámmal, teljes önellátás és biztosítás mellett, rendkívül bonyolult viszonyok között látta el a már említett feladatrendszer Baglán tartományban.

Az MH PRT szervezetében néhány civil szakember is helyet kapott, így a politikai tanácsadó, a mezőgazdasági ügyek tanácsadója (időszakosan), a magyar rendőrség képviselői, illetve az Egyesült Államok két-három különböző tanácsadója is, akik hozzájárultak a közös művelet sikeréhez. A civil

1. ábra: Az MH PRT műveleti területe Baglán tartományban és fontosabb jellemzői. (Molnár, 2014)

szakértők alacsony száma nagyban akadályozta a feladatok sikerességét, hiszen a katonáknak nem klasszikus katonai feladatokat, hanem olyan feladatokat kellett ellátniuk, amilyenekre nem voltak felkészítve. Nem is lehettek, hiszen például egy tartomány fejlesztési tevékenysége nem tartozik a tipikus katonai feladatok közé.

A gyenge civil jelenlét erős katonai irányítást eredményezett, s ez ahhoz vezetett, hogy minden felmerülő témát katonai szemszögből vizsgáltak meg, így alakult ki az a gyakorlat, hogy a fejlesztések elsősorban a katonák biztonságát, elfogadottságát szolgálták, és nem feltétlenül a fejlesztési célszerűséget. Ez a gyakorlat nem volt egyedülálló a PRT-k között, (Tálas, 2010: 7), de a magyarok vezette PRT-ben markánsabban megjelent ez a motívum. Ez katonai szempontból jó volt, és a lélektani műveleteket is segítette, mivel a helyi lakosság az MH PRT bármilyen tevékenységét egyértelműen a katonákkal azonosította, így könnyű volt az egységes kommunikáció és imidzs kialakítása.

Az MH PRT tevékenységét mind a helyi lakosság, mind pedig a magyar és nemzetközi közvélemény a kifelé sugárzott „kép” hatásának alapján ítélte meg. Fontos volt tehát, hogy e kivetítések koordináltak legyenek, erősítsék egymás hatását, ne pedig kioltásuk ellentmondásosságukkal. A napi vagy az eseményekhez kötött (pozitív, negatív) „kommunikáció” során a lélektani műveletek által propagált információkkal a nemzetközi médiának adott képeknek, a civil-katonai együttműködés (CIMIC) által végzett munkának nem mondhat ellent a katonák egyéni magatartása és az MH PRT által a biztonsági környezet érdekében végzett tevékenység. (Boldizsár, 2008: 50)

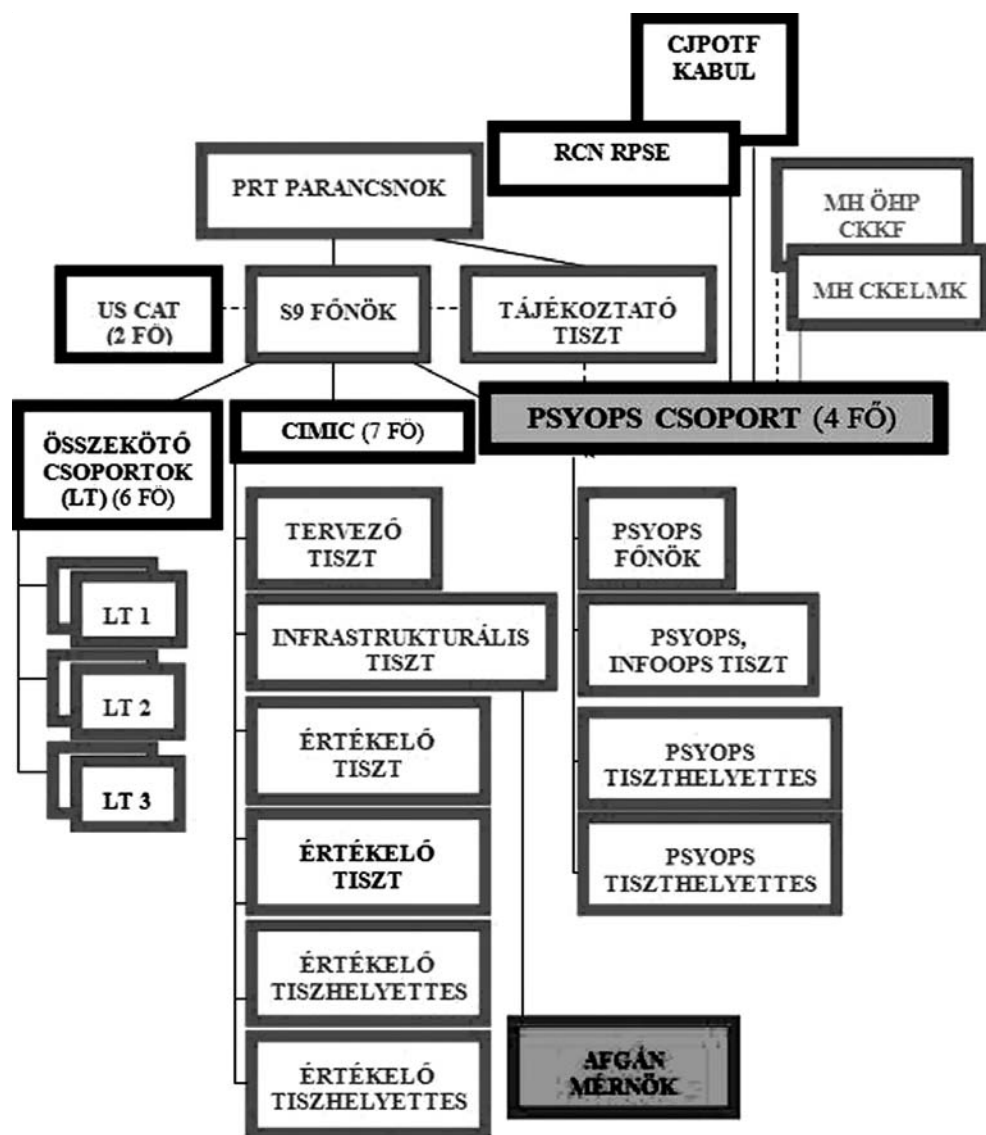
Az PRT-ről megannyi könyvet lehetne írni, annyi érdekes tapasztalattal szolgált, de most lássuk a lélektani műveleti tevékenység megjelenését az MH PRT és az S9 részleg rendszerében.

Az MH PRT S9 részleg feladatai

Így utólag visszatekintve az „S9 részleg”, amely megnevezés a NATO-terminológiában csak a civil-katonai együttműködést jelöli, nem volt helyes elnevezés, nem tartalmazta a feladatait. Sokkal inkább illetet volna rá az *információs műveletek* vagy az *információs támogató részleg*.

Komplex megoldásokat kívánó feladatai nem korlátozódtak csak a civil-katonai együttműködésre vagy a lélektani műveletekre, sőt ambivalens módon az utolsó öt váltás ideje alatt az egyik PSYOPS-beosztás egyben INFOOPS- (Információs Műveletek) (NATO, 2009)⁶ beosztássá is vált. Igaz, a beosztás alapvetően a kulcsbeosztású vezetők kezelésével (Key Leader

⁶ „Az információs műveletek nem más, mint egy katonai funkció, amely tanácsadással és a katonai információs műveletek koordinálásával a kívánt hatás elérésének érdekében befolyásolja az ellenséges erők szándékát, megértését és képességét, ezzel támogatva a szövetséges erők missziós célkitűzéseit.” (NATO, 2009)

2. ábra: Az CIMIC/PSYOPS-részleg felépítése az MH PRT-10/11 váltások idején, amikor felépítése a legideálisabb volt. (Molnár, 2014)

Engagement – KLE) foglalkozott, de az egyéni képességek függvényében az átfogó információs stratégia formálásába is be tudott dolgozni.

Az S9 részleg alapfeladatai a következők voltak:

1. A műveletek és a parancsnok szándékának lélektani műveleti támogatása.
Az S9 részleg az RCN által tervezett, végrehajtott műveletekben csak nagyon kismértékben vett részt, azonban a tervezésbe már erőteljeseb-

ben belefolyt. A műveletek jellemzően olyan helyen folytak, ahova „nem volt célszerű menni”, illetve általában azt a „nemes” feladatot szánták nekünk, hogy a műveletek alatt feszültté vált lakosságot különböző projektekkel nyugtassuk meg. Ezeket a kéréseket általában udvariasan visszautasítottuk.

2. *Összekötő funkció* kiépítése és fenntartása.

- Együttműködés a helyi lakossággal, formális és informális vezetőkkel, vallási vezetőkkel, a média helyi képviselőivel, helyi, nem kormányzati (NGO) és nemzetközi szervezetek vezetőivel, továbbá az MH PRT-vel együttműködő szervezetek civil képviselőivel.
- A táborban található *civil szakértők támogatása* a sikeres feladat-végrehajtás érdekében. Ilyen szakértők voltak a politikai tanácsadó,⁷ a fejlesztési tanácsadó,⁸ az Egyesült Államok érdekeit külföldre kivetítő nemzetközi fejlesztési ügynökség (United States of America International Development – USAID) képviselői és a Mezőgazdasági Minisztérium képviselői, illetve a (táboron kívüli) nem kormányzati magyar szervezetek (Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, Magyar Baptista Szeretetszolgálat, Magyar Református szeretetszolgálat) tagjai.

3. A saját és a *parancsnoki katasztrófaelhárítási program* (Commander's Emergency Response Program – CERP)⁹ *projektjeinek tervezése, kivitelezése*, a tartomány projekttevékenységének koordinálása. Ezt nagyban megnehezítette a nem kormányzati szervezetek kommunikációs hajlandósága, így a koordináció csak részben volt sikeres, és a gyakorlatban csak a bagláni Jadid járás stabilizálására 2010-ben telepített német Task Force MeS CIMIC állományával valósult meg. A projektek, követve a tartományi fejlesztési tervet, a helyi különböző szintű vezetők támogatását magukénak tudták, azonban el kell mondani, hogy az afgán fél részéről az egyéni, nem pedig a célszerűségi érdekek domináltak a különböző projektek kiválasztásakor. Az is elmondható, hogy a különböző szintű kormányzati szakterületek képviselői nem voltak képesek egy egységes stratégiai gondolkodást feltételező prioritási listát összeállítani a fejlesztések terén. Az MH PRT (egyik) fő feladatának a projektek kivitelezését tartották, alapvetően minden tevékenység ezen feladatok kiszolgáltatását célozta. Így a lélektani műveletek egyik fő feladata is a projektek megfelelő kommunikálása, eladása volt. Az MH PRT infrastrukturális terüle-

⁷ A PRT civil vezetője, Magyarország diplomáciai képviselője a tartományban.

⁸ A civil és a katonai fejlesztések terén töltött be tanácsadói funkciót az utolsó másfél évben.

⁹ A Civil Affairs (civil kapcsolatok) szakembereinek a pénzügyi forrása az MH PRT parancsnokának támogatása érdekében, szoros együttműködésben az S9 részleggel, szinte már annak részeként.

ten csak kisebb hatásokat tudott elérni a tartomány egészében. Főleg hidak, utak építésével és helyreállításával, vízrendszerek és árvízrendszerek építésével-helyreállításával és elektromos rendszerek telepítésével foglalkozott. A projektek az esetek többségében elérték a várt hatást, és megfelelő segítséget nyújtottak a helyi lakosságnak, de a karbantartás és a gondozás hiánya miatt több projekt ment tönkre, vált használhatatlanná. Ezekre rendszeresen érkeznek a felújítási kérelmek az MH PRT-be. A kormányzat támogatása 2010-től egyre nagyobb terhet rótt az MH PRT fejlesztési költségvetésére, mivel az Afgán Nemzeti Biztonsági Erők (Afghan National Security Forces – ANSF)¹⁰ létszáma és igényei folyamatosan nőttek, ami egyre nagyobb támogatást követelt meg az MH PRT részéről. A kormányzat támogatásának szükségessége alapvetően a jó kapcsolat fenntartását szolgálta, stabilizációs hatásai voltak, de valós fejlesztéseket nem tett lehetővé. Ezen feladatokat az USAID és a GIZ¹¹ különböző programjai egyre hatékonyabban hajtották végre a tartományban, s ezek jelenleg is folynak.

Az MH PRT az *oktatás* és az *egészségügy* területén érte el a legnagyobb sikereket a CIMIC-projekttevékenység során. Az MH PRT projektjei nagyban hozzájárultak a tartomány oktatási és egészségügyi színvonalának fejlődéséhez, ami a helyi lakosság körében jól ismert tény volt. Az eddig felsorolt területek hatékony támogatása nagyfokú szakértelmet és komoly pénzügyi források meglétét igényelte.

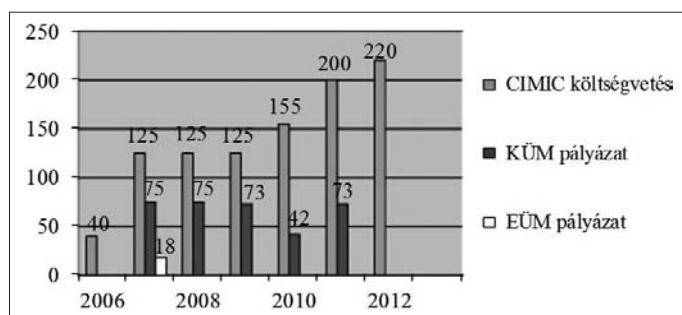
A projekteket finanszírozás szerint alapvetően hatféle kategóriába lehetett sorolni:

1. Hazai forrásból a HM tárcán keresztül továbbított CIMIC-költségvetésből megvalósult projektek. Ebbe a kategóriába esett a legtöbb projekt, szám szerint 1076 darab, mindösszesen 1 251 052 000 Ft összegből valósult meg. Ebből az PYOPS jellegű projektek költségvetése 26 683 189 Ft volt, s ez a teljes költség 2,1 százalékát tette ki.
2. *Hazai forrásból más* (KÜM, egészségügyi, mezőgazdasági és vidékfejlesztési, oktatási) *tárcákon keresztül*, de CIMIC-pályázat és -megvalósítás alapján létrejött *projekte*k. A KÜM jóvoltából 2007-ben és 2008-ban 75-75 millió Ft, 2009-ben 73 millió Ft, 2011-ben 52 millió Ft költségvetés állt rendelkezésre (Szilágyi, 2013:15), és összesen 325 824 000 Ft-ot használtak fel. (Sipos, 2013)

¹⁰ Összefoglaló neve az összes afgán fegyveres szervnek: a hadseregnek, a rendőrség különböző csapatainak és a határőrségnek.

¹¹ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit. A Német Szövetségi Kormány Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Minisztériumának bázisán létrehozott kormányzati fejlesztési ügynökség.

3. Hazai forrásból nem kormányzati szervezeteken keresztül megvalósuló projektek. Ez a forrás nehezen visszavezethető, a kezdeti 2007-es ambiciózus kormányzati elképzelés évi 500 millió forintos fejlesztési költségvetést céltott meg, ebből 125+75 millió a HM-nek volt szánva, és 300 millió a hazai civilszervezetek pályázhattak. Ez a pályázható összeg folyamatosan csökkent, de a szervezetek általában kiegészítették saját vagy más nemzetközi pályázati forrásokkal.
4. Amerikai CERP-forrásból megvalósult projektek. Az MH PRT befejező fázisának a legnagyobb pénzügyi forrása a CERP volt, 2010-től, 2013-ig 41 projektre 5 251 389 USA-dollár (Asztalos, 2013) – 1 100 000 000 Ft – forrást használtak fel, ezzel betöltve azt az űrt, amelyet a nagy infrastrukturális projektek hiánya okozott a kezdeti PRT-kben.
5. Vegyes finanszírozású projektek. Megvalósult két német–magyar közös CIMIC-projekt, amely inkább az együttműködést és az egységes kép kivétését szolgálta, mint a célszerűséget, illetve a MH PRT a Magyar Ökumenikus Segélyszervezettel együtt újította fel a Baghlan TV-t.
6. Más forrásból megvalósult projektek. Ezek európai uniós és japán forrást jelentettek, amelyeket a nem kormányzati szervezetek használtak fel.

3. ábra:
A rendelkezésre álló magyar pénzügyi források (2006–2012) (millió forint). (Asztalos, 2013)

A PSYOPS-részleg feladatai

1. *Információ gyűjtése, feldolgozása*, a felderítő rendszerbe betáplálása és az előjáró által meghatározott formában eseti és rendszeres jelentések megírása.
2. *Növelni az ISAF és az MH, a magyar katonák elfogadottságát*, ezáltal a biztonságát,¹² a tartományban olyan környezet kialakítása, amely biztosítja a mozgás- és a tevékenységi szabadságot minimálisan a fő ellátási útvonalak mentén.
3. Úgy tapasztaltam, hogy bármilyen feladat, amelyre nem volt egyértelműen egy szervezet, beosztás rendszeresítve, az S9 részleg feladatává vált,

¹² Kimondva-kimondatlanul, a részleg legfontosabb feladata ez volt.

mivel a megfelelő állománya, a lehetőségei és a kapcsolatai kreatív problémamegoldást tettek lehetővé.

4. A Combined Joint PSYOPS Task Force (CJPOTF) által megfogalmazott elvek és az Északi Regionális Parancsnokság Regionális PSYOPS Támogató Elem (RCN RPSE) által adott iránymutatások és állásfoglalások alapján, az MH ÖHP Civil-Katonai Kapcsolatok Főnökség (MH ÖHP CKKF) szakmai irányítása mellett, az MH Civil-Katonai Kapcsolatok és Lélektani Műveleti Központ háttértámogatásával látta el a műveleti területen a feladatait.
5. A PSYOPS-részleg feladatai közé tartozott, hogy tájékoztassák a helyi lakosságot a járásukban, a tartományban, illetve az egész Afganisztán területén folyó fejlesztésekről, változásokról és a biztonsági helyzet alakulásáról, illetve fontos feladata volt szakmai előjárók által elkészített termékek, szóróanyagok és újságok terjesztése, a kiadványok hatékonyságának felmérése. Szintén terjesztették az ISAF-központ hanganyagait, valamint a lakosság körében elvégezték a tervezett kiadványok előzetes tesztelését.
6. A négyfős csoportnak egyszerre kellett ellátnia mind a *törzsi*, mind a *végrehajtó funkciókat*. Ebből is látható, hogy az ezen beosztásban szolgáló kolégák komoly kihívásokkal néztek szembe a mindennapi munkájuk során.

A törzsmunkából adódó feladataik a következők voltak:

1. Részvétel az MH PRT hadműveleti tervezésében, s ez általában a S9 részleg vezetőjén keresztül valósult meg.
2. A különböző műveletek *tapasztalatainak értékelése, jelentése*.
3. Különböző eseti és ciklikus *jelentések elkészítése* az előjárók részére.
4. Az előjáró *INFOOPS*-szervektől kapott *feladatok tervezése, végrehajtása, bedolgozások, jelentések elkészítése*. A *parancsnok KLE-feladatainak támogatása* előkészítéssel, felkészítéssel, a találkozón szakirányú segítségnyújtás, a találkozó után jelentés megírása, következtetések levonása és az *INFOOPS*-rendszerbe való bedolgozása, a tapasztalatok átadása. A KLE célszemélyeiről információ gyűjtése, profil készítése, frissítése.
5. *Célcsoportelemzés* végrehajtása, ami a létszám és a lehetőségek okán csak kismértékben valósult meg.
6. *Információk elemzése, feldolgozása* a hadműveleti és a felderítő részlegek részére.
7. *Kiadványszerkesztés. Óriáspalátok szerkesztése*. Az MH PRT tizenhárom váltása alatt huszonkétféle plakát volt kihelyezve a tartomány különböző pontjain. A plakáthelyek kezdetben (MH PRT-1) csak két helyen voltak telepítve a fő közlekedési útvonal mellett, Pol-e Khomri város határában, majd később (MH PRT-5), a váltás ideje alatt számuk ötre, végül (MH PRT-6) hét darabra nőtt, főként a forgalmasabb csomópontokon elhelyez-

5. kép: A Khilagay tábora előtt telepített óriásplakát 2011-ben. (Molnár, 2014)

ve. A plakáttartók eredeti mérete háromszor négy méter volt, majd az MH PRT-11 ideje alatt kicserélték ötször négy méteresre. A plakáttartók a környezeti hatások miatt, illetve a robbantások következtében többször felújítást igényeltek, de a plakátokat soha nem rongálták meg, ami már önmagában is eredménynek számított.

A Khilagay tábora előtt álló óriásplakát az ott lévő afgán katonák morálját, büszkeségét növelte, a Művelti Tanácsadó és Összekötő Csoport (Operational Mentoring and Liaison Team – OMLT)¹³ katonáinak ötlete és tervezése alapján gyártották, zászlóalj-lövészverseny győzteseinek képeivel és kalocsai motívumok felhasználásával. A plakátokat CIMIC-költségvetésből helyi vállalkozó készítette el és telepítette a helyére.

Az óriásplakátoknak összhangban kellett lenniük a CJPOTEF és az RCN RPSE irányelveivel, de egy idő után nem nézték jó szemmel az MH PRT saját plakátjait, mivel a központi termékek kihelyezését várták volna el. Ezzel mi szakmailag nem értettünk egyet, és az utolsó váltásig maradtak a saját termékek, amelyek üde színfoltok voltak a többi plakátok között. Ezek jók voltak, de nem a mieink. Egy kalocsai mintás plakát például soha nem válósulhatott volna meg, amely egyébként sikeres volt a lakosság körében, mivel a virágos, „csicsás” túldíszítettség közel áll az afgán kultúrához.

Pár példa az óriásplakátokra és üzeneteikre:

¹³ A magyar–amerikai csoport egy afgán lövészzászlóaljat mentorált 2009–2012 között.

7. kép: Óriásplakátok 2010-ből. „A Magyar PRT Baglán tartomány jövőjéért.”

8. kép: Óriásplakát 2011 és 2012-ből. A „Fejlesztés, Kormányzat, Biztonság”; „És együtt erősek maradunk!” üzeneteket jelenítették meg. (A képeket Varga Erika zászlós készítette.)

Rölapok, plakát, kiadványok készítése. Viszonylag kevés rölap készült, mivel a rölapokat főleg a CJPOTEF küldte, így azoknak csak a kijuttatásáról kellett gondoskodni, viszont plakátok készültek szép számmal. A plakátokat falragaszként és „infoboxokban” alkalmazták, amelyek védtek a környezet viszontagságaitól a nyomtatott termékeket. Az infoboxok minden járási hivatal központjában telepítve voltak, és a tartalmukat általában havi-kéthavi rendszerességgel frissítették.

A Magyarországon elkészített plakátok, matricák, füzetek, tollak, kapcsolatépítő tárgyak és or-

9. kép. Még nem teljesen feltöltött infobox. (A képet Varga Erika zászlós készítette.)

10. kép: A különböző méretű matricák bármilyen anyagot magyar ajándékká tudtak varázsolni. (Molnár, 2014)

szágismertető kézikönyvek olyan termékek voltak, amelyeket a műveleti területen nehezen lehetett volna előállítani. Ez a *hazai háttértámogatás* egyrészt segítség volt, másrészt a hazai és a műveleti területen lévő

állomány között egy szakmai és morális kapcsolatot alkotott.

A részleg kettő-négy újsággal volt kapcsolatban, amelyek heti-kétheti megjelenéssel készültek. A lapokban az újságírók kisebb támogatások fejében (nyomtató, tintapatron, számítógép, papír) cikkeket közöltek az MH PRT tevékenységéről, illetve tájékoztattak a média különböző eseményeiről.

Ez az együttműködés írásban rögzített szerződésen alapult, akárcsak minden más médiapartnerrel való kapcsolat.

11. kép: A PRT által támogatott két legnépszerűbb újság, az Etehaad és Eagle. (Molnár, 2014)

A legjelentősebb, kéthetente megjelenő, egész Afganisztánban terjesztett és régióként kiegészített Isaf News (Sada-e Azadi) – az ISAF által szerkesztett és dari, pastu, angol nyelven egybeszerkesztett – újság 10-15 ezer példányban készült.

A részleg időszaktól függően négy-hét rádióállomással volt kapcsolatban, és minimálisan hetente-kéthetente találkoztak a képviselőikkel. A rádiók támogatása már komolyabb forrásokat igényelt, mivel a rádióadó-berendezések költségesek voltak, és előfordult, hogy az instabil áramellátás miatt tönkrementek. A rádiók viszonylag megbízhatóan ad-

tak híreket az MH PRT tevékenységéről, a különböző ceremóniákról (alapkőletétel, projektátadás), szerződés szerint általában húszperces időtartamban. Leadták az MH PRT parancsnokának heti beszédét, és a „Kérdezd a parancsnokot” programban kérdezni lehetett a parancsnoktól. A kérdéseket eljuttatták a részleghez, majd megválaszolásuk és visszajuttatásuk után beolvasták a rádióban. Népszerűek voltak a magyar „mulatós” zenék is, amelyeket előszeretettel adtak le a rádióban. A rádió dolgozói jó információs forrásnak bizonyultak, ha az adott váltás állományának megvolt a megfelelően kialakított nexusa velük, akkor sok mindent meg lehetett tudni tőlük.

A helyi *televízió* a kezdeti váltásokban (2006–2010) nagyon nehézkesen, szinte alig működött, de később, ahogy a lakosságnak egyre több tévéje lett, illetve a helyi politikai élet is ráeszmélt a média jelentőségére, már egyre inkább előtérbe került. 2010 augusztusában 30 ezer USA-dollár összegből, az MH PRT-nek és Magyar Ökumenikus Segélyszervezetnek a fele-fele arányú támogatásával egy 500W UHF tv-adótorony telepítése volumenében és az ilyen jellegű együttműködés fényében is unikumnak számított. A Baghlan TV vegyes hatékonysággal adta le a híreket az MH PRT tevékenységéről, de a heti-kétheti parancsnoki beszédet általában sugározták, megfelelő időben és ismétlési számmal. A hatékonyság nagyban függött az aktuális tévéigazgató és a vele kapcsolatot tartó személy viszonyától is. 2012-ben például tönkrement a tv-adóberendezés transzformátora, amelyet az MH PRT igen gyorsan, sürgősségi projektként megjavított. Ahogy elkészült, az MH PRT egy nagy átadási ceremóniát tervezett, de mielőtt ez megvalósulhatott volna, az éppen gyenge támogatottságot élvező tartományi kormányzó ünnepélyesen újraindította a tévéadást.

12. kép: 2012-ben az MH PRT-12 parancsnoka beszédet mond a Baghlan TV-ben. (Molnár, 2014)

13. kép: Az MH PRT PSYOPS főnöke teszteli a Baghlan TV új berendezéseit. (Molnár, 2014)

Az országos tévébe csak ritkán lehetett bekerülni hathatós civil támogatás nélkül. Így például az egyik első mecsetünk felújításakor az országos Ariana TV-ben jelent meg egy riport az MH PRT-ről, mert a valósi fejlesztések nem voltak jellemzőek más PRT-kre, és ennek a helyi lakosok és az építési vállalkozó hangot is adott.

8. *Termékengedélyeztetés.* Csak az óriásplakát nyomtatott termékek lettek külön engedélyeztetve az MH ÖHP CKKF által, de az RCN RPSE is véleményt mondott róluk. Egyes termékekről az MH PRT-parancsok döntött, de volt, hogy pont ő kezdeményezte bizonyos anyagok elkészítését. Minden más hang- és képanyagot az S9 és a PSYOPS-részleg vezetője engedélyezett.
9. *Terméktesztelés.* A termékek tesztelését első körben a helyi tolmácsok és örök végezték, majd a média megbízható munkatársai is be lettek vonva, illetve a helyi lakosság köréből egyrészt azok, akik bejöttek a táborba, másrészt azok, akikkel a táboron kívül találkozott a S9 részleg állománya. Akadt példa arra is, hogy a tolmácsokat bízták meg a termékek tesztelésével a lakosság körében.
10. Feladatai közé tartozott a közvélemény-kutató csoportok (Polling Team) irányítása, amelyek begyűjtötték a lehetséges célcsoportokra vonatkozó adatokat, valamint elkészítették az elemzéseket. A csoportokat központi ISAF-pénzből fizették, de munkájukat annyira megbízhatatlanul végezték, és olyan alacsony hatékonysággal, hogy csak rövid másfél éves periódusban dolgoztak együtt az MH PRT-vel. Feladata volt továbbá az MH PRT állományát *felkészíteni, kiképezni* a lélektani műveleti terület információiról, tapasztalatairól és a más szakterületekkel, alegységekkel való együttműködésről.

A végrehajtói feladatok a következők voltak:

1. A különböző *termékek kiszórása, eljuttatása a célcsoportokhoz.* A termékek kiszórása minden olyan állománynak feladata volt, amelyik elhagyta a táborn. A legtöbbet szórt termék az ISAF News kéthetente megjelenő újság volt.
2. *Személyes (face to face = F2F) kommunikáció* a helyi lakossággal, általában az összekötő csoportokkal és a CIMIC-állománnyal együtt, vagy Pol-e Khomri városában akár önállóan is történhetett. Ha az MH PRT tevékenységét összességében vizsgálom, ezen a területen voltunk a legsikeresebbek, az itt elért sikerek járultak hozzá legnagyobb mértékben csapatainknak az elfogadottságához és a támadások viszonylag alacsony számához. A helyi lakossággal való kommunikáció – és a pozitív, megfelelő tisztelettel való közeledés akár az út szélén álló „bácsikához” is – meghálálta magát, és szinte már azt az érzetet keltette, hogy barátként tekintenek ránk. A legelső naptól a legutolsóig a fő üzenetünk,

hogy „mi építeni, segíteni, együttműködni jöttünk, és nem vagyunk az afgán nép ellen”, és ez hitelesen „átjött” a helyi lakosság, a vezetők számára, mivel a tevékenységünk, a viselkedésünk kapcsán is ezt tapasztalták. Azt csináltuk, amit mondtunk, és azt mondtuk, amit csináltunk. Természetesen ért minket jogos bírálat az alacsony fejlesztési aktivitás miatt, de ez nem változtatott az összmegítélésen.

3. *Információgyűjtés.* A F2F-kommunikációkon kívül a médiapartnereket akár telefonon is el lehetett érni, ha gyorsan kellett valamiről az információ. Az információs háló minden váltás során kiválóan működött, és a részleg szakemberei egyes esetekben életbevágó információkat is képesek voltak beszerezni.
4. *Médiaelemzés és -értékelés.* A médiaelemzések a következőképpen folytak: a nemzetközi média elemzésével a részleg állománya, általában az INFOOPS-tiszt, illetve a fizikailag a részleg irodájában helyet foglaló, de csak együttműködő tájékoztató tiszt foglalkozott. Ennek a komolyabb problémák kezelésekor volt nagy jelentősége, így a 2012-es Korán-égetéseknél (Rahimi, Rubin, 2012) vagy a súlyos, halálos áldozattal járó támadások kezelésénél.

A helyi médiaelemzés és -értékelés a CJPOTEF-től és az RPSE, illetve a PSYOPS-részleg által üzemeltetett médiafigyelőktől érkezett, akik a tartományban dolgozó újságírók voltak. A megbízhatóságuk vegyes képet mutatott, és jó néhány alkalommal kellett szerződést bontani velük.

Ha valamilyen, az MH PRT számára nagyon fontos információ jelent meg a helyi vagy az országos médiában, és számítani lehetett rá, akkor egy helyi tolmács figyelte a híreket, vagy ha otthon hallotta (más kapcsolat), akkor felhívta az S9 vagy a PSYOPS részlegvezetőjét.

A táborba települt az ISAF Forward Media Teamnek (FMT) egy nemzetközi és egy afgán állománya is. A feladatuk a helyi hírek eljuttatása az ISAF News újság részére Kabulba. A tevékenységük vegyes képet mutatott, és a személyes kapcsolatok minőségén múlt az általuk nyújtott teljesítmény, segítség.

5. Ez a rendszer figyelte az ISAF- és MH PRT-ellenes propagandatevékenységet is, kapcsolódva a komplex felderítő rendszerhez. Az *ellenpropaganda*, jellegéből adódóan, S9-részlegvezetői és MH PRT-parancsnoki feladat volt.
6. *Tömegkezelési feladatok.* A speciális multimédiás járművel a részlegnek a tábor ellen irányuló tömeg kezelésében volt nagy szerepe. A kezelőt, a gépjárművezetőt és a tolmácsot a gyakorlásokat leszámítva egy alkalommal vetették be, 2012. február 23-án, amikor is a Korán-égetéseken feldühödött lakosság országszerte demonstrációkat rendezett a nemzet-

14. kép: Speciális multimédiás jármű MB 270-es alapra telepítve. (A képet Varga Erika zászlós készítette.)

közi erők ellen, így az MH PRT táborra előtt is. A hangosbeszélőn keresztüli felszólítás ellenére a az emberek majdnem behatoltak a belső kerítésen belülre, de a helyi rendőrség

kezdetben kis hatékonysággal, majd később a Tartományi Shura (gyűlés, tanács) vezetőjének támogatásával erőlyesen szétoszlatta a tömeget. A helyi vezetés mellett a rendőrségi média is azonnal megjelent, és percekben belül az országos médiába került a hír, illetve nagyon hamar képek és videós bejátszások jelentek meg az országos televízióban.

7. A „Roadshow” végrehajtása. A „Roadshow” a F2F-kommunikációnak egy hollandoktól megörökölt lélektani műveleti eszköze, amely nagyon hatásosan működött abban az időszakban, amikor a biztonsági helyzet megengedte a használatát. A már említett speciális multimédiás járművel egy előre megcélzott csoportnak (különböző korú, nemű gyerekek, rendőrök, egy bizonyos település lakói) szervezett, játékos, szórakoztató, befolyásoló műsor volt. A járművel (amely kezdetben nem volt páncélozva, de 2009-től az első része gyenge páncélzattal lett ellátva) – általában az összekötő csoportokkal, megfelelő lövészbiztosítás mellett – a helyszínre kellett menni, és ott telepíteni a járművet és az oldalára szerelhető monitort. A monitor elé összegyűlt tömeget a lélektani műveleti szakember instruálása mellett egy, a témában gyakorlott tolmács mikrofonon keresztül informálta az eseményekről. Általában egy egy-két videofilmet vetítettek le a közönségnek, majd kérdéseket tettek fel róla, és helyes válasz esetén a közönség összetételének megfelelő ajándékot kapott a válaszoló. A filmek Magyarországról, az afgán–magyar párhuzamokról (lovasság, szovjet megszállás), a magyar katonákról, tanulságos magyar mesékről, az MH PRT fejlesztési tevékenységéről és a kormányzat népszerűsítéséről szóltak, továbbá az ajándékok labdák, tollak, kisebb, a célcsoportnak kedves „csecsebecsek” voltak. Ezeket a tárgyakat hívjuk *kapcsolatépítő tárgyaknak*.

A „Roadshow” minden egyes esetben vidám esemény volt, de a kis helyen összegyűlt nagy tömeg miatt nem tartozott a biztosító állomány kedvenc feladatai közé. A több mint hat és fél év alatt közel ötven ilyen jellegű rendezvényt bonyolított le a PSYOPS-részleg.

8. *Csapattájékoztatás.* 2007 márciusában a Sláger Rádió egy kis teljesítményű rádióadót hagyott az MH PRT-re. A rádió szinte a bezárásig – 2013. április 1-jéig – működött, és *táborrádióként* szórakoztatta a tábor magyar katonáit, és szolgáltatta részükre a híreket. A heti rendszerességgel megjelenő *táborújság* inkább szórakoztató volt, mint tájékoztató jellegű. Volt időszak, amikor nem is működött, hiszen az internet segítségével mindenki minden hírhez hozzáférhetett.

9. *Rendezvények biztosítása.* A PSYOPS-részleg technikai eszközeivel hozzájárul a táboron belüli kulturális élet színesebbé tételéhez, továbbá a helyi lakosság és a saját állomány részére szervezett programokhoz, mint például gyereknapi, sportesemények, váltásátadások és -átvételek, illetve állománygyűlések, ünnepek lebonyolításához.

Az MH PRT által megfogalmazott fő üzenetek: a kezdeti időszakban az ISAF és a *magyar katonai jelenlét elfogadtatása* volt a fő cél, és az üzenetek is erre irányultak. Az egyéb, korábbi, békét és együttműködést kommunikáló üzenetek is folytatódtak, illetve az aknákra, robbanóeszközökre figyelmeztető termékek is szinte folyamatosak voltak. Később a közlekedéssel kapcsolatos üzenetek is megjelentek, de az ez irányú stratégiai kommunikáció a lakosságban kialakult ellenérzések miatt megváltozott. A nagy átalakulás akkor következett be, amikor a kormányzat olyan működési hatékonyságot ért el, hogy a saját aktivitásunk, segítségünk propagálása kontraproduktív volt a kormányzat megítélésének szempontjából. Ezért 2010-től minden kommunikáció során a kormányzatot kellett előtérbe helyezni. Az MH PRT számára nehezen ment az átállás erre a feladatra, mivel az alacsony fejlesztési tevékenységet csak aktívabb kommunikációval lehetett eladni, így csak 2011-ben történt nagyobb változás ezen a téren. Ezt követően minden kommunikációs fronton az volt a fő üzenet, hogy a kormányzat és az Afgán Nemzeti Biztonsági Erők képesek ellátni a feladatukat (még ha megkérdőjeleztük is az üzenet igazságtartalmát). A lakosság ellentétes tapasztalatai, a korrupció (Varó, 2013: 6) és a gyenge biztonsági helyzet hiteltelenné tette az ez irányú kommunikációt, de az MH PRT követte a fő sodorvonalat. Az afgán kormányzati feleket a PRT nem hagyhatta ki a fejlesztésekből, így a vezetők korrupcióját könnyen kapcsolatba hozhatták a PRT támogatásával, s ennek eredményeként alakult ki az a vélemény, miszerint a segítőkész nemzetközi közösség támogatásának egy része a korrupció miatt nem jut el a rászoruló lakossághoz.

Esettanulmányok

„Reward-program” (2011–2012).

Az OEF által életre hívott program célja az volt, hogy a lakosság jelentse – megfelelő pénzösszeg fejében – a lázadók aktivitását, elhelyezkedést, az elrejtett fegyvereket és a telepített IED-eket.

A program két fázisból állt.

1. fázis: a célcsoport kíváncsiságának felkeltése, amely négy hétig tartott. Plakátokon, tv- „spot”-on keresztül elterjesztették a Reward-program e-mail címét, „szolgenjét”, magyarázat nélkül, telefonszám és az e-mail cím további része nélkül. (Ezt a második fázisban kellett pótolni.)

2. fázis: megismertetni a célcsoportot a szlogen valódi tartalmával. Ez a fázis további egy hónapig tartott, amelynek során

- a szlogen kiegészült az e-mail cím további részével, valamint a telefonszámmal;
- a programról napi megjelenés volt a Baghlan TV-ben és négy rádiós állomáson;
- az összekötő csoportok találkozóinak egyik témája a program volt;
- a PSYOPS F2F kommunikációjának egyik témája a program volt;
- infoboxokat promotáló plakátokat töltöttek fel;
- a KLE-találkozók egyik témája a program volt;

A tervezett termékek:

- háromszáz plakát (RC-N által lett volna biztosítva);
- száz plakát (saját nyomtatásból);
- ötszáz szórólap (RC-N által lett volna biztosítva);
- video- és rádióüzenetek.

15. képek: Az első és a második (angol verzió) fázisokat hirdető plakátok. (Molnár, 2014)

A harmadik fázis a program ismertségének fenntartása lett volna, azonban a bejött üzenetek, hívások alacsony száma miatt nem volt érdemes fenntartani a programot, illetve az RCN korábban beígért támogatása sem valósult meg, mivel az amerikai fél nem megfelelően vont be a programba az északi régió vezetését. Az alacsony hatékonyságnak tudható be továbbá, hogy a bejelentők nem hittek az anonimitásban, és így féltek jelenteni bármit is.

A kampány megtervezése, lefolytatása, még ha a kívánt sikert nem hozta is, akkor is példaértékűnek tekinthető, és más témájú üzenetek esetén jól alkalmazható.

Terméktesztelés

2012-ben az „Átadás”- (Transition) kampányplakát tesztelésének első lépése az volt, hogy a tábor kapujánál lévő asztalra kihelyezték azokat a kicsinyítve kinyomtatott termékverziókat, amelyekre a tábort elhagyó afgán munkások szavazhattak. A nap végén a „mindenes” afgán „host”¹⁴ kicsit felzaklatva jött be az S9-irodába, mert az egyik papírt elfújta a szél, és majdnem „baj” lett, állította. „A papírokon valami írás volt, amely lehetett volna akár a Koránból is, sőt a kérdéses plakátterven az afgán nemzeti zászló is megtalálható volt, amelynek a közepén tényleg van Korán-idézet” – foglalta össze a „host” (kicsit egyszerűbb módon). A kérdésre, mit csinált a papírral, azt válaszolta, kidobta a csatornába, a vízbe, nehogy meglássa valaki.

Az iszlám világ helyi kulturális ismerete nagyon fontos, és a hiánya komoly problémákat okozhat.

„Szürke” lélektani művelet.

Az afganisztáni lélektani műveletek során (nem az MH PRT részéről) a „szürke” befolyásolás eszközeit is bevetették Baglán tartományban. A tartomány egy nagy hatalmú emberének a tekintélyét rombolták le a támogatóinak körében. Egy tartományon kívülről felbérelt személy a pénteki imaidő vége előtt egy kis, tépett papírfecnit ejtett el az egyik nagy mecsetnél, ahova a célszemély is szokott járni. A papír azt tartalmazta, hogy a célszemély „férfiassága” már nem létezik. A végrehajtó rögtön vissza is utazott, és a terv kiötlői várták a hatást, amely több mint két elteltével mutatkozott meg a különböző jelentésekben és gyorsan terjedő pletyka formájában. A terv bevált, a célszemély támogatottsága csökkent, és eredeti beosztását már nem tudta megtartani.

¹⁴ Takarított, és kiszolgálta az MH PRT vendégeit.

„SMS-kampány.”

2011 novemberében a PSYOPS-állomány megkísérelt SMS-kampányt beindítani a tartományban. Ez kiváló ötletnek bizonyult, és részletesen ki lett dolgozva, de a mobiltelefon-szolgáltató az egyeztetések ellenére nem volt hajlandó elküldeni a SMS-eket. Egy másik lehetőség is felmerült, miszerint az MH PRT saját üzenetküldő központot hoz létre, és onnan küld „termékeket” a kulcskommunikátoroknak. Sajnos ez a módszer sem valósult meg, mert a technikai háttér alkalmas volt ugyan, de akkor a komplex feladat kockázatai miatt a parancsnok nem támogatta. Annak ellenére, hogy az ötlet nem működött, a továbbgondolása mindenképpen ajánlatos. Egy új műveleti területen hatékonyan lehet alkalmazni, ha már megvannak a technikai feltételek.

„Az muszlim vallás használata.”

2010. január 7-én az Andarab-völgyben lévő, Banu és Deh-e Salah (DeS) járás határában a 2. összekötő csoport konvoját támadás érte, és egy RPG rakéta eltalálta az egyik HMMWV páncélozott jármű első utas oldali ablakát. Az ablak szinte teljes egészében felfogta a robbanás erejét, de az áttörte az ablakot, és megsebesítette a járműben ülő személyeket. Ők később biztonságos helyen megállva segítséget kértek, és helikopterrel elszállították az ellátást igénylő két sérültet, az összekötő tisztet és a gépjármű vezetőjét. A támadás során mindenki derekasán helytállt, és példaértékű viselkedésről tett tanúbizonyságot. Most is büszkeséggel tölt el, hogy ilyen katonákkal szolgálhattam együtt.

Az összekötő tiszt nagyon jó kapcsolatot ápolt a környező lakossággal, ezért a lakosok a helyi rendőrfőnök vezetésével meglicselték a támadókat, az egyiket megölve, a másikat könnyebben megsebesítve. Később a sérültet a tartományi központba szállították, kihallgatták, majd a média kérésére riportot is adhatott, amelyben azt állította, „*álmban Mohamed próféta kérte meg a támadásra*”. A riport a helyi média minden orgánumban megjelent, és kellemetlen pillanatokat okozott számunkra, mivel DeS városában demonstrációt szerveztek a támadó kiengedéséért, hiszen „nem is követett el bűnt”. Megkértem egy helyi vállalkozót, Haji Tajalát, aki tapasztalt vallási vezető is volt egyben, hogy adjon tanácsot. Hosszas tárgyalás után arra kértem, menjen el a völgybe, és puhatolja ki, mi a vallási vezetők véleménye az esetről, hogyan viszonyulnak most hozzánk. El is ment az Andarab-völgybe, és felkereste a tizenkét legfontosabb maulavit¹⁵ és mollahot, és meglátogatta

¹⁵ Szunnita iszlám vallási vezető, aki már nagyobb tiszteletbeli vallási rangot képvisel, mint a mollah, ismereteit vallási iskolában kapta.

a Banu–DeS járások határában lévő madraszát.¹⁶ Ezen találkozó kezdetekor a vallási vezetők egy része támogatta a PRT jelenlétét, a másik része ellenezte. A többórás tárgyalás során Haji Tajala meggyőzte őket, hogy az iszlám nem lehet ellenünk, ha mi nem ártunk senkinek sem, sőt támogatjuk az andarabi embereket. A találkozó résztvevői ezt írásba is foglalták, és rögtön kéréssel is fordultak az MH PRT felé. A környező terület hat mecsetének ott tanuló diákjai részére vallási könyveket, tüzelőt, élelmiszert kértek. Pár napon belül kilencven darab 15 kilogrammos ételcsomagot, hatvan csomag gyermekruhát, hatvan iskolatáskát, hatvan tolltartót és írószereket kaptak az iskolák, és a helyi vallási vezetők 108 fő részvételével egy nagy mau-lavi/mollah találkozót is tartottak. Ez a völgy összes vallási vezetőjének megközelítőleg a 75 százaléka volt. A találkozón a vezetők kijelentették, hogy mivel a nemzetközi erők nem segítenek nekik, ezért nem ítélik el az ellenük irányuló támadásokat. Téma volt, hogy megkeresték őket a HIG- (GlobalSecurity.org, d. n.)¹⁷ tagok a támadások támogatása miatt, és komoly támogatást helyeztek kilátásába a segítség megvalósulásának esetén. Néhány vezető kiállt az ISAF mellett, és hosszas vita után megegyeztek, hogy ha látják a pozitív változást, akkor még megváltozhat a véleményük. Kérésként merült fel a mecsetek támogatása és a mollahok bevonása a fejlesztésekbe, a döntésekbe. Sürgősségi projektként elbírálva Andarab-völgyi mecsetek támogatására 2400 négyzetméter szőnyeget, egy kihangosító berendezést és iszlám vallási oktatáshoz szükséges tizenháromféle könyvből összesen 450 darabot kaptak, továbbá a következő héten a mollahok által kiválasztott szegény családok részére élelmiszerosztást szerveztek DeS városában.

Közben a PYOPS-részleg kampányt dolgozott ki, azt az üzenetet kommunikálva, hogy *„a magyar PRT katonái tisztelik az iszlámot, és hangsúlyozták a kereszténység és az iszlám kapcsolatát”*. A médián keresztül juttatták el ezt az üzenetet, és a nemrég Pol-e Khomri városában felújított mecset tévériportjának médiaanyagát propagálták. Az MH PRT összesen tizenhét mecsetet újított fel vagy építtetett. (Asztalos, 2013)

Közben az MH PRT parancsnoka az összes KLE-fórumon elítélte a támadást, és teljes együttműködést kért az vezetők részéről a probléma megoldásának érdekében.

A támadást elkövető (valószínűleg szellemileg sérült) személy családja és a helyi közösség vezetői eljöttek az MH PRT táborába, bocsánatot kérni az esetért.

Az információs kampány sikeres volt, és a völgy lakossága – a kisebb konfliktusoktól eltekintve – megbékélt az MH PRT állományaival.

¹⁶ Iszlám vallási (általános) iskola.

¹⁷ A tálibok mellett a második legnépesebb felkelőszervezet Afganisztánban.

A klasszikus civil-katonai együttműködési projekteket és a lélektani műveleti kampányokat igyekeznek távol tartani a vallástól, mivel ez annyira érzékeny terület, hogy ennél nagyon könnyen komoly, stratégiai szintű hibát lehet elkövetni.

Összegzett tapasztalatok az afganisztáni lélektani műveletek alapján

A célcsoportelemzésnek sokkal több figyelmet kell fordítania a lakosság kulturális hátterének vizsgálatára. A színek és más területek szimbolikájának, az írás iszlám szerinti szentségének komolyabb hangsúlyt kell kapnia, mivel minden leírt szöveg származhat akár a Koránból is. A személyek ábrázolása is kérdéses a muszlim vallás szerint. Kezdetben ellenérzéseket váltott ki, később a mindennapok részévé vált, de Mohamed próféta bármilyen megjelenítése szigorúan tabu, „háram”.

Tapasztalatként merült fel, hogy a nem homogén afgán társadalom nehezen volt elérhető egységes módszerekkel, ami akadályozta a célcsoport- és hatáselemzést, illetve az ISAF nehezen tudta megszólítani a pastun lakosságot, és mivel közülük került ki a tálibok többsége, ezért ez komoly problémaként jelentkezett. Megítélésem szerint ez a következők miatt alakulhatott ki: pastun büszkeség, idegenekkel szembeni ellenérzés, továbbá a pastun területek veszélyesebbek voltak, így a jelenlét és a fejlesztések sem jelentek meg kellőképpen, illetve a tálib propaganda fő célpontja a pastun lakosság volt.

A hatékonyság mérésének érdekében komolyabb szaktevékenységet érdemelnek a termékek tesztelése és a különböző közvélemény-kutatások, továbbá a kulcskommunikátorok megtalálása és használata is nagyobb odafigyelést igényel.

Az új képesség, az INFOOPS nehezen tudta megvetni a lábát a katonai műveletek során, és megítélésem szerint a közeljövőben nem is fog jól működni a rendszer. A szerteágazó szakterületek és a különböző nemzeti elképzelések összefogása és az egységes kommunikáció, irányvonal kialakítása nem hozta meg a várt sikert.

Politikai szintű tapasztalatként jelenik meg, hogy a stratégiai kommunikáció nemcsak stratégiai szinteteken művelhető, mivel a különböző szintek csaknem teljesen összemosódnak. A fő kommunikációs probléma a hitelesség elvesztése, ami a megfelelő kapcsolatok, bizalom kiépítésének a hiányából és a betartatlan ígéretekből fakad. A stratégiai kommunikáció, az információs műveletek és a lélektani műveletek feladatai egyre jobban hasonlítani kezdtek egymásra, ezért ezek szorosabb koordinációt igényeltek, s ez mind szakmai, mind személyes problémákat hozott a felszínre.

A lélektani műveletekben a legnagyobb sikereket a közvetlen kommunikáció (face to face – F2F) érte el a dzsirák, shura találkozók, valamint a KLE-kkel és az afgán média szereplőivel való jó kapcsolatok kialakításának révén. A teljes állomány, amely kapcsolatba lépett a lakossággal, indirekt módon civil-katonai együttműködési és lélektani műveleti feladatot látott el, és ezzel a jelenséggel nem találkozott még se a nemzetközi, se a hazai állomány.

A legkevésbé hatékony terület az ellenpropaganda volt, habár a tálib propaganda eredményessége is megkérdőjelezhető volt, azonban a helyi viszonyokat jobban ismerő és bármilyen eszközt bevető tálib rendszerrel szemben nehéz volt megtalálni a megfelelő ellenválaszt.

Az afganisztáni lélektani műveletek során nem volt előre megtervezve, át-gondolva a hatékonyság mérése (Measure of Effectiveness – MOE)¹⁸, köszönhetően a tapasztalat hiányának és a kiforratlan nemzetközi és hazai doktrinális háttérnek. A hatékonyság méréséhez elsődlegesen egy olyan felmérés szükséges, amely tiszta képet mutat az adott területről, emberekről, politikai viszonyokról. Erre jól használható a hadműveleti tervezéshez alkalmazott *terület-struktúra-képesség-szervezet-emberek-esemény* (Area, Structure, Capability, Organization, People, Event – ASCOPE) (AMESO, 2010: 6) módszer. Ha a tiszta kép kialakult, az analízis után meg kell határozni a kívánt végállapotot és azokat a hatékonysági mutatókat, amelyek a tevékenységünket mérhetővé, értékelhetővé teszik. A legfontosabb kérdés, amelyet a tevékenység alatt fel kell tenni: „A helyes dolgot tesszük?” Mivel kellően ismerjük a kezdő és a végállapotot, és kidolgoztunk egy módszert, amellyel azt el tudjuk érni, már csak vizsgálnunk kell a folyamatot, hogy jó úton haladunk-e. Ezt tervezetten kell figyelemmel követni, így lehetőségünk van beavatkozni a rendszerbe, ha nem kellően haladunk a kitűzött végállapot felé. A PRT kampányainak és műveleteinek utólagos vizsgálata és tapasztalatainak feldolgozása nem történt még meg, így a terület további kutatást igényel.

Afganisztán jövője elég ködös, és az Egyesült Államok és a NATO újr-gondolt Afganisztán-stratégiája eddig nem hozott változást a lényeges területek egyikén sem (biztonság, segélyezés, kábítószer, regionális dimenzió), nem volt képes megfordítani vagy érdemben megváltoztatni a 2005–2006 óta tapasztalható kedvezőtlen folyamatokat. (Tálas, 2010: 13)

A lélektani műveletek csak taktikai, különleges műveleti és stratégiai, politikai szinten valósulnak meg jelenleg, de előreláthatólag a tevékenység megmarad, amíg nemzetközi katonai jelenlét lesz az országban.

¹⁸ „A hatékonysági mutató egy kritérium, amely elemzi a rendszer viselkedésének, képességének változásait, és a végállapothoz (end state), egy cél eléréséhez vagy egy létrehozott hatáshoz kapcsolódik.” (AMESO, 2010: 69)

A technológia fejlődése, a mobiltelefon, az internet, a közösségi, interaktív média erőteljesen hat a konfliktusok alakulására, a gyors információ-áramlással a világ annyira nyitottá vált, hogy ez új kihívások elé állította az MH-t is, benne a lélektani műveleti képességet is. Az információ felgyorsult áramlása a befolyásolás területét is meghatározóan átalakítja, ezért e terület elméleti és gyakorlati kutatásokat, továbbá fokozott nemzetközi tapasztalat-cserét és együttműködést igényel.

Napjainkban és a közeljövőben különösen fontossá válik a lélektani műveletek átfogó jellegű megközelítése. Tehát nem célszerű csupán a békeműveletek kiszolgálására leszűkíteni az adott szakterület vizsgálatát, hiszen fontos lehet az is, hogy a háborús műveletek során nyújtható, illetve nyújtandó támogatás lehetőségét is figyelembe vegyük. Az afganisztáni lélektani műveletek tapasztalatai alapvetően nem háborús tevékenységhez kapcsolódnak, de úgy gondolom, jól felhasználható a hazai lélektani műveleti képesség fejlesztéséhez és a posztafganisztáni és iraki NATO-műveletek tervezéséhez, végrehajtásához.

Felhasznált irodalom

- Assessment and Measures of Effectiveness in Stability Operations (AMESO)*. Handbook: Tactics, Techniques, and Procedures, No. 10–41, Fort Leavenworth: Center for Army Lessons Learned, 2010
- ASZTALOS R. (2013): *MH PRT összefoglaló CERP-jelentés az MH ÖHP parancsnok részére*.
- ASZTALOS R. (2013): *MH PRT zárójelentés az MH ÖHP parancsnok részére*.
- BOLDIZSÁR G. (2008): *A békeműveletekben való részvétel hatása a Magyar Honvédségre*. Budapest: ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola, PhD-értekezés
- CSICSMANN L. (2010): Szovjet intervenció Afganisztánban (1979–1988). *Grotius*. www.grotius.hu/doc/pub/RHDILW/2010_188_csicsmann-laszlo_szovjet-intervencio_afganiszt%C3%A1nban.pdf (a letöltés dátuma: 2014. április 12.)
- DUDIK, C. E. (2009): *The Soviet-Afghan War: A superpower's inability to deny insurgent sanctuary*. Quantico. www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a513743.pdf (a letöltés dátuma: 2014. április 9.)
- FORGÁCS B. (2009): *Napjaink hadikultúrái*. Budapest: ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola, PhD-értekezés
- FRIEDMAN, H. A (d. n.): *Psychological Operations in Afghanistan*. www.psywarrior.com/Herbafghan.html (a letöltés dátuma: 2014. április 13.) (a honlap üzemeltetőjének engedélyével)
- GALÁNTAY E. (2002): A szovjet–afgán háború (1979–1988) két oldalról, három kiadvány tükrében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115 4.

- http://epa.oszk.hu/00000/00018/00022/pdf/hk6.pdf (a letöltés dátuma: 2014. április 9.)
- GLOBALSECURITY.ORG (d. n.): *Hizb-i-Islami (Islamic Party)*.
www.globalsecurity.org/military/world/para/hizbi-islami.htm (a letöltés dátuma: 2014. április 17.)
- GRAU, L. W. (1996): *The bear went over the mountain: soviet combat tactics in Afghanistan*. Fort Leavenworth: Foreign Military Studies Office
- HAGUE, W. (2014): *Afghanistan: Closure of the Helmand Provincial Reconstruction Team*. 20 March 2014.
www.gov.uk/government/speeches/afghanistan-closure-of-the-helmand-provincial-reconstruction-team (a letöltés dátuma: 2014. április 14.)
- HAIRAN, A. (2010): A Profile of the Taliban's Propaganda Tactics. *The World Post*, 2010.
www.huffingtonpost.com/abduhadi-hairan/a-profile-of-the-talibans_b_442857.html (a letöltés dátuma: 2014. április 28.)
- HAULMAN, D. L. (2003): *USAF Psychological Operations, 1990–2003*. 23 May 2003.
www.afhra.af.mil/shared/media/document/AFD-070912-044.pdf (a letöltés dátuma: 2014. április 9.)
- JALALI, A. A., GRAU, L. W. (1995): *The other side of the mountain: Mujahideen Tactics in the Soviet-Afghan War*. USA: Pickle Partners Publishing
- KEMÉNY J. (2005): Az al-Kaida mozgalom. *Hadtudomány*, XV. 1.
www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/1/2005_1_8.html (a letöltés dátuma: 2014. április 29.)
- LIVINGSTON I. S., O'HANLON, M. (2014): *Afghanistan Index. Also including selected data on Pakistan*. Brookings, March 31, 2014
- MNO (2010): *Propaganda vagy talib fenyegetés?* 2010. szeptember 19.
http://mno.hu/migr_1834/propaganda_vagy_talib_fenyegetes-226055 (a letöltés dátuma: 2014. április 28.)
- MUNOZ, A. (2012): *U.S. Military Information Operations in Afghanistan Effectiveness of Psychological Operations 2001–2010*. Santa Monica: RAND Corporation
www.rand.org/pubs/monographs/MG1060.html (a letöltés dátuma: 2014. április 2.)
- NATO (2009): *AJP-3.10 Allied Joint Doctrine for Information Operations*. Brussels: NATO Standardization Agency
- OSW (2010): *Germany against Islamist propaganda on the internet*.
www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2010-10-27/germany-against-islamist-propaganda-internet (a letöltés dátuma: 2014. április 28.)
- RAHIMI, S., RUBIN, A. J. (2012): Koran Burning in NATO Error Incites Afghans, *New York Times*, February 21 2012.
www.nytimes.com/2012/02/22/world/asia/nato-commander-apologizes-for-koran-disposal-in-afghanistan.html?pagewanted=all&r=0 (a letöltés dátuma: 2014. április 17.)
- SIEFF, K. (2012): Taliban commander turns self in ... for reward on 'Wanted' poster, *The Washington Post*, 04/17/2012.
www.washingtonpost.com/blogs/blogpost/post/taliban-commander-turns-self-in-for-reward-on-wanted-poster/2012/04/17/gIQAbVjqNT_blog.html (a letöltés dátuma: 2014. április 13.)

- SIPOS A. (2013): *MH PRT-13 pénzügyi zárójelentés az MH ÖHP parancsnok részére.*
- SOUCZ Ferencsel folytatott riport alapján, aki 2014 márciusában tért vissza az ISAF RCN PSYOPS elemző beosztásból. 2014. április 18.
- STARS AND STRIPES (2012): *Military reconstruction teams in Afghanistan closing up shop.*
www.stripes.com/news/military-reconstruction-teams-in-afghanistan-closing-up-shop-1.192711 (a letöltés dátuma: 2014. április 14.)
- SZILÁGYI Cs. (2013): *A CIMIC-PSYOPS-INFOOPS tevékenység fejlődése az MH Tartományi Újjáépítési Csoport váltásaiban (2006–2013).* Budapest: NKE, záródolgozat
- SZUN-CE (d. n.): *A hadviselés törvényei.* <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm> (a letöltés dátuma: 2014. április 14.)
- TÁLAS P. (2010): Csökkenő afganisztáni esélyek. *Elemzések*, 10.
http://moszt.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/Letoltheto/Afganiszt%C3%A1n_2.pdf (a letöltés dátuma: 2014. április 11.)
- THE ECONOMIST (2009): Is General McChrystal a hippie? *The Economist*, Aug. 27th 2009.
www.economist.com/blogs/democracyinamerica/2009/08/is_general_mcchrystal_a_hippee (a letöltés dátuma: 2014. április 9.)
- VARRÓ V. (2013): Afganisztán 2012 – Az Asia Foundation közvélemény-kutatása. *Nézőpontok*, 1, 1–11.
- WAGNER P. (2006): A „bukott államiság” és Afganisztán (Holtzer Lóránt emlékére). *Kül-Világ*, III. 2.
- WAGNER P. (2012): Afganisztán 2014 után. *MKI-elemzések*